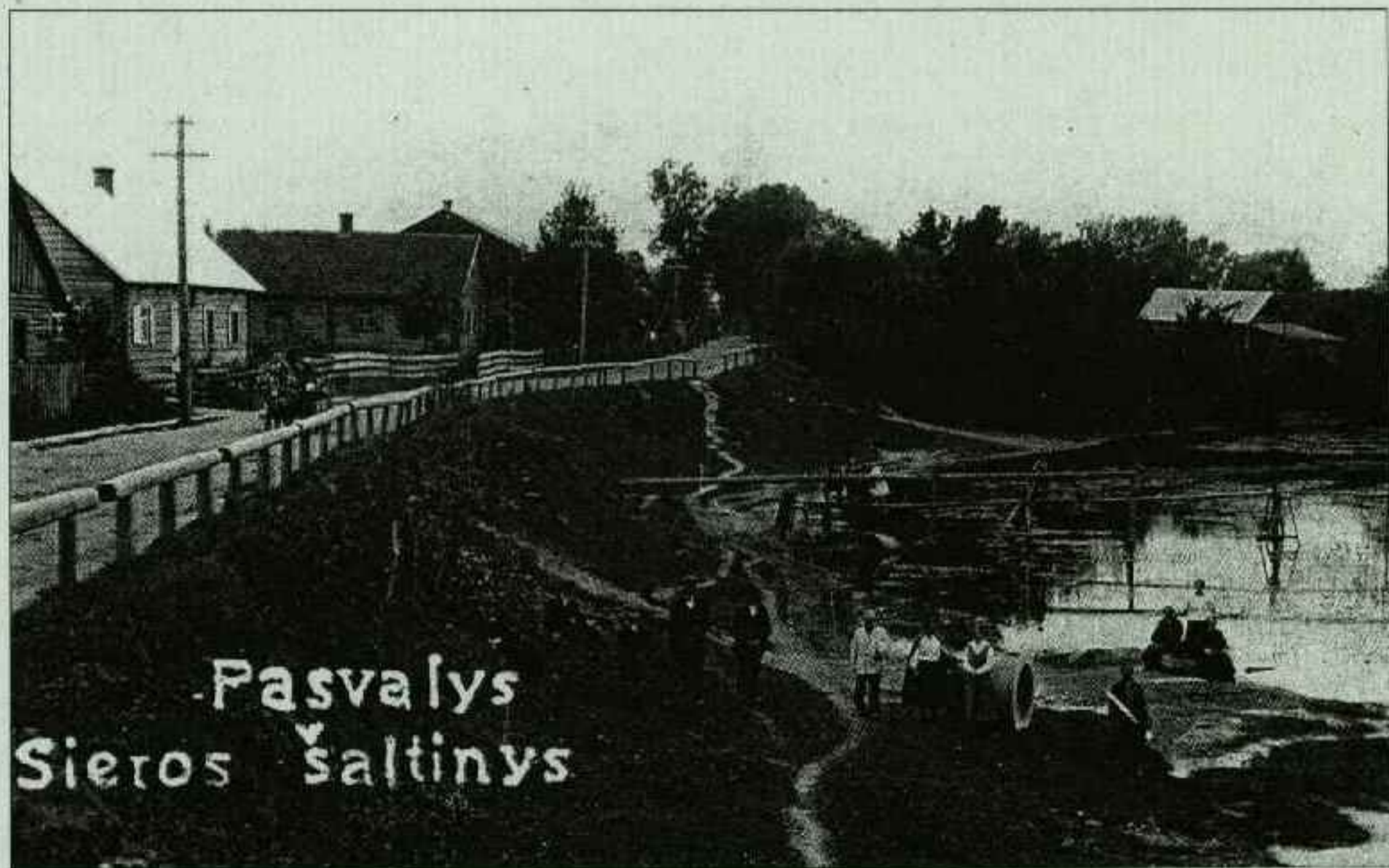

ŠIAURIETIŠKI ATŠIVĖRIMAI

PASVALIO KRAŠTO ISTORIJOS, KULTŪROS ŽURNALAS 2003/1 (14)

Sąjūdis: penkiolikos metų sukaktis	1
<i>Regina Butėnienė</i>	
Tai prasidėjo kaip laimė	2
Joniškėlio sąjūdininkai: trumpa kronika	3
<i>Dr. Romas Jarockis</i>	
Kur ieškoti Pasvalio „ištakų?“	5
<i>Dr. Valdas Rakutis</i>	
Lietuvos kariuomenė Šiaurės karo metu 1700–1721 m.	7
<i>Antanas Stapulionis</i>	
Pasvalys buvo kurortas	14
<i>Juozas Žagrakalys</i>	
Tetervinų kaimo vietovardžiai	16
<i>Valė Kazėnaitė-Zablockienė</i>	
Odė Sindriūnų mokyklai	18
<i>Prof. habil. dr. Jonas Aničas</i>	
Agronomas Alfonsas Žukauskas	24
<i>Antropologo, keliautojo, rašytojo Antano Poškos 100-osioms gimimo metinėms</i>	
<i>Roma Jakubonienė</i>	
Antano Poškos giminė ir Saločių mokykla	29
<i>Kazimieras Pūras</i>	
Nuo Kiemėnų – Bombėjus nebetoli... ..	31
Iš pilkos kasdienybės išnyra spalvingos asmenybės <i>Astos Bitinaitės pokalbis su dail. Baliu Tuskėnu</i>	32
Apie kūrėją, nemokantį pasenti <i>Henriko Algio Čigriejaus jubiliejui</i>	34
<i>Stasė Šeštakauskaitė</i>	
Iš Šiaurės platumų švytėjimo ... <i>Aktorės Olitos Dautartaitės jubiliejui</i>	35
<i>Kazimieras Pūras</i>	
Pėdos Žiemgalos žemėje <i>Petro Rimkūno 90-osioms gimimo metinėms</i>	37
<i>Dailininko Broniaus Uoginto 90-osioms gimimo metinėms</i>	
Tapytojas apie save ir kūrybą	39
Kur sustodavo tapytojo žvilgsnis?	40
<i>Prof. habil. dr. Vytenis Rimkus</i>	
Galerijoje pasidairius	41
<i>Antanas Šimkūnas</i>	
Pirma meilė nerūdija	43
<i>Paulė Mikelinskaitė</i>	
Mano jauniausias brolis Petras	45
<i>Petras Mikelinskas</i>	
Kaip aš susirgau poezija	46
<i>Regina Grubinskienė</i>	
Nuraminti sielai	48
<i>Kazimieras Zalensas</i>	
Vieną rudenį <i>Apsakymas</i>	49
Penki klausimai <i>Irenai Linkevičienai</i>	54
<i>Irena Linkevičienė</i>	
Eilėraščiai	55
<i>Lina Piliienė</i>	
Nesusigulėjusios ir neužbaigtos mintys apie Pasvalio literatų kūrybos almanachą <i>Svalinėjimai</i>	56

Pasvalys buvo kurortas – nedidelis, bet žinomas dėl siero vandens gydomųjų savybių. Apie miestelį – kurortą buvo rašyta spaudoje, net lankstinukas išleistas. Žurnalo viršelyje – viena senųjų nuotraukų (netgi jos užrašą pateikiame tokį, kokį sumanė to meto fotografas).

Sąjūdis: penkiolikos metų sukaktis

Požymiai, kad visuomenė įsidrąsina, siekia įveikti rutiną ir pasiekti atgavos, ryškėjo 1988 m. Sąjūdo SSRS pakraščiai, tų metų birželį pradėjo formotis Lietuvos persitvarkymo sąjūdis (LPS).

Pirmas svarbus jo pasiekimas – išryškinimas ilgai sovietinės valdžios slėpto fakto, kad Baltijos šalys prie SSRS prijungtos neteisėtai.

O 1990 m. kovo 11-osios Aktas – pirmasis SSRS imperijos griovimo ženklas.

Šie keli suminėti faktai – jau netgi vadovėlinė tiesa (žr. Sauliaus Pivoro *Modernaus pasaulio istoriją*, skirtą mokyklų dvyliktokams, tik tik išspausdintą ir jau pasiekusią knygynus).

Pasvalio krašto veikiausieji žmonės jau žinojo, kad 1988 m. birželio 3 dieną Mokslų Akademijoje, Vilniuje, drąsiai ir garsiai prabilta apie tai, kas buvo aptarinėjama, kritiškai vertinama tik bendraminčių susitikimuose ar susibūrimuose.

Rugsėjo pradžioje į ūksmingą Pasvalio parką patraukė žmonių srautas. Traukė dar Komjaunimo gatve, netrukus pavadinta Nepriklausomybės vardu (senasis, istorinis, gatvės vardas – Pumpėnų).

– Mitingas, kokio Pasvalyje, atrodo, niekad nėra buvę, – sakė vienas iš senųjų Pasvalio inteligentų, labai gerbęs ir ugdes krašto miškus Vytautas Kazakevičius.

– Taip, kaip iki šiol buvo, jau daugiau tikrai nebus, – tarsi kokį dėsnį pabrėždamas tvirtino Pasvalio kraštietis, Lietuvos agronomų siela, profesorius Petras Vainauskas.

– Mūsų ekonomika dabar primena ne ką kita, bet talpią metalinę skardinę, primestą didelių, sunkių akmenų. Tačiau nereiks daug laiko ją deramai sutvarkyti, – diskutuodama su vienu tuometinių rajono vykdomosios valdžios vadovų teigė habilituota ekonomistė Kazimiera Prunskienė.

Vienas labai gyvas Pasvalio krašto sąjūdininkų žingsnis buvo 1989 m. Vasario šešioliktoji.

Tą dieną prie dabartinės Petro Vileišio gimnazijos ant

Sąjūdžio grupė 1989.02.16

Iš kairės I eil.: Romualdas Paškevičius, Albinas Kazlauskas, Rasa Rastauskienė, Regina Butėnienė, Elena Kuprytė, Rimantas Pakėnas. II eil.: Algirdas Mulevičius, Gintaras Kutkauskas, Vidmantas Miknius, Albinas Pasiliauskas, Vytautas Jakštas, Rolandas Rastauskas, Vaidotas Bačkys, Virginijus Bartkevičius, Gintautas Gegužinskas, Tautvydas Anilionis

aukšto stiebo iškilo prieškarinės Lietuvos trispalvė, su-skambėjo „Lietuva, Tėvyne mūsų...“

O po giesmių, po patriotinių dainų ir kalbų būrelis Pasvalio krašto sąjūdininkų susispietė prie Didžiojo Lietuvos – prie pasvaliečio Petro Vileišio paminklo.

Pabūkime kuklūs, kaip kuklūs buvome tada, sąjūdžio kūrimosi ir veiklos pradžios metu.

[sižiūrėkime į jau archyvine tapusią fotonuotrauką: galima sakyti, keturių Pasvalio krašto žmonių kartų atstovai, o jų siekis – laisva, nepriklausoma demokratinė Lietuva...]

Albinas Kazlauskas

Regina Butėnienė

Tai prasidėjo kaip laimė

Kaip prasidėjo? Gintaras Kutkauskas tą 1988 m. rugsėjį (gal rugpjūtį) pakvietė mane į Pasvalio kultūros namų posėdžių salę susitikti su grupe žmonių, besidominčių Sąjūdžiu. Būtų buvę nenatūralu žurnalistei nesusidomėti. Radau grupę žmonių – ir gerų pažįstamų, ir pirmą kart matomų. Mūsų buvo keturiolika. Gintautas Gegužinskas, kunigai Benediktas Urbonas ir Algimantas Petkūnas, gydytojai Rasa ir Rolandas Rastauskai, Rimantas Pakėnas (berods), mokytojai Romualdas Paškevičius, Vidmantas Miknius, tarybų darbuotojai Vytautas Jakštas, Stasys Butkus, miškininkas Vytautas Kazakevičius, Gintaras Kutkauskas... Tada protokolo nerašėm, ir nežinau, ar visus paminėjau, ar ką be reikalo įrašiau. Nes po steigiamojo Sąjūdžio posėdžio greit susidraugavom, dažnai rinkdavomės, ir mūsų daugėjo. Nuo pat pradžių su mumis buvo Vaidotas Bačkys, Aleksas Varvuolis, Algirdas Mulevičius, Leonas Amankevičius ir daug kitų.

Iš to pirmojo mūsų susitikimo man įstrigo kunigo Benedikto Urbono žodžiai, kad jaučiasi sujaudintas, po tiek metų bendraudamas su inteligentija. Tada, berods, aptarėm, kad į Pasvalio Sąjūdžio steigiamąjį susirinkimą parke reikia kviešti Romualdą Ozolą ir Kazimierą Prunskienę.

Dar prieš susirinkimą Pasvalio parke susipažinau su Gintaru Šileikiu ir kitais Panevėžio grupės nariais. Man tada teko dalyvauti Panevėžio miesto steigiamajame susirinkime stadione, kur dalyvavo Arvydas Juozaitis. Buvau nustebinta: susirinko pilnas stadionas žmonių. Buvo daug ugningų kalbų, priekaištų rajono vadovybei. Kadangi tuo metu Sąjūdis vadinosi Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiu, viskas buvo į temą, visi pritarė, kad reikia kitaip gyventi.

Neprisimenu, ar po Pasvalio susirinkimo, ar prieš, teko būti tokiame renginyje ir Biržuose, ten irgi buvo A. Juozaitis, A. Kaušpėdas, o esmė buvo ne tiek politika, kiek ekologija. Daug pasvaliečių Žaliųjų tada važiuojo į Biržus.

O kada susirinkom pirmą kartą parke Pasvalyje? Tai buvo rugsėjis. Parko aikštė buvo pilnutėlė žmonių, nors pabaigoj prapliupo lietus. Neprisimenu, kas pasiūlė man vesti tą susirinkimą, nors po to pasvaliečiai klausė, ar nebijočiau. Tada nebijočiau! Žinočiau, kad mes darom teisingai, prisidedami prie Persitvarkymo, net nekilo mintis, kad po kiek metų viskas pasidarys kitaip. Tomis dienomis buvom pilni entuziazmo, svajonių, drąsos. Tada, dar iki Sąjūdžio antrojo suvažiavimo niekam nebuvo keista, kad būdami komunistų partijos nariai, galėjom nepritapti, nebūti vienminčiai. Juk Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje buvo tokie šviesuoliai kaip Jokūbas Minkevičius, Romualdas Ozolas, Česlovas Kudaba, Bronius Genzelis, Algimantas Čekuolis, Kazimieras Motieka ir daugelis kitų, o mane ypač įkvėpė tai, kad vienas pagrindinių lyderių buvo poetas Justinas Marcinkevičius ir žurnalistai Arvydas Juozaitis, Vitas Tomkus.

Iki Sąjūdžio pirmojo suvažiavimo buvo labai nedaug laiko, man tekdavo vos ne kiekvieną savaitę po pietų skubėti į Vilnių ir vakarais dalyvauti iniciatyvinės grupės posėdžiuose Gedimino a. 1, o kartais Rašytojų sąjungoje.

Iniciatyvinėje grupėje buvo be galo įdomu, vyravo tokia nuoširdi atmosfera, kad grįždavau naktiniu autobusu labai laiminga. Ir net per pirmąjį Sąjūdžio suvažiavimą ta labai pakili nuotaika vyravo be jokių abejonių, kad nors kas galėtų pasikeisti. Tik per antrąjį Sąjūdžio suvažiavimą buvo pareikšta, kad komunistus reikia išvaryti, kad A. Brazauskas blogesnis ir už M. Burokevičių ir kad mes visi, kurie ėjom į pirmą suvažiavimą su viltimis ir pasitikėjimu, ... neverti Sąjūdžio.

Ir dabar, po 15 metų, prisimenu, kokio idealizmo buvom pilni, kaip teisinga atrodė viskas, ką girdėjom pirmajame suvažiavime, kas buvo rašoma to meto Sąjūdžio dokumentuose. Buvo daug be galo emociingų renginių Vilniuje, prie Baltijos, aišku, ir *Baltijos kelias* 1989 m. rugpjūčio 23 d. Visas tas metas reikalavo daugybės laiko, energijos, bet tuo metu viskas atrodė įveikiama. Tiesa, Mokslų akademijoje vykusiose Sąjūdžio konferencijose tuo metu būdavo daug karštų ginčų, pamažu ėmė ryškėti, kad Sąjūdžio pirmeivius stengiamasi sustumti į antrą planą, o paskui ir priversti pasitraukti iš kelio tiems, kurie ėjo į valdžią. Pirmasis nusivylimas atėjo V. Landsbergiui piktai suniekinus grupę inteligentų priešaky su J. Marcinkevičium ir J. Urbšiu. „Ypač išaugo nusivylimas per antrąjį Sąjūdžio suvažiavimą, kai buvo išjuoktas Kazimiero Antanavičiaus nuoširdumas ir meilė Lietuvai. Išėjau tada vidury suvažiavimo į holą, supratusi, kad tai, kas salėje vyksta, – man jau svetima ir nepriimtina. Ten baigėsi dorovinės nuostatos, humanizmas, idėjos ir prasidėjo tai, kuo visada bjaurėjau – kova dėl valdžios, o toje kovoje nieko nėra švento ir tauraus, joje nieko nereikia žmogus su savo

vidiniu dualizmu. Viskas vardan Lietuvos? Vardan kokios? Kurioje kartoja pokario klasių kovos dvasia? Kurioje visi suskirstyti į savus ir priešus? Bet jei negali būti kitaip, man vėl tapo tvanku šioje planetoje ir nėra kitos, kurioje viešpatautų harmonija ir gėris,“ – šias eilutes rašiau 1990 metų gegužę Picundoje, pabėgęs iš Lietuvos pailsėti, atgauti dvasinę ramybę.

Tais metais vėl ėmiau rašyti dienoraštį, kuris, kad ir kaip gaila, buvo nutrūkęs nuo Pasvalio Sąjūdžio kūrimosi, nes tada buvo be galo daug darbo.

O dabar, klausydama 15-ųjų Sąjūdžio metinių minėjimų, pirmą kartą pritariau Nijolei Baužytei, pasakiusiai, kad dabar Lietuvoje visus valdo baimė. Ji teisi. Tad kodėl nieko nebijočiau tada, kai Pasvalio parko estradoje pradėjau steigiamąjį Sąjūdžio susirinkimą? Aš tada dar nežinočiau, kad pačių pikčiausių, skaudžiausių žodžių sulauksiu būtent iš kai kurių sąjūdiečių save vėliau pavadinusių žmonių. Tada dar nežinočiau – ir buvau laiminga, kad likimas leido pergyventi Sąjūdžio idealizmo gimimą.

Joniškėlio sąjūdininkai: trumpa kronika

1989 m. Vasario 16-oji: Joniškėlio sąjūdininkai su rėmėjais (trečias iš kairės – kun. Benediktas Urbonas)

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo Joniškėlio miesto iniciatyvinė grupė pirmą kartą susirinko 1988 metų spalio 20 dieną Joniškėlio klebonijoje. Grupėje buvo 10 žmonių. Susirinkimo iniciatorius – klebonas Benediktas Urbonas.

Pirmą kartą viešai susirinkta 1989 metų sausio 18 dieną Joniškėlio kultūros namuose. LPS rėmimo grupėje įregistruota 18 narių. Aptartas steigiamojo susirinkimo

organizavimas. Jis įvyko 1989 metų sausio 25 dieną. Susirinkime dalyvavo kraštiečiai – filosofas Romualdas Ozolas, Eugenijus Petrovas. Drauge paminėtas Romualdo Ozolo, gimusio Joniškėlyje, penkiasdešimtmetis. Į LPS rėmimo grupės tarybą išrinkta 13 narių.

Sąjūdininkai ėmėsi visuomeninės kultūrinės veiklos, rūpinosi istorinės atminties išsaugojimu. Motinos dienos proga miesto sode buvo pasodinta eglė, o Tėvo dienos proga

LPS Joniškėlio Tarybos nariai prie leit. J. Stapulionio paminklo 1989 m. Vasario 16 d. minėjime. Su vėliava – gydytojas Vilius Povilonis

– ažuoliukas. Atidengtas koplytstulpis, skirtas pagerbti šeimą (autorius – Vytautas Bakūnas). Vėliau prie autobusų stoties iškilo to paties autoriaus sukurtas stogastulpis kunigaikščiui Gediminui.

1989 metų birželio 13 dieną naujosiose kapinėse iškilo paminklas tremtiniams. Prieš tai buvo organizuota talka, sutvarkyta aplinka.

Pradėtos rinkti lėšos G.Petkevičaitės-Bitės paminklui. Pradžiai – vargonininkės V. Survilaitės koncertas Joniškėlio bažnyčioje. Vėliau šią iniciatyvą žadėjo paremti apylinkėje buvę ūkiai. Aktyviausiai lėšų rinkimu rūpinosi klebonas Benediktas Urbonas.

Tą pačią vasarą, rugpjūčio 20 dieną, atidengtas paminklas buvusiose žydų kapinėse. Atvyko 10 žydų bendruomenės atstovų iš Vilniaus. Šia proga buvo sutvarkytas dar vienas miesto kampelis.

Neišdildomus įspūdžius paliko Baltijos kelias, kryžiaus statymas netoli Pasvalio įkurtame Kryžių slėnyje.

Jonisškėlio miesto m. Melnikaitės gatvės gyventojų ir joje nuolat dirbančiųjų

PASVALIO RAJONO LPT VYKDOMOJO KOMITETO PIRMININKUI

Joniškėlio miesto m. Melnikaitės gatvės gyventojų ir joje nuolat dirbančiųjų

P A R E I Š K I N A S

Kaip visur Lietuvoje, taip ir pas mus, atgimstant tautiniam susipratimui ir vaduojantis iš stagnacijos metų abejingumo viskas, išskyla reikales pakeisti ligšiolinius atsitiktinius, be visuomenės atsišaukimo pakeistus gatvių pavadinimus, kurie neturi nieko bendra nei su Joniškėliu, nei su jo reikalinga kultūrine praeitimi.

Prašome pritariti mūsų dideliam norui lig šiol vadinosią mūsų gatvę Melnikaitės vardu pavadinti G. Petkevičaitės-Bitės vardu.

Notyvel: Melnikaitė neturi nieko bendra su Joniškėliu ir jos "herolizmas" viešumo metais jau yra nuvainikuotas. Tuo tarpu J. Petkevičaitės-Bitė yra tikra Joniškėliūtė, čia augusi, gyvenusi ir dirbusi, čia gatvė daėnai keliavusi į Panevėžį ir Vilnių. Ši XIX-XX a. sandūroje yra nepaprastai daug nusipelnusi Lietuvos atgimimui ir jos kultūrai. Jos garbei ir atminimui mūsų gatvės pradžioje, centre, miesto visuomenė, LPS Joniškėlio rėmimo grupės organizuojama, rūpinasi pastatyti paminklą savo lėšomis.

Be to, prinašame, kad pilnai pritarime visiems Joniškėlio LPS rėmimo grupės siūlymams pakeisti ar atstatyti ir kitus miesto gatvių pavadinimus.

Joniškėlio miesto Melnikaitės gatvės gyventojai ir dirbuotojai:

Joniškėlis, 1989 m. gegužės mėn. 16 d.

K. Biliūnas
S. Bitė

Vienas iš dokumentų, bylojančių apie Joniškėlio sąjūdininkų veiklą

Rudenį sąjūdininkai aiškinosi, kur palaidoti rezistencijos dalyviai, ieškojo jų artimųjų. Spalio 28 dieną rezistencijos dalyvių, žuvusių 1946 metais, palaikai iškilmingai perlaidoti prie savanorio, artilerijos karininko Jono Stapulionio paminklo. Tuo ypač rūpinosi dramatiškų pokario įvykių liudininkas Boleslovas Jarašūnas. Sutvarkius paminklą ir jo aplinką, ši vieta tapo vienu iš Joniškėlio miesto akcentų. Vėliau buvo įamžinta ir rezistentų žuvimo vieta.

1989 metų lapkričio 5 dieną įvyko ataskaitinė konferencija. Tuo metu LPS rėmimo grupės sąraše buvo 135 žmonės. Grupės pirmininkas buvo gydytojas Vilius Povilonis.

1990 metų vasario mėnesį keletas grupės narių dalyvavo Sąjūdžio konferencijoje Lietuvos kelias bei kituose renginiuose.

Baigiantis 1991 metams, grupės sąrašuose buvo 58 nariai.

Parengė Genia Urbaitė

Dr. Romas Jarockis
Lietuvos Istorijos institutas

Kur ieškoti Pasvalio „ištakų“?

Senovės laidojimo vietos

Intensyvi žmogaus ūkinė veikla nulėmė, kad beveik visi dabartinio Pasvalio rajono ribose esantys priešistoriniai senkapiai buvo ariami arba suardyti kasant žvyrą. Dėl šios priežasties daugelis senkapių yra iš dalies arba visiškai sunaikinti, o iš ardomų laidojimo vietų nemažai atsitiktinių archeologinių radinių pateko į muziejus.

Kraštotyriminko J. Šliavo surinktais duomenimis, kurie buvo apibendrinti 1977 m. išleistame Lietuvos TSR archeologijos atlaso III tome (LAA, 1977), Pasvalio rajone būta 15 senovės laidojimo vietų, kuriose įvairiu metu buvo aptikti archeologiniai radiniai.

Dabar Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registre Pasvalio rajono archeologinių vietų sąrašuose yra 3 piliakalniai, 5 gyvenvietės (kaimavietės), 7 senovės laidojimo vietos (4 senkapiai ir 3 pilkapynai) – iš viso 15 archeologinių vietų, kurias saugo valstybė.

Taigi po minėtos publikacijos pasirodymo praėjo 25-eri metai, o senovės laidojimo vietų sąrašas sumažėjo dvigubai. Tiesa, dėl pastaraisiais dešimtmečiais vykusių naujų archeologinių kasinėjimų prasiplėtė kai kurių

senkapių chronologinės ribos, t.y., tyrinėjant priešistorinius kapinynus, daugelyje vietų buvo rasta 14–18 a. datuojamų kapų.

Kalbant apie senovės gyvenviečių ir kapinynų kompleksą kyla klausimas: ar kiekviena gyvenvietė turėjo atskirą laidojimo vietą? O gal kelios gyvenvietės laidojo bendrą kapinyną? Architektas K. Šešelgis, remdamasis etnografiniais duomenimis apie kaimų kapinaites, pabrėžia atskirų kaimų teritorijų uždaramą ir daro išvadą, kad kiekviena priešistorinė gyvenvietė galėjo turėti savo senkapį (Šešelgis, 1988, p. 15). Tokią pat išvadą priėjo ir kraštotyriminkas J. Šliavas, analizuodamas savo surinktą medžiagą apie senkapius Šiaurės Lietuvoje. Jo duomenimis, beveik kiekvienas kaimas turėjo savo kapinaites, greta jų dažnai aptinkami archeologiniai radiniai iš geležies amžiaus senkapių (Šliavas, 1974, 1975).

„Gyvenvietė – nuolatinė laidojimo vieta“, tokia žemdirbiškų regionų specifika, todėl pagal senkapių išsidėstymą galima rekonstruoti buvusią gyvenviečių sistemą (Šešelgis, 1988, p. 16).

Senovės gyvenvietės

Nustatyta, kad gyvenviečių formos priklauso nuo gamtinio-fizinio kraštovaizdžio tipo, kuriame formuojasi gyvenvietė (Roberts, 1996, p. 32). Jei lygumos labiau tinkamos kurtis dideliems kaimams, tai kalvotos kraštovaizdis – pavienėms sodyboms arba nedideliams sodžiams (Moora, Ligi, 1969, p. 30). Gyvenviečių, susiklosčiusių teritorinės bendruomenės pagrindu, sistemos ribas dažniausiai lėmė ekonominiai veiksniai. Spėjama, kad tiek priešistorinių gyvenviečių, tiek viduramžių kaimų žemės plotas neperaugo optimalių ribų, kuriose galėjo vykti žemės ūkio produktų gamyba. Pvz., lygumų regionuose, kuriuose vyravo ariamoji žemdirbystė, siekiant mažinti atstumą, gyvenvietės kūrėsi šalia dirbamų laukų (Šešelgis, 1988, p. 53). Regionui būdingas tankus upių tinklas. Upės ir upeliai, kaip vandens šaltinis bei orientyras susisiekti, neabejotinai lėmė lygumų gyvenviečių formavimosi specifika. Čia jos savaime įgaudavo pailgą, palei upę nusidriekusios juostos formą (Roberts, 1996, p. 57).

Pasvalio „ištakų“ – Pamiškių, Vaidžiūnų, Papyvesių senkapių – vietos. Labai apytikriai pažymėtos vokiečių generalinio štabo parengtame žemėlapyje Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse (vietovardžiai sudarytojų palikti lenkiški, kaip buvę 19 amžiaus pradžios žemėlapiuose)

Iš latvių archeologo M. Atgazio kompleksinių archeologijos paminklų žvalgymų ilgametės patirties žinoma, kad latviškoje Žiemgalos dalyje didžioji dalis naujai surastų, vadinamųjų atviro tipo, geležies amžiaus gyvenviečių buvo aptikta netoli senkapių. Atstumas tarp gyvenvietės ir senkapio siekia nuo keliasdešimt metrų iki 1–2 km. Pagal kultūrinio sluoksnio išplitimą, „standartinės“ senovės gyvenvietės yra nuo 300 m² iki 1000 m² dydžio. Gyvenvietės (beveik visada) pailgos formos, t.y. 30–60 cm storio kultūrinis sluoksnis siaura juosta driekiasi palei upę kelis šimtus metrų (Atgāzis, 1967, p. 25–27; 1969, p. 26–27; 1970, p. 37–41, 1975 p. 17–19; 1979, p. 12–17; 1982, p. 33–41; 1990, p. 42–43).

Tokie palei upes įsikūrę geležies amžiaus gyvenviečių-senkapių kompleksai egzistavo ir lietuviškoje buvusios Žiemgalos dalyje (Girininkas, Jarockis, Puodžiūnas, Zabiela 1992 p. 104–106). Vienas jų – Pamiškių-Papyvesių-Vaidžiūnų archeologijos paminklų kompleksas, esantis į šiaurės rytus nuo Pasvalio miesto, ties Lėvens ir Pyvesos upių santaka su Mūša. Kompleksą sudaro 2 akmenis ir 6 geležies

Vido Dulkės nuotraukose: Pamiškių senkapį dar žymi medžių guotas; Vaidžiūnų senkapiai – Mūšos paupio lygumoje

amžiaus gyvenvietės, 2 geležies amžiaus kapinynai ir 17–18 a. datuojamas senkapis. Archeologijos paminklai išsidėstę abipus Mūšos ir užima maždaug 500x2000 m dydžio teritoriją (LA, 1977, p. 81–82, 117; Girininkas, Jarockis, Puodžiūnas, Zabiela, 1992, p. 104–105; Baubonis, Dakanis, 2000, p. 505–507; Tebelškis, 1998, p. 109–110).

Istorinių šaltinių duomenimis, Pasvalyje bažnyčia buvo įsteigta 1497 m. Skirtingai nuo kitų Šiaurės Lietuvos miestelių, kur bažnyčių fondatoriai buvo Vilniaus arkivyskupas arba vietos bajorai, Pasvalio dvaro-miestelio atsiradimą (turgus buvo įkurtas prie bažnytinio dvaro) lėmė vietos klebono iniciatyva (Alexandrowicz, 1970, p. 53, 69, Nr. 71; Kviklys, 1984, p. 291).

Vieta Pasvalio dvarui-miesteliui buvo parinkta neatsitiktinai. Sugretinus turimus archeologinius duomenis ir istorinę informaciją tampa aišku, kad naujas dvaras ir bažnyčia kūrėsi nuo seno tankiai apgyvendintoje teritorijoje, o Pasvalio miesto „ištaką“ reiktų ieškoti Pamiškių, Papyvesių ir Vaidžiūnų kaimų apylinkėse.

Šaltiniai ir literatūra

- Alexandrowicz, S., 1970, *Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII wieku*. Acta Baltico-Slavica, 7, p. 47–108.
- Atgāzis, M., 1967, *Archeologisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1966. g.* ZASRT 1966. g. Rīga, p. 25–27.
- Atgāzis, M., 1970, *Archeologisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1969. g.* ZASM 1970. g. Rīga, p. 37–41.
- Atgāzis, M., 1975, *Archeologisko pieminekļu apzināšana Zemgalē 1972. g.* ZASM 1975. g. Rīga, p. 17–19.
- Atgāzis, M., 1979, *Archeologisko pieminekļu apzināšana Dobeles rajonā un izrakumi Anškinu senkapos 1977. gadā*. ZASM 1978. g. Rīga, p. 12–17.
- Atgāzis, M., 1982, *Izrakumi Dobeles Bālu-Šķērstainju un Ošu senvietās*. ZASM 1980/1981. g. Rīga, p. 33–41.
- Atgāzis, M., 1990, *Pētījumi Čunkānu-Dreņģeru kapulaukā un aizsardzības izrakumi Plūdoņu II apmetnē*. ZASM 1988. un 1989 g. Rīga, p. 34–43.
- Baubonis, Z., Dakanis, B., 2000, *Papyvesių senovės gyvenvietės ir senujų kapinių, vadinamųjų Švedkapiai, žvalgomieji tyrinėjimai 1989 metais*. ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, p. 505–507.

- Girininkas, A., Jarockis, R., Puodžiūnas, G., Zabiela, G., 1992, *Pasvalio archeologijos paminklų žvalgymas*. ATL 1990 ir 1991 metais, p. 103–106.
- Kviklys, B., 1984, *Lietuvos bažnyčios IV tomas. Panevėžio vyskupija*. Chicago.
- LAA, 1977, – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas, III*. Vilnius 1977.
- Moora, H., Ligi, H., 1969, *Hoziajstvo i obščestvennyj stroj narodov Pribaltiki v načiale 13 veka*. Tallinn.
- Roberts, K. B., 1996, *Landscape of settlements. From prehistory to the present*. London & New York.
- Šešelgis, K., 1988, *Lietuvos teritorijos apgyvendinimas nuo mūsų eros pradžios iki XIII a.* Urbanistika ir rajoninis planavimas Nr. 15. Lietuvos teritorijos apgyvendinimo raida, p. 3–59.
- Šliavas, J., 1974, *Šiaurės Lietuvos lygumos* (rankraštis, VUB F 152–5).
- Šliavas, J., 1975, *Mūšos senovė* (rankraštis, VUB F 152–7).
- Tebeškis, P., 1998, *Žvalgomieji tyrinėjimai Pasvalio rajone 1997 metais*. ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, p. 109–111.

Dr. Valdas Rakutis

Vytauto Didžiojo Karo muziejus

Lietuvos kariuomenė Šiaurės karo metu 1700–1721 m.

I dalis

Ivadas

Lietuvos kariuomenė karo išvakarėse. Lenkijos ir Lietuvos valstybė mūsų aptariamu laikotarpiu išgyveno didžiausią karybos požiūriu nuosmukį. Dėl visų bajoriškosios demokratijos bėdų: liberum veto, pavietų separatizmo, valdovo rinkimų – elekcijos mūsų valstybėje negalėjo atsirasti absoliutus valdovas, kuris, kaip Rusijos valdovas Petras I, Prūsijos valdovai ir kiti būtų galėję sukaupti visas turimas valstybės jėgas užsienio ir vidaus problemoms spręsti. Tik labai didelės nelaimės: 1654–667 m. karas su Rusija ir 1655–660 karas su Švedija – leido paskelbti didelius mokesčius, bet jie paskelbti tada, kai jau dalis valstybės teritorijos buvo prarasta. Netrukus beveik visą Abiejų Tautų Respublikos teritoriją užėmė priešai. Po šio tvano, atrodytų, žmonės turėtų atsipeikėti ir imtis reformų. Ne. Buvo padaryta išvada, kad įvykdyta per mažai respublikoniškų reformų, džiaugsmingai priimtos A. M. Fredro idėjos, manyta, kad vis dėlto pavyko apsiginti, nesuvokiant, kad pagalba atėjo dėl švedų bandymo užimti Daniją ir Nyderlandų paramos Danijai, o ne dėl pačios Respublikos pergalių. Kitaip sakant, tuo metu, kai Europoje, kartu ir Rytų Europoje, vyko kariuomenių pertvarkymai, Respublikos ginkluotosios pajėgos, sugebėjusios atremti Turkijos pavojų 1666–1699 metais, Šiaurės karo išvakarėse buvo tos pačios bejėgiškos būklės, kaip ir 1648–1654 m.

Respublikos valdovas Augustas II buvo pagrindinis karo organizatorius, 1698 03 24 pasirašęs gynybinę sutartį su Danija. Augustui pavyko rasti bendrą kalbą su Livonijos bajorija, nepatenkinta švedų vykdoma žemių nacionalizacijos politika. Jis pasirašė slaptą susitarimą 1699 08 24. Su šiais planais buvo supažindinta ir Rusija, tokiu būdu 1699 11 12 atsirado galinga, gynybine- puolamąja sutartimi sutvirtinta koalicija, nukreipta prieš Karolio XII Švediją.

XVII a. pabaigoje tradicinė Respublikos kariuomenė išgyveno gilią krizę. Jau amžiaus pradžioje, padidėjus šaunamojo ginklo reikšmei, šaltu ginklu ginkluoti husarai, sudarę pagrindinę jėgą ankstesniuose karuose, prarado savo privalumus, pradėjo artėti prie kitų kavalerijos rūšių, naudojančių duriamuosius ilgus ginklus – palašus ir bandoletus. Krito ir karių parengimo lygis, nustota treniruotis ir kovoti baslais, atsisakyta turnyrų, pasikeitė vertybės ir tradicijos, suklestėjo egoizmas ir savo naudos ieškojimas visuose reikaluose. Šie pokyčiai, susiję su visos visuomenės degradacija prieš Šiaurės karą, neigiamai paveikė karių dvasia. Kita vertus, riterių tipo kavalerija jau seniai praėjo, jų vietą užėmė kitos kavalerijos rūšys, ginkluotos šautuvais ir kardais arba pistoletais. Reformos

nebuvo padarytos XVII a. I pusėje, jos buvo reikalingos ir XVII a. pabaigoje¹

Šiaurės karui Lietuvoje yra skirta daug darbų Švedijoje ir Lenkijoje², šiek tiek apie tai rašė ir lietuviai, tačiau Lietuvos kariuomenės dalyvavimas karo veiksmuose yra labai prastai dokumentuotas, daugelis skaičių apytikriai, o apie dalinių organizaciją, ginkluotę, parengimą ir vadovaujančius kadrus žinome labai nedaug. Priimti Lenkijos istoriografijos nuostatas, kurias daugiausiai suformavo Janas Wimmeris, reikia labai atsargiai, nes Lietuvos specifika šio karo metu buvo akivaizdi, tuo labiau, kad kai kurias nuostatas, kaip, pavyzdžiui, kavalerijos apginklavimo ir kavalerijos pasirengimo kovoti šaltu ginklu, reikia vertinti atsargiai³. Šis straipsnis tėra tik bandymas suformuoti bendrą Lietuvos kariuomenės dalyvavimo Šiaurės karo veiksmuose vaizdą, detalūs tyrinėjimai dar tik laukia savųjų pasišventėlių.

1. Lietuvos kariuomenės dalyvavimas kovose 1700–1709 m.

1700–1702 m. kampanijos

Valkininkų konfederacija savo laudoje⁴ buvo nutarusi formuoti kariuomenę, kurią sudarytų:

- 400 husarų porcijų,
- 2700 petihorų porcijų,
- 1770 lengvosios kavalerijos porcijų,
- 900 arkebuzierių porcijų,
- 1300 dragūnų porcijų,
- 2000 pėstininkų porcijų,
- 300 vengrų pėstininkų.

Iš viso – 9370 porcijų.

1700 metais Grigaliaus (Hrehory) Oginskio ir Mykolo Servaco bei Juozapo Višnioveckių kariuomenė, kurią galime vadinti Valkininkų konfederacijos kariuomene, buvo tikriausiai didesnė, jai priklausė privatus ir kitokio pobūdžio daliniai, iš viso siekė iki 30000 karių⁵. Ši kariuomenė buvo labai reikalinga Augustui II, kuriam kaip tik trūko karių Rygos apgulčiai, todėl jis palaikė konfederatų pusę ir sutiko juos visaip remti. Tai paskatino Sapiegas ir jų šalininkus pereiti į švedų pusę. G. Oginskis ir M. S. Višnioveckis sėkmingai dalyvavo šiuose veiksmuose, o po švedų pergalės netoli Rygos, kai saksų kariuomenė pasitraukė į pietus, buvo priversti dalį savo kariuomenės atiduoti Augustui II. Perduotas dalinius sudarė 2 dragūnų pulkai, iš viso 9 eskadronai ir 1100 karių, 1 kavalerijos pulkas iš 6 eskadronų ir 900 karių ir vienas 2 batalionų pėstininkų regimentas iš 1250 karių. Šie daliniai sudarė pajėgas, kurios vėliau dalyvavo Augusto II kariuomenės veiksmuose ir Lietuvos ilgą laiką negrižo⁶.

Muziejininkas dr. V. Rakutis Saločių mūšio temą pradėjo „iš toli“ – nuo kariuomenės parengimo Šiaurės karui. Šakarnių kaimo laukai mūšio vieta tapo gerokai vėliau. Bet kaimas, jo vardas šiandien gyvas. Vido Dulkės nuotraukoje – Šakarnių panorama dabar.

Sapiegų grupuotė, nematydama galimybės savo jėgomis apsiginti nuo savo politinių priešininkų, nusprendė ieškoti užtarėjų švedų pusėje. Toks jos apsisprendimas turėjo fatališką pasekmę, nes Lietuvos gyventojai ėmė palaikyti skirtingas kariaujančias puses ir tai neleido užimti vieningos pozicijos karo metu. Karolis XII žadėjo padėti Respublikai atgauti Kijevą ir Smolenską, jei ši pereitų į jo pusę. Tokia pozicija ir pergalingas švedų kariuomenės žygis per visą Respubliką sudarė sąlygas sustiprėti švedų sąjungininkams, kurie 1703 metais sudarė Šrodos konfederaciją, o 1704 02 14 generalinę Varšuvos konfederaciją, kurios pagalba valdovu buvo išrinktas Stanislovas Leščinskis.

Pirmieji susidūrimai prasidėjo Lietuvos teritorijoje pasirodžius trims švedų rinktinėms, formaliai gynusioms Sapiegų dvarus ir teises į LDK etmono buožę. Pagrindinis priešas jam buvo Oginskis, kurį be vargo nustumė iki Kauno, o sužinojęs apie Mykolo Servaco Višnioveckio pasirengimą Kauną pulti, atsivedė papildomas pajėgas iš Kuršo, tada perėmė iniciatyvą į savo rankas ir prie Jiezno⁷. Tačiau jau kovo 15 dieną 6000 karių Višnioveckio pajėgos sumušė 2000 švedų dalinį. Tada buvo pasiūstas gen. Moerneris, kuris užėmė Vilnių ir privertė M. S. Višnioveckį pasitraukti į Lietuvos šiaurės rytus. Vilniuje į švedų rankas pateko gausi artilerijos pabūklų atsarga, sukaupta Vilniaus arsenale.

Švedijos kariuomenei išžygiavus į Lenkiją, prieš švedus prasidėjo pusiau gaivališki partizaniniai veiksmai, dažnai organizuoti atskirų didikų ir net bajorų, tačiau tokiomis priemonėmis nebuvo galima daug pasiekti, nes palikti kariai sugebėjo jiems patikėtus punktus išlaikyti. Net ir artilerijos remiamas, M. S. Višnioveckio vadovaujamas Kauno puolimas nedavė laukto rezultato. Švedai buvo ne turkai, ir lietuvių įsivaizdavimas, kad užteks bajorams tik sėsti ant žirgo ir priešai išsisklaidys, nepasitvirtino. Laukė ilgas ir sunkus karas.

Antisapieginės koalicijos atstovai sudarė sutartį su Rusija, kuri po Narvos mūšio aktyvių veiksmų prieš švedus

imtis negalėjo, bet vis dar buvo rimta jėga, galėjusi suteikti šokią tokią paramą savo šalininkams. Šie būriai, kuriems vadovavo M. S. Višnioveckis, G. Oginskis, Kocielis ir kiti, turėjo labai nedaug reguliarios kariuomenės bruožų. 1704 08 30 Augusto II šalininkai, susijungę pradžioje į vietines konfederacijas, o vėliau į Sandomiro generalinę konfederaciją, sudarė sąjunginę sutartį su Rusija Narvoje. Tokiu būdu 1702–1706 metų laikotarpiu nusistovėjo santykinai stabili padėtis, kai vakarinius LDK rajonus kontroliavo švedų arba Stanislovo Leščinskio šalininkai, o rytinius – rusų arba Augusto II. 1706 metais, po Altranštado taikos, Augustas II prarado karūną ir Stanislovas Leščinskis tapo teisėtu valdovu⁸.

Lietuvos kariuomenės daliniai buvo padalinti į keturias tarpusavyje sąveikaujančias dalis: reguliariąją Lietuvos kariuomenę, kurios dalis veikė kartu su lenkais Augusto II labui, Sapiegų dalinius, kurie veikė su pagrindinėmis Švedijos pajėgomis, nereguliariąją, kurios dalis veikė Lietuvos teritorijoje prieš švedus ir Sapiegas, bei Sapiegų valdų apsaugą.

1701 metų rudenį švedų kariuomenė pasirengė žygiui į pietus, užimdama Žemaitiją, o 1702 m. sausio mėnesį tas žygis prasidėjo. Lietuvos kariuomenė pasitraukė į rytus palei Kuršo sieną, miškingos Biržų apylinkės tapo Augustą II palaikančios kariuomenės baze. Lietuvos kariuomenei vadovavo Žemaitijos seniūnas Oginskis ir Mykolas Servacas Višnioveckis, ambicingas didikas. Svarbiausiu kariniu objektu šiose apylinkėse buvo Biržų tvirtovė. Tai suprasdami švedai jau 1702 vasario 16 d. su 2 batalionais pėstininkų, 2 eskadronais raitelių ir artilerija bandė netikėtai užimti Biržus, tačiau įgula buvo budri ir švedams teko pasitenkinti maisto rekvizicijomis. Po savaitės pakartotas puolimas taip pat nedavė vaisių⁹. Švedams teko susitaikyti su nemalonia Višnioveckio ir Oginskio kaimynyste ir pasitenkinti Kauno, Vilniaus ir kelių jungiančių Livoniją ir Lenkiją, kontrole.

1702 m. stambioms švedų pajėgoms išžygiavus į Lenkiją, Višnioveckio ir Oginskio daliniai ėmėsi energingų veiksmų, puldinėdami nedideles švedų įgulas ir Sapiegų dalinius, likusius Lietuvoje, ypač sėkmingai klostėsi veiksmai Palangos, Kretingos apylinkėse, buvo vykdomi įsiveržimai ir į Kuršo teritoriją¹⁰. Tuo pačiu metu buvo vykdomas verbavimas ir apmokymai. Švedai prieš tokius veiksmus taikė baudžiamąsias ekspedicijas, kurių taikiniu buvo lietuvių vadų asmeniniai dvarai. Baudžiamoji ekspedicija iš dalies pavyko, buvo sudėginti Karpio ir kitų vadų dvarai, tačiau pagrindinio tikslo nepasiekė: lietuvių pajėgos, kad ir nesugebėdamos padaryti didelių nuostolių ir sutrukdyti jų maršo, darėsi drausmingesnės ir labiau patyrusios. Aktyvūs „partijų“ veiksmai nesudarė švedams rimto pavojaus, bet neleido jiems veikti mažomis grupėmis ir psichologiškai neigiamai veikė švedų karius, kurstė Kuršo gyventojus¹¹. Praktiškai 1702 m. lietuviai kontroliavo teritoriją ir laikė iniciatyvą savo rankose.

Sapiegų daliniai, perėję švedų pusėn, buvo prijungti prie gen. Maidelio rinktinės ir išžygiavo kartu su švedais, palikdami tik savųjų dvarų apsaugą. Reguliariąją kariuomenę, veikusi kartu su lenkais, buvo panaudota malšinti Palejaus vadovaujamam kazokų maišui Volynėje ir Podolėje.

Lietuvių bendradarbiavimas su rusais prasidėjo dar 1701 m. Biržų sutarties metu. Lietuvos daliniai dalyvavo 1702 m. rudenį užimant Sapiegų Bychovo tvirtovę, tačiau pagrindinis vaidmuo čia teko Rusijos pėstininkams. Ši tvirtovė buvo atiduota rusams už jų suteiktą materialinę pagalbą, tiesa, netrukus vėl buvo gražinta Augusto II šalininkams¹². 1703 metais šis bendradarbiavimas dar labiau sustiprėjo. Rusams rūpėjo palaikyti lietuvių kovos dvasią, o šie, pajutę galimybę pasipelnyti, per daug nesipriešino ir nuolat prašė algų. 1703 m. kovo 15 d. jie pasiuntė delegaciją pas Petrą I ir tų pačių metų birželio 28 d. buvo pasirašyta atskira sutartis su Petru I. Jiems pavyko gauti 30000 rublių ir caro pažadą neužimti Lietuvos teritorijos, už tai lietuviai pasižadėjo kovoti patys ir maitinti žadamą atsiųsti Rusijos kariuomenę. Dar tebevykstant deryboms Rusijos daliniai užėmė Biržų tvirtovę ir ten įkūrė savo bazę. 1703 m. vasario 4 d. atvyko apie 3000 rusų pastiprinimas.

1703 m. kampanija

1703 metų kampanijai didelę reikšmę turėjo Augusto II siekis išsvarginti švedus Torūnės puolime ir pereiti į kontrpuolimą. Šiam reikalui jam reikėjo visų įmanomų pajėgų, todėl jis pareikalavo iš M. S. Višnioveckio atsiųsti pagalbą, ir jis turėjo tai padaryti, palikdamas Lietuvoje regimentorių Vasinski. Lietuvos kariuomenė pasidalino į dvi dalis. Apie 6000 lietuvių buvo prie Augusto II, apie 3000 tamavo Karoliui XII po Sapiegų vėliavomis, iš jų tik keletas vėliavų Kuršo-Lietuvos karo teatre¹³. Regimentoriui Vasinskiui pakluso tik mažiausiai disciplinuota kavalerija. Tai leido švedams formuoti nedideles, maždaug 300 karių komandas, sudarytas iš pėstininkų ir kavalerijos bei kelių pabūklų. Tokios formuotės leido nuolat organizuoti antpuolius, apsirūpinti maistu.

Biržų tvirtovėje stovėjo įgula¹⁴, kuri buvo pakankamai stipri, kad atremtų nedidelės komandos puolimą, bet

negalėjo nieko padaryti rimtesnėms pajėgoms. Šią vienintelę šiame krašte tvirtovę siekė kontroliuoti visos kariuomenės, todėl Oginskis gudrumu sugebėjo užimti tvirtovę ir tuo gerokai sustiprino savo padėtį. Gen. A. Levenhauto rinktinė, sudaryta iš 2500 vyrų ir 9 artilerijos pabūklų, pradžioje norėjo staigiu puolimu Biržus paimti, bet gavusi žinių apie grynųjų budrumą ir pasirengimą gintis, su visu paimtu grobiu pasuko į šiaurę. Prie Saločių įvyko mūšis, kuriame jungtinė lietuvių ir rusų kariuomenė patyrė triuškinantį pralaimėjimą, kuris demoralizavo lietuvių kariuomenę, dalis jų perėjo į Švedijos sąjungininkų Sapiegų pusę. Pralaimėtas mūšis pakirto lietuvių prestižą ir sąjungininkų rusų akyse¹⁵.

Kariuomenės reorganizacija 1703–1704 m.

Per 1703–1704 metų pradžios laikotarpį Augustas II prarado savo politinę valdžią ir karinį prestižą. Varšuvos konfederacija paskelbė Augustą II detronizuotu, o mūšyje prie Torūnės buvo prarasta 2/3 kariuomenės. Padėtis blogėjimu susirūpinusi bajorija pradėjo suprasti, kad Augusto II pralaimėjimas yra jau ne tik jo, bet ir Respublikos nelaimė, ir ėmė glaudžiau spiestis aplink jį. 1704 m. gegužės mėnesį Augustui II pavyko suformuoti Sandomiro konfederaciją, kuri sudarė atsvarą Varšuvos konfederacijos sprendimams¹⁶. 1704 metų liepos mėnesį išrinkus kontrkaralių Stanislovą Leščinskį kova įgavo Respublikos valdovo sosto kainą ir šioje kovoje geresnė ateitis rodėsi švedams.

Pirmųjų karo metų patirtis įsakmiai parodė, kad būtina kurti reguliarią ir karo meto reikalavimus atitinkančią kariuomenę. 1703 m. Liublino seime buvo pradėta rimtai svarstyti kariuomenės reorganizavimo reikalus. Lenkijos kanclerio Zaluskio kalba tapo šios reorganizacijos pamatu. Svarbiausia sąlyga bet kokiems pertvarkymams buvo tinkamo pinigų kiekio surinkimas. Tam reikalui buvo pasiūlyta rinkti konsumpcinius gėralų mokesčius ir generalinį maitinimo mokesčių, imamą iš visų eksportuotojų, tame tarpe ir iš bajorų. Šie netiesioginiai mokesčiai buvo patikimesni, nes mažiau priklausė nuo derliaus ir buvo skirti tiems žmonėms, kurie turėjo pakankamus išteklius. Antra reikalinga reforma buvo dalinių stambinimas. Karo pradžioje regimentai buvo tiek skirtingo dydžio, kad mažesnieji vos nuspelnė kuopos pavadinimo. Buvo siūloma formuoti regimentus, ne mažesnius kaip 700 porcijų, taip pat siūlyta susirūpinti artilerija. Buvo nutarta vien Lenkijos kariuomenę padidinti nuo 13000 iki 36000 karių. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės atstovai sutiko apsidėti mokesčiais ir pradėti kariuomenę didinti, kaip ir karo veiksmų apimtos Didžiosios Lenkijos atstovai, kiek vėliau prisijungė Mažosios Lenkijos bajorija, ir sprendimas buvo priimtas. Didelis laimėjimas buvo atsisakymas nuo pavietų vėliavų, nes pavietams pavaldūs būriai negalėjo garantuoti viso krašto saugumo. Pagal šio seimo nutarimą Lietuvos kariuomenę turėjo sudaryti

430 husarų porcijų,

3300 petihorų porcijų,

1770 lengvosios kavalerijos porcijų,

900 arkebuzierių porcijų,

Antanas Stapulionis

Pasvalys buvo kurortas

*Kvepia pirmosios slyvos
Prie kurorto sunokę.
Žemės gyslomis gyvos
Vermės veržiasi, kliokia
Ir ištrykšta šaltiniais.
O, kad jie vis pulsuotų!*
Paulius Drevinis

Pirmoji kurorto vonių gydykla apie 1933 m.

Daug rašyta apie iš seno žinomus Pasvalyje, Lėvens pakrantėje, srūvančius mineralinio vandens šaltinius. XIX a. antroje pusėje ir beveik pusšimtį XX amžiaus sklido garsas apie Pasvalio gydymuosius, tada vadinamus sieros šaltinių vandeniu. D. Afanasjevo 1861 m. leidinyje apie Kauno guberniją rašoma, kad į Pasvalį atvykę liginiai nuomoja valstiečių gryčiose patalpas ir naudojami jų ruošiamomis gydymosiomis sieros voniomis, kad tokių liginų atvažiuoja nemažai. Jau tada ir XX a. pradžioje Pasvalio miestelėnai sieros vandenilio kvapą skleidžiantį vandenį semdavo iš šaltinio, veždavo į savo sodybas, pildavo į medinius kubilus pirtyse, kamarose, gryčiose ir, pašildę į vandenį leidžiamais įkaitintais akmenimis, maudydavo atvykusį nesveikuojantį. Tokias „gydyklas“ steigdavo ūkiški miestelėnai, turėję savo namuose, patalpas, inventorių, o už šias paslaugas šiek tiek užsidirbdavo.

Negalių varginami namuose gelbėdavosi ir vietiniai gyventojai, vieni kitų pasiklausinėdami. Vandens atgabenti stengdavosi iš vadinamo kurorto šaltinio: sakydavo, kad jo vanduo stipresnis. Šaltinių ištakos buvo Lėvens vagos dešiniojo pakraščio seklumoje, žemiau užtvankos, tarp dabartinių Nepriklausomybės gatvės 8 ir 10 Nr. paženklintų namų.

Ties šaltiniais, tada buvusios Pumpėnų gatvės antroje pusėje (dabar Nepriklausomybės gatvė), gyveno Armonai. Jauniausias sūnus Kazimieras, nenorėjęs tarnauti caro kariuomenėje, išvyko į Ameriką. Šiek tiek susitaupeš pinigų apie 1923 m. grįžo į tėviškę prie šaltinių. Sakydavosi, kad jo tėvas ir senelis maudydavo kubiluose iš toli atvykusius besiligojančius. Čia šie atgavę jėgas palikdavo lazdas, linksmi iškeliaudavo, minėdami stebuklingus Pasvalio

verdenių vandeniu. Šio verslo ėmėsi ir Kazimieras. Po dvejų metų savo kieme jis surentė medinį pastatėlį, kuriame įrengė šešias skardines vonias, vandens pašildymo įrangą, papildomas patalpas. Tai buvo pirmoji Pasvalyje specialiai statyta ir įrengta gydykla, naudojant vietinį mineralinį vandenį. Liginiai atvykdavo gydytojų patarimu, gydytojas konsultuodavo ir vietoje. Dviaukščiame mediniame Armonų name buvo nedidelė valgyklėlė ir gyvendavo dalis besigydžiusių. Šaltinio vandenį veždavo dar arkliu, tik 1935 m. buvo įrengtas vandens siurblys.

Gydykla veikė vasarą: nuo birželio 1 d. iki spalio 1 d. Bet šis laikas griežtai reglamentuotas nebuvo, dirbo pagal reikalą. Vasarą voniomis kasdien naudodavosi po 30 ir net 50 įvairių profesijų, tautybių, iš įvairių Lietuvos vietų atvykusių žmonių.

Voninę ir dviaukštį gyvenamą namą iš K. Armono 1939 m. nupirko Pasvalio valsčiaus savivaldybė. Pertvarke namą, antrame aukšte įrengė 14 vietų gyvenamus kambarius, o pirmame aukšte – valgyklą ir kitas patalpas. Nors šiai mažai gydyklai kvalifikuoto gydymo trūko, bet tuomet ji buvo reikalinga. Čia pradėtas naudoti anglia-rūgštės ir pušų vonios. Paslaugos buvo apmokamos (1 vonia 2 Lt., vieta kambaryje parai – 1,5 Lt. maitinimas 3,3 Lt.).

Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas gydyklos darbą nutraukė. Po karo gydykla, atkurta tose pačiose patalpose, priklausė tuometinei kurortų valdybai. Gydyklai vadovavo gyd. L. Avižonytė. Bet ši smulki, plėsti nenumatoma įstaiga po dvejų metų likviduota.

Idėja ir praktika naudoti vietinių šaltinių mineralinį vandenį žmonių sveikatingumui nedavė ramybės nei vietiniams gydytojams, nei visuomenei. Daug pastangų tam

Kairėje prie namo kampo – gydyklos savininkas Kazimieras Armonas

Gydytoja L. Avižonytė – antroji iš kairės pirmoje eilėje – su grupele personalo ir besigydančių apie 1948 m.

dėjo nuo 1935 m. visą gyvenimą Pasvalyje dirbęs garbus žmogus-gydytojas Juozas Kiaušas. Pagaliau 1962 m. vietoje senosios pastatyta ir įrengta 2-jų aukštų nauja mūrinė gydykla su 8 voniomis. Šiame pastate buvo įkurtas Pasvalio centrinės liginės balneofizioterapijos skyrius. Šiame pastate gydytojo V. Matulionio iniciatyva ir pastangomis 1962-1968 m. laikotarpyje buvo įrengtas tuo metu gerai aprūpintas fizioterapijos kabinetas. Mūsų kalcio sulfatinis-hidrokarbonatinis vanduo visais laikais padėjo gydant kaulų, raumenų ligas, potrauminius bei sąnarių susirgimus, lėtinį radikulitą. 1968 m. pradėtas taikyti efektyvesnis gydymas iš Likėnų atvežto purvo procedūromis – ir vis daugiau negu vietiniu mineraliniu vandeniu.

Deja, amžino nieko nėra. Net šaltiniai kaip atsiranda, taip ir užgesa. Šimtmečius gaivinę žmones Pasvalio šaltiniai beveik visiškai jau sunykę. 1962 m. pastatyto balneofizioterapijos skyriaus pastatas, pamatams ir sienoms dėl karstinio reiškinių nebepataisomai sutrukinėjus, tapo avarinis, o 2001 m. nugriautas. Viltys ir

svajonės, kad Pasvalys taps miestu-kurortu nepasitvirtino. Kas liko? Liko daug – viskas, kas buvo gero padaryta žmonių sveikatai, jų labui.

Literatūra

1. Афанасьев Д. Описание Ковенской губернии. – Ковно, 1861.
2. Афанасьев Д. Материалы географии и статистики России: Ковенская губерния. – СМБ, 1861
3. Pasvalio sieros šaltinis // Mūsų kraštas. – 1934, Nr. 33
4. Atidaryta Pasvalio gydykla // Lietuvos aidas. – 1939, birž. 2.
5. Pasvalio šaltinių kurortas ir gydykla: Bukletas, 1939.
6. Balneofizioterapijos skyriaus 1976–1980 m. ataskaitos Pasvalio centrinei ligininei.
7. Skyriaus 1964, 1968, 1974 m. ataskaitos.
8. Gydytojo J. Kiaušo, K. Šileikienės, K. Jasikevičienės, V. Dopkevičienės, O. Burkevičienės, A. Vaišvilos, O. Vaišvilienės atsiminimai, 1982 m.

Tetervinų kaimo vietovardžiai

Kaimų, kurie turi *Tetervinų* pavadinimą, Lietuvoje yra keletas. Šis kaimas, apie kurį čia kalbama, yra Pasvalio valsčiuje, Biržų apskrityje, aštuntam kilometre nuo Pasvalio, prie vieškelio, einančio nuo Pasvalio į Kiemėnus (Bauskės link) ir per patį Tetervinų kaimą atsišakančio į Vaškus. Liustracijos (peržiūros) laikais Pasvalio–Kiemėnų vieškelis ėjęs tik pro kaimo galą ir tada kaime tebuvo aštuoniolika kiemų. Liustracijos metu kiemų skaičius, neskaičiuojant grytelinukų, padidėjo iki trisdešimt trijų, atsirado sodybų ir antroje vieškelio pusėje. Dabar Pasvalio–Kiemėnų vieškelis kaimą jau kerta į dvi dalis: vakarinė didesnė, senobinis kaimas, o rytinė žymiai mažesnė, tai vėliau po liustracijos įsikūrė ūkininkai.

Sena, savaip graži Tetervinų Žagrakalių sodyba – gal vienintelė tokia, anksčiau Teterviniais vadiname kaime
Vido Dulkės nuotrauka

Tetervinų kaimo pavadinimo kilmė yra aiški. To kaimo laukuose, į Putriškio pusę, buvęs miškelis, kuriame gyvenę daug tetervinų, ir dėl to pats kaimas jų vardu pavadintas. Vietiniai gyventojai iki šios dienos kaimą vadina tik Teterviniais, o „mokytesnieji“ jį praminė Teterviniais. Taip jis dabar rašomas valsčiaus knygoje, tokio pavadinimo lentelė stovi kaimo kryžkelėje, tarytum norėdama visą apylinkę įtikinti, kad jie klaidingai kaimą vadina. Bet iš tikrųjų reikėtų pačiai savivaldybei pradėti teisingai kaimo pavadinimą rašyti.

Tais laikais, kai kaimas dirbo žemę rėžiais ir turėjo bendras ganyklas, gyventojams reikėjo žinoti atskirų lauko vietovių pavadinimus, kad galėtų pasakyti piemenims, kur gyti galvijus, kad žinotų melžėjos, kur eit milžti, ir t. t. Tada atskiros kaimo vietovės turėjo savo pavadinimus, kuriuos šių dienų teterviniečiai baigia pamiršti, o jaunesnieji nėra jų net girdėję. Mat kaimas išsiskirstė į viensėdžius jau 1907–

1908 metais, ir kiekvienas savo sklypą galėjo akim aprėpti, nebereikėjo atskirais vardais krikštyti.

Tetervinų kaime, to kaimo laukuose, yra dvejios kapinės, abejos akmenine tvora aptvertos kaip šventoriai ir su geležiniais vartais uždarytos. Vienos iš jų, žmonių nusakymu, scenesnė, yra Vasiliausko žemėje ir vadinasi Patrivagio kapinėmis, o antrosios, kurios Jeronimo Žagrakalio žemėje, vadinasi Vainiškių kapinėmis. Pirmosios gavusios pavadinimą nuo miškelio, Patrivagiu vadinto, kuris augęs prie tų kapinių. O antrosios taip pavadintos dėl piemenų muštynių, vainą sukėlusių. Bet ta vietovė, kur yra Vainiškių kapinės, turi kitą pavadinimą – Lapkalis. Ir tie, kurie nenorėdavę laidotis Vainiškių kapinėse,

paniekiančiai sakydavę: kas ten eis ant Lapkalinio (lapių kalno) laidotis. Teterviniečiai dėl tų kapinių buvo pasidaliję į dvi dalis: vieni palaikę Vainiškių kapines, kiti – Patrivagio. Tas ginčas ypač išryškėjęs, kada reikėjo Vainiškių kapines praplėsti (apie 1908 metus), nes reikėjo joms skirti žemės ir naują vietą apmūryti.

Kaimo ganyklos, kurios užėmė maždaug dabartinių ūkininkų Jurgio Krivicko, Bajoriūno ir Šalučkos laukus, turėjo bendrą pavadinimą – Audai. Ta pati vietovė iš senesnių laikų turėjo ir kitą pavadinimą – Skersiniai. Esą ten buvę krūmai, augę statmenai bendriems kaimo laikų rėžiams, dėl to ir pavadinti Skersiniais. Bet daugumos gyventojų ta vieta buvo žinoma tik Audų pavadinimu. Audų rajone yra keletas smulkesnių vietovių pavadinimų: Jurgio Krivicko žemėje – Trepulio kalnelis, Pitalaukis ir Aukštosios (kalnelis), Bajoriūno žemėje – Šilala (krūmai), Šilbala (slėnis), Vanagynė (ganyklų krūmai), Šalučkos

Daugiau kaip prieš dešimtmetį teterviniečiai sumanė, o Arūnas Grušas įgyvendino: ažuolo memorialas išėjusiems – mirusiems, išstremtiems, išsikėlusiems
Vido Dulkės nuotrauka

žemėje – Ivano duobė (kalnelis su išraustom žvyruobėm), Juozapotos kalnelis ir Milžinių kapeliai. Ivano kalnelis gavęs pavadinimą nuo palaidoto jame ruso kareivio, o Milžinių kapeliuose buvo rasta žmonių kaulų ir senoviškų ginklų bei papuošalų liekanų (prieš Did. Karą buvo Vilniun pasiūsta surinktieji radiniai, bet kur jie pateko, negauta žinių).

Ta vieta, kur kaimo žvyrynas ir Mačėno krūmai, iki šių dienų vadinasi Švendrynės vardu. Nuo to ir ten gyvenantis Mačėnas vadinamas Švendrynės Mačėnu. Puriembala, taip pat dar visų žinomas pavadinimas, Mato Žagrakalio žemėje bala, ir Valakas – bala Jeronimo Žagrakalio žemėje, kuri seniau išpuolė Šalučkai, kitaip buvo vadinamas Šalučkos Valakas. Ir pačiam šiaurės–rytų Tetervinų kaimo lauke yra griovio pavidalo upeliukas, kuris turi pavadinimą Ringužio upeliukas, rytinio lauko pakraščio balos turėjo vieną pavadinimą – Gojeliai, o Jono Lapėno žemėje esanti bala – Gojus.

Už rytinio kaimo galo dvi pievos, viena Paraukaičių žemėje, kita Simono Gumbelevičiaus, vadinosi Bendrupėlis ir Niankapis. Tiedu vietovardžiai savo vardus įmžino tuo, kad išskyrė du ūkininkus, turėjusius tuos pačius vardus ir pavardes – Jonas Gudas. Ir kadangi tos pievos buvo netoli jų sodybų, tai vienas iš jų buvo pramintas Bendrupis Gudas, o antrasis – Niankapis Gudas. Taip jie iki šiai dienai vadinami. To paties Gumbelevičiaus žemėje esanti bala turi pavadinimą – Kalvelio gojelis, o Skvireckienės žemėje yra Karklų gojelis. Drobabaliu. Tą pavadinimą ir šiandien žino visi teterviniečiai, kurie tačiau visai užmiršo to Mačėno vardą.

Toliau į pietus nuo kaimo, Anastazo Krivicko žemėje yra Paliubala ir Kriautynė – apskrita nedidelė balebė, Jono Mačėno žemėje – Kraustymai. Apie Kraustymus pasakoja, kad ten seniau buvęs miškas. Ir kada kazokai užpuolė kaimo gyventojus, tai jie su visa savo manta pabėgę į tą mišką,

susikraustę, nuo to ir pavadino tą vietą Kraustymais.

Tada Žagrakalio žemėje yra Katorgos ir Žirgakojis, Paraukos žemėje – Saldojos gojelis, Niankapiro Gudo – Naručlieknis, o prie Rinkūno – Ežerėlis, tokia bala, neturinti ežerėlio pavidalo. Vienas miškelis dar buvo vadinamas Pliupiškium, bet jo vietos nepavyko nustatyti. Taip pat nežinoma, kuris iš kalnelių vadinosi Saulės kalnu.

Kai kurie teterviniečiai buvo pirkę iš Kildiškių dvaro žemių, kurios šiaip nebeįėjo į Tetervinų kaimo laukus, bet prie jų teisiškai priklausė. Artimesnė vietovė vadinosi Girele, o tolimesnioji, Jeronimo ir Mato Žagrakalių pirktoji – Užulekniu.

Daugiausia vietovių siejasi su gojaus-gojelio pavadinimu, kai kurių kilmė gana ryški: Vanagynė, Kalvelio gojelis, Lapkalis, tačiau ištisa eilė yra tokių, kurių kilmės nustatyti neįmanoma, o lieka grynai tik tikriniai vardai: Audai, Pitalaukis, Trepulis, Niankapis ir kt.

Tetervinų kaimas yra grynai lietuviškas ir tas matosi iš vietovardžių, kurių tik Ivano duobė turi slavišką pavadinimą (jei neskaityti abejotinos kilmės Vainiškių).

Tetervinų laukai neturi nei aukštų kalnų, nei didelių slėnių, bet didesnių ar mažesnių kalnelių yra. Ypačiai daug buvo balų, kurių dabar beveik visos paverstos arba ariandomis dirvomis, arba naudingomis pievomis. Palengva nyksta senoviškas gamtovaizdis, o draugė su juo pamirštami ir tie gražūs vardai, kuriais mūsų seneliai krikštijo savo gimtuosius laukus, kuriuos jie pirmieji pradėjo arti.

Panevėžys, 1944. I. 15.

Šaltinis

Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekos Rankraštynas, F. 28.

Odė Sindriūnų mokyklai

Pabaiga. Pradžia 2002/2 (13)

Pats Sindriūnų kaimas į vienkiemius ėmė keltis prieš 1914 metų karą. Mano tėvas, Jonas Kazėnas, pravardžiuojamas „Jōneliu“, kaip ūkio paveldėtojas, buvo atleistas nuo karo tarnybos. Šitai jis sužinojo Pasvalyje ir iš džiaugsmo pasigėrė. Eidamas namo, miestelyje sutiko „stražniką“ ir iš džiaugsmo jį primušė. Kitą dieną jau Sindriūnuose jis buvo areštuotas ir išgrūstas į caro kariuomenę tarnybon. Todėl kėlimasis į vienkiemius, rietenos dėl geresnių sklypų praėjo be jo.

Sindriūniečių senelių galvos, matyt, nebuvo visai tuščios, nes jie, dalydamiesi žemę vientisais sklypais, nusprendė iš dalijamos žemės mažą plotelį paskirti Sindriūnų mokyklos statybai. Tas skirtas plotelis, nebeatsimenu jo tikslaus dydžio, buvo prie pat Šimonių kaimo ribos, Ramojaus ir Ramojėlės santakoj iš vienos pusės, o iš kitos – ribojosi su mano tėvui atitekusi sklypu. Kaip jau minėjau, žemę dalinant, tėvas tarnavo caro armijoj. Baigiant karo tarnybą, prasidėjo 1914 metų Didysis karas. Todėl tėvas grįžo po septynerių ar aštuonerių metų. Grįžusiam ir atiteko pats prasčiausias sklypas, kuris atliko nuo visų kitų. Anot mamos, tai – buvusios kaimo ganyklos: vienos balos ir pempjų perykla. Aš dar atmenu, kad minėtas mokyklos sklypas buvo toks: vidury kalniukas, o į šiaurę ir į pietus slėneliai, prižėlę viksvų ir švyliu. Rudenį aš braidydavau ir skindavau baltas pūkuotas švylio galvutes. Tai gi šis „niekieno“ sklypelis buvo jau visų pamirštas. Retkarčiais tėvai užgindavo ten karves. Sakau, retkarčiais, nes kalnelis būdavo saulės išdegintas, visada ruduodavo, o slėnio viksvų ir švylio galvijai neėsdavo. Mūsų kiemas tą sklypelį vadindavo sendirve, o kiti sindriūniečiai jo jau nebežinojo. Bet žemėtvarkos planuose, matyt, jis figūravo.

Kai ketvirto dešimtmečio pradžioje prasidėjo tipinių kaimo mokyklų statyba, šį žmonių ir Dievo užmirštą žemės sklypelį gudrūs vyrai surado. Suradę ir jį apžiūrėję, pamatė, kad kaimo galvočiai sklypą mokyklai paskyrė, bet kelią palikt užmiršo. Sklypas buvo aklinau užtvartas ūkininkų žemės. Išėjus liko viena - prašyti mano tėvo Jono Kazėno, kad tas sutiktų perleisti mokyklai savo žemės kampą. Ši mintis gera buvo ir tuo, kad tas numatomas tėvo žemių kampas ribojosi su Sindriūnų, Šimonių ir Medinių kaimais. O už pusės kilometro buvo dar ir Svirpliškio kaimelis. Taigi čia pastatyta mokykla jau būtų galėję naudotis ne dviejų, o keturių kaimų vaikai. O ir kelias Pasvalys–Sabonai–Gedžiūnai–Linkuva eitų pro pat mokyklą. Tuo reikalu ir buvo iškviestas mano tėvas į Pasvalio valsčių. Sutiko iš karto. O kai jam pasiūlė šio sklypo vietoj perimti senąjį mokyklai skirtą sklypą, ilgai atsisakinėjo: žemė niekam tikusi, iš jos jokios naudos, o žemės mokesčius reiks mokėti. Tik kelintą kartą iškviestas tėvas buvo įkalbėtas: sklypą

paėmė ir dar gavo apie 300 litų sklypui pagerinti ir patręšti. Taip šis užmirštas sklypelis atiteko mūsų kiemui.

O kai tėvas iškasė didelį ir gilų griovį Ramojėlės upelio vaga ir nuleido į Ramoją juo iš Puplicknio (Medinių k. miškelis) plūstantį vandenį – priskirtas sklypelis virto gera, našia ir derlinga žeme. Tėvas dėl to neįjutė jokios skriaudos.

Atmatavus mokyklai sklypą naujoje Sindriūnų kaimo vietoje, tuoj prasidėjo mokyklos statybos darbai. Žiemą suvežė visą statybinių medžiagą: žvyrą, akmenis, rąstus. Pavasarį atvežė visą Viliaus Janiselio lentpjūvės įrangą. Vietoje suplovė ir apdorojo visą statybinių medžiagą; gražiai sukrovė ir paliko džiūti. Mes, paaugliai, nuolat ten supomės ant sukrautų lentų ir laipiojom rąstų rietuvėmis. Kitąmet pavasarį mūrėjo pamatus, o rudeniop sukrovė sienas ir uždengė stogą. Ar tais pačiais metais, ar kitą vasarą darbus baigė. Atsimenu – stogą gontais dengė vėlai rudeni. Dengėjams šalo rankos, daug vinių krito iš sugrūbusių pirštų ir stogu riedėjo žemėn. Pavasarį, sniegui nutirpus, kaimo žmonės ateidavo tų vinių pasirinkti. Statybos rangovas, kaip pasakojo Klemensas Čepas (jis vėliau vedė mano tetą), buvo Morkūnas. Tai jis ir pasakojo, kad šios mokyklos statyba jam atnešė ne pelną, o nuostolį.

Pats mokyklos pastatas buvo ano meto tipiškas mokyklos projektas. Pirmame aukšte įrengė dvi klases. Jas skyrė storų lentų suveriami siena. Reikalui esant šią sieną buvo galima sustumti ir klases paversti sale. Be klasių, iš vakarų pusės buvo didelė virtuvė, o šalia jos – vaikų drabužinė. Už drabužinės, lygiagrečiai klasems, iki galinės sienos ėjo platus ir šviesus koridorius. Čia, taip kalbėjo, reikalui esant, buvo galima įrengti dar vieną atšarginę klasę. Už galinės koridoriaus sienos buvo iš karto įrengta dar viena patalpa – jaunųjų ūkininkų seklyčia. Ši patalpa turėjo ir atskirą įėjimą iš lauko rytų pusėje.

Antro aukšto pastogės pietų pusėje buvo du mokytojų butai (vienas didesnis, kitas mažesnis). Šiaurinė ir pietinė aukšto pusės skyrė koridorius. Šiaurinė pastato dalis liko neįruošta. Ten buvo numatyta įruošti ateityje penktam ir šeštam skyriui klases.

Kai mokykla buvo baigta statyti, paaiškėjo, kad ji vadinsis ne Sindriūnų, o Medinių kaimo vardu. Sindriūniečiai pastatė ausis: „Kaip tai?! Sindriūnų kaimo žemėje Medinių kaimo mokykla! Ar jie, tie mediniečiai, savo žemės neturi?“ Kalbėjo, šnekėjo, kol Medinių kaimo Jonas Vileišis išdavė paslaptį. Esą Medinių kaimas garbingesnis, nes iš jo kilęs Petras Vileišis. Tai jis pagalvojęs, nuvažiavęs į apskritį, paskui pas Seimo narį, savo giminaitį Klungevičių. Abu šį reikalą aptarė. Klungevičius nuvažiavęs į laikinąją sostinę ir Švietimo ministerijoj sutvarkęs mokyklos vardo reikalus. Viskas buvo

padaryta sindriūniečiams nežinant. Suūžė, pasipiktino sindriūniečiai: be jų žinios, tiesiog jiems už nugaros, nepasitarė atėmė mokyklai vardą. Pasijuto, kaip vidury baltos dienos apvogti. Kol tarėsi – pyktis ėmė vėsti, nes skundą parašyti ir viską ant popieriaus išdėstyti pasirodė ne taip jau paprasta. O dar kaimo žmogui nuvažiuoti į Kauną ir toli, ir keblu, ypač, kai visą gyvenimą tevažiavo savo arkliuku į Pasvalio turgų. Taip besvarstant kažkas pakišo mintį, kad, užuot skundėsi, geriau sindriūniečiai savo vardu pastatys prie mokyklos gražų ažuolinį kryžių. Surinko pinigų. Iš mediniečių pinigų nepriėmė. Va, kokia bus negarbė Vileišiui – didžiausiam šios skriaudos kaltininkui. Kryžius buvo pastatytas, labai įmantriai išpjaustinėtas ir nudažytas. Švento kunigas iš Pasvalio. Po to buvo bendros vaišės mokykloje. Mediniečių nekviėtė. Rodos, kad jau viskas gerai. Bet ne, – kur tau! Greit pasklido kalbos, kad mediniečiai juokiasi: esą kryžius kaip kryžius – ir gražus, ir puošnus, tik statytojai įbedė kryžių į žemę viršūne, o drūtgalį iškėlė į viršų: mat nebuvo nė vieno mediniečio, nebuvo kas pamoko. Ir vėl linksniavo Vileišio pavardę.

To jau buvo per daug, todėl tik ir laukė progos Sindriūnų žmonės atsilyginti. O proga netrukus, gal po metų ar po dvejų, atsirado. Bet apie tai – vėliau.

Mokykla pradėjo darbą. Rugsėjio mėnesį iš Sindriūnų sodžiaus mokyklos buvo atvežta bibliotekėlė ir jau nebemažas muziejėlis. Su negyvu senosios mokyklos inventoriu atvažiuojo ir gyvasis: valytoja Čiučiurkienė su vaikais. Ir vėl buvo apgyvendinta mokyklos virtuvė. Iš Pasvalio atvežė naujus, juodai dažytus suolus ir dvi nemažas juodas lentas. Senieji suolai, berniukų pjaustinėti -

išpjaustinėti, buvo išbrokuoti. Senoji lenta taip pat išmesta. Visoj mokykloje kvepėjo dažais ir švietė švara, kai pradėjo darbą rugsėjo 1 dieną. Po poros mėnesių suruošė kaimai šventę – mokyklos atidarymą ir pašventinimą.

Ir vėl, kaip kažkada eglutei, kaimuose buvo renkami pinigai. Dabar ruošėsi visi keturi kaimai solidariai. Ūkininkai dėjo po 5 litus, o samdiniai – po 2 litus. Produktus nešė ūkininkai, nešė, kas ką turėjo. Nežinau, ar buvo nors vienas, kuris šito nenorėjo. Vietoje, didžiojoje mokyklos virtuvėje, pas Čiučiurkienę, vadovaujant mokytojai M. Kretavičiūtei, jaunos kaimo merginos kelias dienas virė ir kepė. Mano tėvas Jonas Kazėnas, nusivežęs visus alaus darymui reikalingus rykus, darė alų. Klasėse, dabar jau salėje, iš lentų jauni kaimo berniokai kalė suolus ir ilgus stalus. Jiems vadovavo mokyklos vedėjas Vytautas Kasnickas – vėliau sulietuvinęs savo pavardę į Kasniūno. Vienu žodžiu, ruošėsi vaišėms rimtai.

Sekmadienį, po pietų, visi išsipošę traukė keliais ir takeliais į mokyklą kaip į didžiausią šventę.

Atvažiuo Biržų apskrities viršininkas, Pasvalio valsčiaus viršaitis, pradinių klasių inspektorius iš Biržų ir daug kitų svečių iš apskrities ir valsčiaus. Atidarė mokyklą apskrities viršininkas, o pašventino Pasvalio bažnyčios vikaras kun. Baublys, pasakydamas trumpą pamokslą. Daug kas kalbėjo, sakė kalbas. Pabaigoje mokyklos vedėjas pasiūlė pasakyti kalbą sindriūniečiui, kažkuriam iš Glinskių. Tas suglumo. Patrypčiojo vietoje. Niekaip neišlemeno, kad tai Medinių mokykla šventinama. Sakė – širdis neleido. Patrypčiojo, patrypčiojo ir išdrožė: „Visos publikos prašau į vidų prie stalo“ – ir užsidėjo kepurę. Visi nuplojo,

Sindriūnų mokyklos atidarymo šventė

pagyvėjo, sužė. Kadangi visi jautėsi šeiminiškais, tai daug raginti ir nereikėjo. Vaisės buvo visų, niekas nesivaržė. Valgė ir gėrė – kiek tilpo, nes nuo gėrybių stalai lūžo.

Sakė, kad labai girtų nebuvo. Tik buvo visokių pašmaikštavimų ir grubokų pokštų. Taip užė iki ryto ir dar kitą dieną. Kaip toj pasakoj: valgė ir gėrė, per barzdą varvėjo, o aš tai tikrai nieko burnoj neturėjau. Tik, parvažiavusi Visų šventėms, apie tai pasakojant girdėjau. O ką girdėjau, tą ir užrašiau.

Kol naujoji mokykla stojosi ant kojų, rikiavo darbus, susipažino su vaikų tėvais ir jaunimu – kaimas gyveno mokyklos atidarymo išpūdžiais, kalbom ir visokiais nutikimais.

Naujajame, jau ne Sindriūnų, o Medinių mokyklos pastate (sindriūniečiai net iki šiol tebevadina šį pastatą Sindriūnų mokykla) pirmuosius mokslo metus pradėjo du mokytojai: tai Marija Kretavičiūtė, atsikėlus iš Medinių kaimo filialo, ir tik ką baigęs mokslą Vytautas Kasnickas. M. Kretavičiūtė buvo kėdainietė, save laikė kilusia iš bajorų.

Mokytojas Vytautas Kasnickas, tik baigęs mokytojų seminariją ir atvykęs į Medinių pradinę mokyklą (Nuotraukoje su seseria, dabar jau mirusia)

Kokie ten bajorai, nelabai mes domėjomės. Gal turėjo ji kokius kilmės dokumentus, o gal, kaimo žmonių žodžiais, plikbajorė, kas ten supaisys. Mokytojos darbą dirbo nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kai ėmė steigti mokyklos. Savo darbą išmanė, greit rado bendrą kalbą ne tik su tėvais, bet ir su jaunimu. Buvo šaulių sąjungos narė. Kai užsivilkdavo pilką šaulės uniformą, mes, paauglės, negalėdavom atitraukti nuo jos akių: tokia ji mums rodė graži.

Mokytojas V. Kasnickas buvo kaunietis, jaunas, aukštas. Sako, buvęs gražus, bet aš atsimenu tik jo gražią ir puošnią jaunaliuvių uniformą su geltonais akselbantais. Švenčių metu į taip pasipuošusį mokytoją visi kaimo berniukai žiūrėdavo ir seilę varvindavo. Jo santykiai su kaimo žmonėmis greit tapo šilti ir draugiški. Kaime kalbėjo, kad senesni valsčiaus mokytojai labai nepatenkinti, kad dar niekur nedarė, tik ką baigęs mokslus mokytojas gavo tokią gerą mokyklą. Esą mokyklą inspektorius buvęs jo giminaitis ar net svainis. Pyko ir mokytoja M. Kretavičiūtė, nes ji dirbo Medinių kaimo filiale ir manė turinti pirmumo teisę į mokyklos vedėjos vietą.

Nežiūrint tų pasklidusių pykčio ir pavydo kalbų, naujojo Sindriūnų mokykloje (rašau Sindriūnų, nes sindriūniečiai niekad su naujuoju mokyklos vardu nesusitaikė ir ją vadino senoviškai. Tai matyti ir iš užrašų ant nuotraukų, kurias pridėdau prie šių atsiminimų) abu atvykę mokytojai pradėjo darbą.

Mano tėviškės sodyba buvo arčiausiai mokyklos ir pajėgi aprūpinti čia gyvenančius mokytojus maisto produktais. Todėl vos ne kasdien kas nors iš mokyklos lankydavosi. Tai ir visokios paskalos, mokyklos bėdos, rūpesčiai ir darbai mums buvo žinomi.

Greit į mokyklą pas mokytoją M. Kretavičiūtę su visokiais reikalais pradėjo lankyti ne tik vaikų motinos, bet ir paauglės, jau mokyklą baigusios kaimo mergaitės. Čia jos gaudavo knygų paskaityti, siuvinėjimui piešinių, patarimų ir pamokymų, kaip reikia derinti spalvas, siuvinėti ar megzti.

Netruko kaimas pajusti ir mokytoją. Vieną dieną kažkas atnešė žinią, kad mokykloje šaukiama ... sueiga. Iki tol tokio žodžio nebuvo. Jei šaukdavo, tai „skoda“. Kadangi tai buvo ne „skoda“, o sueiga, tai kažką naujo žadėjo šis žodis. Ir kvietė ne tik „gaspadorius“, bet ir moteris, ir vaikus, ir paauglius.

Sueigą pradėjo mokytojas V. Kasnickas (taip pasakojo ten buvę žmonės). Apsirengęs buvo labai puošnia jaunaliuvių uniforma. „Gražu buvo žiūrėti“, – vėliau prisimindavo moterys. Kalbėjo ir mokytoja. Žmonėms atrodė labai iškilminga. Po jų kalbėjo agronomas Leinartas (1941 m. birželio mėn. 14 d. su žmona išstremtas į Sibirą. Šiauliuose nuo žmonos atskirtas. Žmona mirė Sibire. Jis po poros dešimtmečių grįžo iš tremties ir apsigyveno Panevėžyje). Kadangi aš rašau tai, ką girdėjau iš namiškių, tai visų toje sucigoje kalbėtų kalbą nesimu nupasakoti. Vienu žodžiu, pabaigoj sueigos buvo pasiūlyta įkurti jaunųjų ūkininkų ratelį. Ar tuoj, ar vėliau kiek, bet ratelis buvo įkurtas. Greit jis plėtėsi ir tais pačiais metais jau įruošė sau

jaunųjų ūkininkų seklyčią mokykloje (ten, kur buvo numatyta projekte). Mergaitės numezgė langams užuolaidas, jas išsiuvinėjo. Dideliam stalui išsiuvinėjo staltiesę, išaudė grindims takus ir patiesė seklyčioje.

Berniukai sukėlė iš lentų suolus. Iš kažkur ištraukė seną spintą knygoms ir žurnalams – periodinei jaunųjų ūkininkų spaudai. Vėliau kooperatiniais pagrindais buvo įkurta parduotuvėlė. Ji tilpo kitoj nedailioj spintoj. Čia buvo galima įsigyti pieštuką, parkeriuoką, trintuką, laiškams popieriaus, o vokiečių okupacijos metu iš čia mano sesuo Veronika aprūpindavo jaunųjų ūkininkų sodybas daržovių sėklomis. Pagrindą sudarė nario mokestis ir suruoštų vakarėlių parduotų bilietų pinigai. Mokėsi sąžiningumo, atsiskaitydavo centas į centą. Jauniesiems ūkininkams vadovavo mokytojas V. Kasnickas. Pirmą žiemą jaunieji ūkininkai suruošė vakarą su programa. Tai buvo apie viduržiemį, jau po Kalėdų eglutės šventės. Po vakaro suorganizavo jauniesiems ūkininkams kursus. Jiems vadovavo iš Biržų apskrities atvažiavusi agronomė Šačkutė. Kursai truko mėnesį. Mergaitėms ir berniukams atskirai klasėse būdavo higienos ir aplinkos tvarkymo paskaitos. Skaitydavo agronomė Šačkutė ar agronomas Kazys Leinartas iš Pasvalio. Praktikos darbus mergaitėms vedė pati agronomė. Tai buvo valgių gaminimas, siuvinėjimas ir mezgimas. Berniukams, rodos, kursus vedė Sindriūnų kaimo jaunas vyras Steponas Kazėnas. Atsimenu, mano tėvas juokėsi, kad berniukams pirmą pamoką buvo teisingai nudrožti grėbliu dantį. Po to reikėjo suremontuoti, įdėti nulūžusius dantis atsineštam senam grėbliui. Vėliau mokėsi padirbti naują: įskelti, sutvirtinti, kad kotas toliau neskiltų, padirbti grėbliu galvą, įstatyti galvai dantis. Dar tą žiemą mokėsi padirbti kirvakotį, šakėms ar kastuvui kotus.

Kursai vykdavo vakarais klasėse. Sesuo Veronika iš kursų grįždavo apie 10 val. vakaro, nes po užsiėmimų klases turėdavo palikti sutvarkytas – iššluotas ir išplautas.

Tais metais mokykla pirmą kartą nuo savo įsikūrimo suruošė du didelius vakarus. Vienas vakaras buvo vaikų Kalėdų eglutė su nemaža programa ir senelio dovanomis. Žmonės jau buvo tiek prakutę, kad tokio išpūdžio kaip pirmoji mokyklos eglutė nebebuvo. Kadangi man buvo atostogos, tai ir aš tą programą mačiau. Visiems labai patiko, kad piemenėlių vaidinęs berniukas, sėdėdamas ant kelmo, „prisirūkė“. „Prisirūkė“ labai „sirgo“. „Besirgdamas“ suprato rūkymo žalą, padėjo pypkę ant kelmo ir akmeniui ją sudaužė.

Antrą vakarą suruošė jaunieji ūkininkai – bebaigią ir neseniai baigę pradinę mokyklą paaugliai. Vakara pradėjo vaidinimu „Bobutės susipyko“. Programos pažiūrėti prisirinko senų ir jaunų pilna salė. Po vakaro ir „artistai“, ir atėjęs jaunimas šoko.

Reikia pasakyti to meto jaunimo garbei, kad toj apylinkėj, kiek man teko matyti vakarų, jie praeidavo labai kultūringai – be muštynių ir blaiviai. Nė karto mokykloje neteko matyti nei jauno, nei seno ne tik girto, bet ir išgėrusio. Senieji po programos (parūkyti išeidavo į lauką) pasieniais salėje susėdė šnekučiuodavosi. Moterų apsupta sėdėdavo M. Kretavičiūtė. Jaunimas, griežiant su padainavimais

broliams Bajoriūnams iš Adamiškių, šokdavo. Brolių Bajoriūnų orkestrėlis turėjo akordeoną, smuiką, gitarą ir mandoliną. Vėliau šį orkestrėlį pakeitė kitas kvartetas iš Sabonių kaimo.

Vakaras baigdavosi, kai mokytojas V. Kasnickas ateidavo ir muzikantams paliepdavo groti sukutinį. Suktinis buvo vakaro pradžios ir pabaigos ženklas. Po sukutinio be jokių ginčų ar derybų seni ir jauni skirstydavosi.

Keletą metų iš eilės tokių kursų ir vakarų buvo ne vienas ir ne du. Kursai baigdavosi padarytų darbų parodėle ir išmoktų gaminti valgių stalu. Darbams ir valgio gaminimui medžiagas ir produktus atsinešdavo jaunimas iš namų. Po parodėlės kursų dalyviai pasikviesdavo draugus, kursus vadovus, mokytojus, tėvus ir paskaitininkus į svečius. Tokiuose pobūviuose buvo mokoma kultūringai svečius aptarnauti ir pačiam prie stalo kultūringai elgtis ir valgyti. Visą žiemos metų mokyklos klasių langai iš tolo plieksdavo nušviesti karbido lempu. Kaimui sumigus, dar ilgai degdavo šviesa mokytojų butuose.

Atėjo pirmasis pavasaris ir jaunosius ūkininkus įtraukė į gamybinį darbą (taip tada jų vasaros veiklą vadino). Vieniems buvo paskirta auginti pomidorus, kitiems agurkus, dar kitiems pupeles ar morkas. Mano sesuo, gavusi auginti pomidorų lysvę, paprašė papildomo darbo: mat buvo paskaičiusi apie soją, neseniai Dotnuvoje išvestą ir mūsų klimatui pritaikytą. Agronomas Leinartas parašė į Dotnuvą ir sesuo gavo sėklas. Reikia pasakyti, kad išvesta lietuviška sojos veislė buvo tikrai gera ir labai derlinga. Ją mano namiškiai augindavo kasmet iki pat pasitraukimo iš namų. Tarybiniais metais skaičiau viename žurnale, kad Dotnuvoje išvesta veislė buvo prasta ir nederlinga. Aš su tuo tvirtinimu nesutinku ir tvirtinu: išvesta veislė buvo gera, labai derlinga (kelis kartus viršijo pupelių derlių) ir jos vegetacijos periodas pakankamai trumpas, nes visada spėdavo prinokti. Jei tarybiniais metais ji buvo užmiršta ir išnyko – tai mūsų agronomų kaltė ir žioplumas.

Taigi atvykęs valsčiaus agronomas į mokyklą susikvietė jaunosius ūkininkus ir paskirstė vasaros darbus. Seniems gaspadoriams buvo vos ne šokas, kai sužinojo, kad vaikai augins daržoves jų ūkiuose, agronomo nurodomi ir kontroliuojami.

– Aš tai neleisiu svetimam kaišioti nosies ir komanduoti mano daržę, – pasakė tada mano tėvas. Mano motinos būta pažangesnės: šiaip taip perkalbėjo tėvą. O kai pavasarį atėjo mokytojas su agronomu tikrinti pasodintų pomidorų ir sojos pasėlio, konflikto nebuvo, bet tėvas nusišalino ir nepasirodė.

Matyti, ir kiti panašiai susitvarkė. Pirmas vizitas praėjo ramiai, nors ir nelabai svetingai. Kiti vizitai vis šiltėjo, o vėliau prie tankių jau vieno agronomo apsilankymų vienas po kito senieji priprato. Kitais metais, ilgiau agronomui nepasirodžius raitam ant motociklo, tėvas jo jau pasigedavo.

Tų metų rudenį, rodos, Pasvalyje buvo suruošta jaunųjų ūkininkų gamybos paroda. Ją atidarė iš Biržų atvykęs apskrities agronomas Jakštas. Šis žmogus buvo klaipeidietis: vokiškai pasipūtęs, išdidus. (Vėliau vedė biržietę ir apsigyveno savo ūkyje netoli Biržų. Apie 1943 metus naktį

raudonųjų buvo sušaudytas savo namuose. Liko žmona). Po dvejų ar trejų metų tokia paroda buvo suorganizuota Biržuose (apskrityje). Svečių privažiavo iš visos Lietuvos. Bet prieš tai kaimo jaunieji ūkininkai mokėsi savo himnų, kuris prasidėjo žodžiais:

*Mes išeinam į darbą didį,
Mūsų darbai dieni per mažai.
Mūsų žemė žaliuoja, žydi,
Žydi sodai, laukai ir daržai.*

*Mes negalim tikrai suprasti,
Kas pražydo širdy giliai.
Laukuose plačios varpos bręsta,
Saulės dydžio sode obuoliai.*

Daugiau neprisimenu.

Taigi į apskritį suorganizuotą parodą privažiavo daug aukštų svečių iš Kauno, kitų apskričių. Net klaipėdiečių būrys atvažiavo ir atstovavo savo krašto jauniems ūkininkams.

Paroda prasidėjo apskrities ir svečių – jaunųjų ūkininkų eiseną, iškilmingom kalbom, vyko įvairūs kultūriniai renginiai. Truko 2-3 dienas. Grįžę namo vaikai pasakojo, kad klaipėdiečiai buvo atskirai, geriau apgyvendinti, vaišino juos kava, o jie buvo „vokiškai pasipūtę“. Kas jau kas, o sindriūniečiai tų gerumų ir kavos jiems tikrai nepavydėjo. Juos lydėjo jų vadovai – mokytojai. Įspūdžių buvo daug, matė net Žemės ūkio ministrą ir girdėjo jo kalbą. O mano giminaitis K. Čepas, jau gyvenantis Biržuose, sakė, kad šis pasiruošimas parodai jam, kaip rangovui, davė gerą pelną. Už darbus buvo gerai mokama. Reikia tiesiai pasakyti, kad visi jaunimo reginiai neapsiėjo be Sindriūnų mokykloje dirbančių mokytojų. Jų abiejų darbo įnašas, ypač V. Kasnicko, kaip organizatoriaus, toks didelis, kad ilgai jis jautėsi, atlaikė pirmą bolševikų ir vokiečių okupacijas, prislopdavo ir vėl atsigaudavo. Jie patys net nenuvokė, kad visų okupacijų metu jie buvo vis prisimenami. Jų pradėtas darbas vėl ir vėl atsigaudavo, kol nesugriovė senųjų kaimo sodybų ir neištrėmė jų šeimininkų į Sibirą mirčiai. Likę buvo atmiešti iš kitur atsibasčiusių ir naujų, jau sovietmečiu įsikūrusių šeimų.

Greitai pasidarė įprasta, kad sekmadieniais, popiet, ratelio nariai rinkdavosi į savo seklyčią – kas knygas pasikeisti, kas paskaityti jauniems ūkininkams skirtos periodinės spaudos, o mokyklinio amžiaus ratelio nariai palakstyti po mokyklos aikštę vyresniųjų draugų akivaizdoje. Pirmus metus seklyčios raktas būdavo vadovo žinioj; jis išduodavo knygas, išdalindavo spaudą, atrakindavo ir užrakindavo duris. Laikui bėgant, ši padėtis kito, nes bendraudami susigyveno, atsirado pasitikėjimas ir pagarba bendram turtui. Raktas būdavo kabinamas mokyklos koridorių ant sienos. Atostogų metu čia šeimininkaudavo tik valytoja Čiučiurkienė. Jaunimas ateidavo, valytoja įleisdavo į mokyklą, jie pasiimdavo nuo sienos raktą ir eidavo į savo seklyčią.

Mokyklos mokytojų ir nuolat atvažiuojančių

paskaitininkų dėka konservatyvaus kaimiečių ūkininkavimo formos pamažu ir neskausmingai ėmė keistis. Vis dažniau ir dažniau prireikdavo tai agronomo, tai veterinario, tai kontrolasistento (šis tikrindavo karvių primilžį). Atsimenu, sušaukė sueigą ir pranešė, kad paskaitą skaitys kontrolasistentas. Išgirdę naują žodį, dar niekieno neištartą, prigūžėjo pilna salė mokykloje. Išėjo stambus vyras ir pradėjo kalbėti apie karvių melžimą. Vyras vos ne šokas ištikti. Pradėjo mokytis, kaip reikia karves melžti, kaip nuplauti tešmenį, švariai nušluostyti. O dar išgirdo, kad Švedijoje, Danijoje, Vokietijoje ši sunkų darbą dirba tik vyrai! Rodė plakatus ir aiškino. Ėjo namo tylūs, tik moterys džiaugėsi, kad suprato jų dirbamą sunkų darbą. Prasidėjo pieno nugriebimo punktų atidarymas. Tinklas greit išsiplėtė. Kasdien iš eilės vežė nugriebtą grietinę į Tetervinus. Daug ūkininkų savo reikalams pradėjo užsisakyti sviestą, sūrį, varškę, nes nebeapsimokėjo gaišti laiko šių produktų gamybai. Pasibaigus mėnesiui iš parduotų pieno pajamų atsiskaitydavo. Tos pačios pastotės pradėjo aplinkiniams kaimams atvežti ir paštą iš Pasvalio į jaunųjų ūkininkų seklyčią. Iš čia jaunimas paštą pasiimdavo. Tik bibliotekėlės raktas buvo vieno nario – mano sesers Veronikos – kišenėj. Ji išduodavo knygas, parduodavo kooperatinės parduotuvėlės prekes ir vedė visą apskaitą. Kokios ten prekės! Daugiausia rašymo priemonės, keli vokai, keli atvirukai, ir viskas. Knygos buvo bendras turtas, todėl labai vertinamos ir branginamos. Kiek prisimenu, nebuvo nė vienos vagystės, nors į seklyčią ateidavo ne vienas ir ne du, niekieno nekontroliuojami.

Kasmet mokykloj žiemos vakarais buvo organizuojami kokie nors kursai ir įvairiom temom paskaitos, o vasaromis ganybiniai užsiėmimai laukuose ir daržuose, gražiausio darželio, švariausio ir tvarkingiausio kiemo, namų aplinkos tvarkingumo, geriausio derliaus konkursai. Nugalėtojus apdovanojavo. Atsimenu, – didžiausias apdovanojimas buvo siuvaluojama kojine mašina. Ją gavo Uogintaitė (pravardė Kapinytė, nes jos tėvas Kapinis senajame sodžiujė gyveno prie pat kapinaičių). Tai buvo pirmoji premija už gražiausią darželį. Antrą premiją gavo mano sesuo Veronika irgi už darželį. Tai buvo peilių ir šakučių komplektas ir čekoslovakiečių tamsiai raudonų molinių dubenų komplektas. Trečios premijos neprisimenu.

O koks buvo kaimo gryčiose sujudimas, kai paaiškėjo, kad, vertinant namų aplinką, tikrins, ar visi nariai pasidirbo dėžes su dangčiu kasdieniniam apavui sudėti. Mažesni nariai, o ypač mergaitės, vaikščiavo paskui tėvus ir zyzė. O tie, neapsikentę zyzimo, kalė dėžes ir pyko. Pyko ir mano tėvas, mano sesers Veronikos zyzimo prispirtas. Kai dėžes sukėlė ir į jas sukrovė iš visų pakampių surinktą apavą, pamatė, kad tie pakampiai tapo šviesesni, o trobos švaresnės ir jaukesnės. Gražiausią dėžę sukales buvo premijuotas.

Premijos ir apdovanojimai buvo praktiški: tai kavos serviziukas, tai bendram naudojimui vokiškas konservavimo aparatas su užrašu „Weck“ ir keli stiklainiai su metaliniais dangteliais (jį gavo Anelė Keršytė ir mano sesuo Veronika Kazėnaitė), tai bendram naudojimui cukriniams runkeliams sėti mašinėle.

Nė vienas renginys, konkursas ar premijavimas neapsiėjo be mokytojo žodžio, įprasminančio ir darbą įvertinančio.

Po dvejų ar trejų jaunųjų ūkininkų veiklos metų, vieną pavasarį, vėl sušaukė visų ratelio narių gamybinį pasitarimą. Mažiesiems iki 17 metų paskirstė tėvų daržuose vasaros darbus, o septyniolikmečius ir vyresniuosius pavadino jau ne jaunaisiais ūkininkais, bet jaunaisiais šeimininkais ir kiekvienam davė sunkesnius ir atsakingesnius darbus. Vienam davė auginti veislinį buliuką, kitam veislinę karvytę, paršuką ar kumeliuką. Dar kitiems davė geros miežių sėklos. Davė veltui, nurodė, iš kur pasiimti (buliukus ėmė iš Joniškelio žemės ūkio mokyklos). Buvo tik viena griežta sąlyga: auginti pagal agronomo nurodymą ir kontrolę, išaugintus gyvulius išlaikyti veislei tam tikrą laiką (rodos, 5 metus), veislinius miežius ar kitus javus naudoti veislei irgi buvo nurodytas terminas. Už šių sąlygų nevykdymą teko susimokėti už gautą prieauglį ar sėklą.

Atėjo ir vėl praėjo pavasaris ir vasara. Rudenį mokytojas V. Kasnickas į Sindriūnų mokyklą nebegrįžo. Kalbėjo, kad metė mokytojo darbą, ėmė dirbti žumalistu ir savo pavardę sulietuvino. Iš Kasnicko pavirto į Kasniūną. Gal taip buvo, o gal ir ne, bet jo vizitinėje kortelėje, kurią atsiuntė mano tėvui su Kalėdų švenčių sveikinimu, buvo abi šios pavardės.

Reikia pasakyti, kad šių pirmųjų mokyklos mokytojų ir valsčiaus agronomo darnaus darbo įtaka kaimui buvo didžiulė. Ypač darbo organizatoriaus, mokyklos vedėjo, mokytojo V. Kasnicko, kaip jaunimo pilietinės sąmonės ugdytojo. Jie, tie abu mokytojai, patys ne nenuvokė, ką davė tuometiniam kaimo žmogui mokykla, tapusi kultūros

židiniu. Iš laiko nuotolio žiūrint, gal tie darbai neatrodo tokie dideli ir milžiniški. Svarbiausia buvo duotas kaimo jaunimui startas. Tas startas buvo geranoriškai priimtas ne tik jaunimo, bet ir senių. Priimtas pamažu ir neskausmingai per mokyklą ir valsčiaus agronomą. Jų darbo vaisiai ilgai dar buvo jaučiami. Prislopusi jaunųjų ūkininkų veikla pirmaisiais bolševikų okupacijos metais, okupavus vokiečiams vėl atsigaavo. Dar ir dabar buvę jaunųjų ūkininkų ratelio nariai, sutikę mano seserį, dėkoja, kad ji vokiečių okupacijos metu, jau būdama ratelio vadove, išrūpintas sėklas sąžiningai gramais į gramą išdalindavo.

Garbė ir pagarba Tau, nepriklausomos tarpukario Lietuvos mokytojau! Tu neskaiciškai savo darbo valandų, nestreikavai dėl kaimo gryčiose įkurtų mokyklų darbo sąlygų, mažų algų ir nepakankiamų buitinių nepatogumų. Nepiketavai ir nedėjavai, bet ėjai su savo tauta koja kojoni, turėjai dosnią širdį, mylėjai kaimo žmogų ir nešči jam šviesą, pats tapęs šviesa. Jei dar gyvi esat, tegu Jūsų akys dar pabūna šviesios ir tegu dar pamato atgimstančius naujam gyvenimui mūsų kaimus ir miestus.

Neseniai, rodos, 1994 ar 1995 metais, mokytojas V. Kasnickas su žmona atvažiavo iš Amerikos į Lietuvą. Abu kartus lankėsi Sindriūnuose, mokykloje ir, sako, labai nusivylė ir išgyveno dėl apleisto ir nugyvento mokyklos pastato. Buvo užėjęs pas vieną kitą buvusio kaimo gyventoją. Kaip Tau, Mokytojau, atrodė dabar šis kaimas, pavirtęs negyvenamais plotais su nugriautom sodybom? Ką Tu jautei savo širdy, kaip Tau atrodė tie išmirę tyrai, kur tiek meilės, širdies šilumos ir darbo įdėjai? Turbūt neatsakysi ir nusivylęs vargu ar dar kartą beatvažiuosi...

Sindriūnų pradinė mokykla dėl mokinių skaičiaus mažėjimo seniai uždaryta. Erdviausiame kambaryje įrengta koplyčia. Aldos Dulkiėnės nuotrauka

Agronomas Alfonsas Žukauskas (1896–1972)

I Pasvalio krašto ekonomikos ir kultūros istoriją įėjo agronomo Alfonso Žukausko vardas. Jis priklausė pirmajai nepriklausomos Lietuvos agronomų kartai, išvariusiai plačią ir gilią vagą ne vien žemės ūkyje, bet ir visame to meto kultūriniame gyvenime. XX a. trečiajame dešimtmetyje Alfonsas Žukauskas gyveno ir dirbo tuometinėje Biržų-Pasvalio apskrityje: nuo 1921 m. – Pumpėnų valsčiaus Pušynės miško girininku, nuo 1923 m. – apskrities agronomu. Jis buvo daugelio gerų darbų pradininkas tiek Biržų-Pasvalio apskrityje, tiek ir visoje šalyje.

Agronomas Alfonsas Žukauskas

Alfonsas Žukauskas gimė 1896 m. kovo 31 d. tuometinės Panevėžio apskrities Vabalninko valsčiaus Svilių sodžiuje. Tėvai Jonas ir Uršulė (Rastauskaitė) Žukauskai buvo pasiturintys ūkininkai ir turėjo gausią šeimą. Tėvas buvo ne tik sumanus ūkininkas, bet ir to laikmečio sąlygomis labai išsilavinęs žmogus, artimai bendravo su garsiuoju knygnešiu Jurgiu Bieliniu, skaitė

draudžiamą literatūrą, aktyviai dalyvavo 1905 m. revoliuciniuose įvykiuose, už tai kartu su pusbroliu Ernestu Galvanausku ir kitais keletą mėnesių buvo kalinamas Panevėžio kalėjime.

Pirmuosius mokslo pradmenis Alfonsui davė tėvas, kuris ypatingai mėgęs mokyti sūnų aritmetikos. Vienerius metus pas Alfonso tėvus gyveno daraktorius, kuris mokė jį kartu su dešimčia kitų sodžiaus ūkininkų vaikų.

Tėvams nusprendus leisti Alfonsą į mokslus (buvo pripažintas gabiausiu iš visų vaikų), apie 1904 m. jis pradėjo lankyti Vabalninko pradinę mokyklą, o vėliau lankė Čypėnų pradinę mokyklą, kur mokytojas lietuvis mokė dar ir lietuvių kalbos.

Žingeidžiam ir jautriam paaugliui Alfonsui gilų įspūdį darė žmonių revoliucinės nuotaikos, kurios 1905 m. Biržų-Vabalninko-Kupiškio apylinkėse buvo paplitę kiek stipriau, negu kitose krašto vietose, o Čypėnų ūkininkų revoliuciniai reikalavimai buvo paskelbti Didžiajame Vilniaus seime 1905 m. gruodžio 4–5 d.

1907–1909 m. Alfonsas dirbo tėvų ūkyje ir pripuolamai mokėsi, padedamas atostogaujančių vyresniųjų klasių gimnazistų.

1909 m. trylikametis A. Žukauskas įstojo į Biržų keturklasę mokyklą. Buvo darbštus ir stropus mokinys, pripažintas pirmuoju matematiku mokykloje. „Visą laiką mokiausi labai gerai, eidamas iš klasės į klasę su I laipsnio pagyrimo lapu ir dovanomis“, – rašo atsiminimuose.

Toje pačioje klasėje mokėsi ir pradantis poetas Julius Janonis. Vienmečiai Alfonsas ir Julius susidraugavo. Juodu dalyvavo slaptame moksleivių ratelyje, kurio nariai, pasak A. Žukausko, į susirinkimus eidavo tarsi muzikos mėgėjai: konspiracijos sumetimais nešdavosi kas gitarą, kas mandoliną, balalaidą ar smuiką. Būrelio nariai domėjosi politikos klausimais, leido šapirografuotą laikraštėlį. Alfonso poezijos albume Julius įrašė keturis eilėraščius: *Mano mūza, Te tau skauda širdis, Žmonių idealas – dievaitis aukštinis ir Kad aš galėčiau pavirsti vėjeliu*. Beje, pirmą kartą šie eilėraščiai, A. Žukausko pastangomis, buvo paskelbti 1924 m. Pasvalio laikraštyje *Artojas*. A. Žukauskas savo paauglystės bičiuliui vėliau paskyrė žiupsnelį atsiminimų, kuriuos 1939 m. išspausdino *Lietuvos žinių* laikraštis. Jie kupini šiltų jausmų ir giliai autentiškų liudijimų apie jaunąją poeto asmenybę.

Biržuose ėmė reikštis A. Žukausko polinkis bendrauti su gamta, gilintis į jos paslaptis. Jis daug klajodavęs po Biržų apylinkes, kurios visam gyvenimui jam palikusios neišdildomą įspūdį. „Biržai su savo pilimi, ežeru, Apaščia, Agluona, gipso duobėmis ir olomis amžinai gyvi ir brangūs mano atmintyje“, – rašo atsiminimuose.

1913 m. A. Žukauskas baigė Biržų keturklasę mokyklą ir įstojo į Dotnuvos žemės ūkio mokyklą. 1915 m., slenkant per Lietuvą Pirmojo pasaulinio karo frontui, mokykla buvo evakuota į Rusiją ir atsidūrė Tulos gubernijos Bogorodicko mieste. Čia A. Žukauskas 1918 m. gegužės 14 d. baigė mokyklą ir tapo agronomu. Jis dirbo įvairiose žemės ūkio įstaigose Tuloje, Maskvoje, Minske ir Saratove.

1922 m. sausio mėnesį A. Žukauskas grįžo į Lietuvą. Iš pradžių dirbo girininku Papilyje, vėliau perėmė Pumpėnų girininkiją ir apsigyveno Pumpėnų valsčiaus Atžalės vienkiamyje pas ūkininką Antaną Jankevičių. Čia Alfonsui ir Aleksandrai Žukauskams gimė sūnus Algirdas (būsimasis Lietuvos Mokslų akademijos akademikas).

1923 m. pavasarį Biržų-Pasvalio apskrities vadovybė pakvietė A. Žukauską į Pasvalį apskrities agronomo pareigoms. Jaunasis agronomas su šeima apsigyveno Pumpėnų gatvėje, kur Svalia įteka į Lėvenį. Pareigas pradėjo eiti 1923 m. balandžio 2 d. Tą pačią dieną Pasvalio žemės ūkio draugijos steigiamasis susirinkimas A. Žukauską išrinko pirmininku. Be to, į draugijos valdybą buvo išrinkti P. Tonkūnas, P. Šalučka, A. Avizonis ir P. Šliažas.

Atsiminimuose A. Žukauskas rašė: „Tokią draugiją laikiau labai svarbia savo būsimam agronominiam ir visuomeniniam darbui“.

Apskrities agronomo darbą A. Žukauskui, kaip ir jo kolegoms kitose apskrityse, teko pradėti savo išmanymu, nes žemės ūkio ministerija jokių nurodymų dar neduodavo. Čia plačiu mastu atsiskleidė A. Žukausko jaunatviškas entuziazmas (pradėdamas eiti pareigas, jis turėjo 27-erius metus), organizacinis talentas ir stiprus noras dirbti atgimusios Lietuvos labui.

Agronomas A. Žukauskas, nerte pasinėręs į atgimusios Lietuvos reikalus, gerai suprato, kad tik kooperacija gali ūkininkus įtraukti į didelius darbus. Remdamasis savo vadovaujama žemės ūkio draugija, jis išplėtojo kooperatinį sąjūdį apskrityje ir buvo vienas šio sąjūdžio pradininkų Lietuvoje. Tų pačių 1923 metų rudenį steigiamajame A. Žukauskas išrenkamas jo valdybos nariu.

Kaimo kultūrai kelti ir ypač kooperacijos sąjūdžiui stiprinti A. Žukauskas 1924 m. rugpjūčio mėnesį pradeda leisti Pasvalio žemės ūkio draugijos mėnraštį *Artojas*. Šį

žurnalo formos laikraštį jis faktiškai ir redagavo, nors redaktoriumi pasirašydavo Petras Tonkūnas. Stebina laikraščio tematikos įvairumas: Juliaus Janonio ir latvių poeto Janio Rainio eilėraščiai, kooperacija, superfosfato naudingumas, savivaldybių darbas, suaugusiųjų švietimas ir t.t. nemaža beletristikos dalykų. *Artojuje* savo kūrybinę biografiją pradėjo tada dar moksleivis Bernardas Brazdžionis. Leidžiant *Artoją*, išryškėjo ir publicistinis bei žurnalistinis A. Žukausko talentas: pasirašinėdamas tai pavarde, tai inicialais, tai Verdenio slapyvardžiu, jis per dvejus metus paskelbė 46 straipsnius. A. Žukauskas rašė daugiausia įvairiais žemės ūkio ir kooperacijos klausimais, tačiau jo plunksnai nebuvo svetimi ir kultūros bei politikos reikalai. Skaitytoją patraukdavo svarios mintys, originali argumentacija, geras stilius.

Bendromis A. Žukausko ir jo bendraminčių pastangomis Pasvalio žemės ūkio draugija sparčiai stiprėjo ir tapo kooperacijos tvirtove šiaurinėje Lietuvoje. Analogiškos draugijos buvo įsteigtos Joniškėlyje ir Vabalninke. Klausūčiuose, Joniškėlyje, Saločiuose, Tetirviniuose, Talačkoniuose buvo įsteigtos kooperatinės pieninės. Pasvalio kooperatyvo sandėlyje netrukus atsirado naujausių švediškų žemės ūkio mašinų bei padargų, trašų. Kooperatyvas pradėjo supirkinėti iš ūkininkų žemės ūkio produktus. Kooperacijai remti A. Žukausko

Kaina 50 centų

ARTOJAS

Žemės ūkio, kooperacijos, literatūros ir visuomenės mėnesinis laikraštis

PASKALYVIO ŽEMĖS ŪKIO DRAUGIJOS ORGANAS.		PRENUMERATAS	
Redakcijos ir administracijos biuras: Pasvalys, Žemės ūkio Dja. Pumpėnų g-vė Nr. 3. Tel. 2 Nr.	Laisvėms 1 mėnuo 3 Lt 12 gr.	Užsieniu 1 mėnuo 3 Lt 12 gr.	Užsieniu 3 mėn. 8 Lt 24 gr.
Sėdimų katu: 1 pus. 60 litų. 2-3, 7-10, 11-14, 15, 16-18 lit.	an paskaitam		

1 Nr. PASVALYS, 1924 m. rugpjūčio mėnuo. 1 meta

Nuo Redakcijos.

Žemės ūkis – tai Lietuvos pamatas, svarbiausias mūsų gyvenimo šaltinis. Tikrai aukštai pakėlę žemės ūkio kultūrą pasiekime geresniū gyvenimo ir ekonominiai sustiprinsime savo kraštą. Todel pilnai suprantama, dėl ko mūsų laikraštis pirmon eilėn stato žemės ūkio kultūros klausimą.

Antra ir gana svarbią vietą užima kooperacija. Tikrai kooperacijos pagalba mes išsiluosinsime iš įvairių spekuliantų išnaudjimo sumažinsime savo išlaidas ir didinsime pajamas. Tikrai per kooperaciją gausime pilną užmokesį savo sunkaus darbo vaisiui.

Liaudies švietimas ir lavinimas, mūsų jaunuomenės auklėjimas – labai svarbus klausimas, ir jame „Artojas“ skirs tinkamą vietą.

Nemažos svarbos turi ir slėpį suteikimas naudingų ir reikalingų žinių apie tai, kas atitiko per tam tikrą laikotarpį mūsų apylinkėje, plačioje Lietuvoje ir visame pasaulyje – ir tą visa „Artojas“ pasilabgus pranešti savo skaitytojams.

Daug yra įvairių smulkų, bet svarbių klausimų – klausimėlių, kuriuos namatyti iš anksto gana sunku, nes gyvenimo reikalavimai be galo patos. Tokie klausimai „Artojas“ pasvys „Klausimų ir atsakymų“ skyriū.

Žaliu sakurai, „Artojas“ detaliau paminės žemės ūkio kooperaciją, atnešs kiek galima plačiau gyventi visos dienos klausimus.

Esame pilni gerų norų, didelių užsėdėjimų ir pilnai tikime, kad mūsų pastangos veltui nenuesia, kad skaitytojai mus palaikys, kas plunksną valdo šį tą parašys.

Sunki kiekviena pradžia. Gal „Artoja“ iš pradžios duos net nuostolius, bet jo nuostoliai išskaitinai negalima, ir todel žemės ūkio draugija, tą pilnai įvertindama, nesigašė „Artojai“ leisti bei palaikyti.

Budinti iš miego mūsų žemės ūkio apylinkė nušviesti vietos reikalus geriausiai gali tik vietinis laikraštis, kokiuo ir bus „Artojas Pasvalio apylinkė“.

Gal kas nori sužinoti, kokios politikos p kraipos laikys „Artojas“?

Į tą atskome tiesiai ir atvirai jis ba bepartvis, jeigu nepremsti jam per partitarūgą krapikos, kurią jis talpina. Bet kronika iš tai aprašymas atsitikimū, kurie jau įvyko, jokios politikos nėra.

Be abejo „Artojas“ kaip kultūrinis ekonominis laikraštis turės savo žemės ūkio, kooperacijos ir apskritai ekonomikos politiką – ji bus progresyve t. y. tokia, kokios prinaiū mūsų kooperacijos centrai: Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga, Lietuvos kooperacijos bendruvė sąjunga ir Lietuvos kooperacijos bankas. Šiais trumpais žodžiais roles viaką pasakėme kas mes tokie esame ir kas mūsų rūpi: visus kurie „Artojas“ prajaūcia. kviečiame užsisaūkyt į ir savo rādaiūsi palaikyti. Kas kaip moka tegal taip rašo. Gramatinės klaidas išaisū patl redakcija.

Kas turi kokiū nors žiniū gyūtū iš pūnū tikos ar iš leivisū – nepatvdykite jų kildoms pasidalykite joms per „Artoją“.

iniciatyva Pasvalyje įsikūrė Smulkaus kredito draugija ir Kooperacijos bankas.

A. Žukauskui rūpėjo ir pasvaliečių dvasinės kultūros reikalai. 1924 m. išrinkus jį Pasvalio ugniagesių draugijos pirmininku, buvo praplėsta ir suremontuota šios draugijos salė – vienintelė pasvaliečių susirinkimų ir kultūrinių renginių vieta. Joje jaunimo draugija *Vairas* rengė vaidinimus bei vakarėlius, kultūros būrelis, vadovaujamas mokytojo Jono Laužiko, organizavo paskaitas. 1924 m. vasarą salėje su dideliu pasisekimu koncertavo Mikas Petrauskas. 1926 m. pradžioje buvo įsteigtas Pasvalio liaudies universitetas, kuris vienijo visas vietines pažangiausias organizacijas: kultūros būrelį, jaunimo *Vairo* ir *Žiežirbos* draugijas, Laisvamųjų etinės kultūros draugijos skyrių, socialdemokratų organizaciją. Universitetą rėmė Žemės ūkio draugija. Paskaitas universiteto klausytojams skaitė mokytojai Jonas Laužikas, Alfonsas Gučas (vėliau žymūs mokslininkai pedagogikos bei psichologijos srityse), Antanas Juška, J. Bagdonavičius, Jonas Janušonis, Dovydas Kiršonas, M. Navickas, J. Kuosa, E. Zozytė, agronomas A. Žukauskas.

Nusipelnęs gamtos apsaugos darbuotojas Viktoras Bergas 1976 m. rašė: „Mes, gamtos apsaugos darbuotojai, minime A. Žukauską kaip gamtos apsaugos judėjimo pradininką, nes jis mokė žmones sugyventi su gamta, mylėti savo kraštą ir nuolat jį turtinti“. Ir šį darbą A. Žukauskas pradėjo Biržų-Pasvalio apskrityje, pirmiausia dirbdamas girininku Papilyje ir Pumpėnuose. 1923 m. jis buvo išrinktas Lietuvai pagražinti draugijos Biržų-Pasvalio apskrityse skyriaus pirmininku. Tų pačių 1923 metų gegužės 1 d. – medelių sodinimo dieną – A. Žukauskas su savo bendraminčiais, talkinant miestiečiams ir moksleiviams, ant Lėvens kranto pradėjo sodinti Pasvalio parką. Būsimo parko centre buvo pasodintas ažuoliukas, simbolizuojantis gerus anų žmonių darbus Pasvalio krašto labui. Pasvalio parko pavyzdžiu šiame krašte vėliau buvo įkurta ir daugiau parkų.

Pasvalyje Alfonsui ir Aleksandrai Žukauskams 1926 m. vasario 18 d. gimė dukterė Nijolė.

Taigi A. Žukausko ir jo bendraminčių pastangomis Pasvalys trečiojo dešimtmečio viduryje tapo tolimos provincijos ekonominiu ir kultūriniu centru. Prisimindamas darbą ir visuomeninę veiklą Pasvalyje, A. Žukauskas pažymėjo: „1923–1926 metus tenka įvertinti kaip kūrybos, pasišventimo ir idealizmo laiką. Visi dirbome, kūrėme, stengėmės. Nežinojome jokių darbo valandų, formalumų ir suvaržymų. Stoką žinių ir patyrimo atsivėrė pasišventimas ir entuziazmas. Siekdami kuo pilniau patenkinti plačios apylinkės ūkininkų ir visuomenės reikalaus, plačiai užsimojome, kartais gal plačiau, negu buvome pajėgūs, ir todėl daug kas sukurto turėjo išnykti, nepaliekant Gilesnių žymių ir pėdsakų“.

1924 m. A. Žukauskas įstojė į socialdemokratų partiją. Atsiminimuose rašo, jog rinkimų į savivaldybes metu socialdemokratų ir valstiečių liudininkų centrų atstovai „...ėmė agituoti, traukti pas save. Nors pilnai nepritariu nei vieniems, nei kitiems, bet tikėdamasis savo veiklą suaktyvinti, įstojau į socialdemokratų partiją“. Tais pačiais

metais A. Žukauskas buvo išrinktas Biržų-Pasvalio apskrities tarybos ir valdybos nariu. Rinkimuose į III seimą, kurie vyko 1926 m. gegužės 8–10 d., socialdemokratų partija Biržų-Pasvalio apskrityje gavo daugiausia balsų (28, 6 proc.), užimdama pirmąją vietą. Jos sąrašė buvęs A. Žukauskas išrenkamas Seimo atstovu.

1926 m. vasarą A. Žukauskas, kaip III seimo atstovas, su šeima persikėlė į Kauną.

III seimas buvo atidarytas 1926 m. birželio 2 d. Kartu su 14 kitų socialdemokratų frakcijos atstovų A. Žukauskas davė iškilmingą pasižadėjimą: „Aš, Alfonsas Žukauskas, iškilmingai pasižadu būti ištikimas Lietuvos Respublikai, saugoti jos įstatymus ir sąžiningai vykdyti Tautos atstovo įgaliojimus“. 1926 m. birželio 7 d. Seimui renkant Lietuvos Respublikos prezidentą, A. Žukauskas balsavo už valstiečių liudininkų atstovą Kazį Grinių. Sudarant Seimo komisijas, A. Žukauskas buvo išrinktas į Žemės ūkio ir miškų komisiją.

Svarstant Seime naujosios vyriausybės programą, A. Žukauskas diskusijose nedalyvavo, tačiau jis turėjo aiškias nuostatas svarbiausiais šalies ekonominės bei socialinės raidos klausimais. Straipsnyje *Rinkimams praėjus*, kurį išspausdino *Artojo* laikraštis, A. Žukauskas akcentavo: „Ekonominės krašto gerovės kėlimas naujam seimui privalo būti vienintelis ir svarbiausias punktas, ant kurio jis turėtų remtis, tvarkant kraštą“. Šiuo aspektu jis vertino ir demokratijos reikšmę, pabrėždamas: „Kuom didesnės ir platesnės laisvės visose gyvenimo srityse, kuom mažiau suvaržymų, tuom plačiau išsivysto žmonių iniciatyva, jėgos ir energija, be kurių joki gamyba neįmanoma“. A. Žukauskas pasisakė už griežtą valstybės lėšų taupymą, nurodydamas pagrindinį šaltinį – valdymo ir prievartos aparato mažinimą. „Ekonomiškai kelti kraštą, – rašė A. Žukauskas, – reiškia atkreipti ypatingą dėmesį į žemės ūkį, kuo plačiausiai užsiimti mūsų laukų nusausinimu, kelti pieno ūkį, steigiant ir palaikant pienines ir įvairias gyvulių kontrolės organizacijas, teikti plačioms smulkiųjų ūkininkų ir naujakurių masėms prieinamą kreditą“.

Iš Seimo tribūnos A. Žukauskas pirmą kartą kalbėjo 1926 m. birželio 22 d., svarstant amnestijos įstatymo projektą.

Seimo posėdžiuose 1926 m. spalio 22 d. ir 26 d. A. Žukauskas kalbėjo, svarstant žemės ūkio mokyklų įstatymo projektą. Jis pritarė įstatymui, pažymėdamas jo demokratiškumą: jis sudaręs galimybes mokytis ne vien pasiturinčių ūkininkų, bet ir mažžemių vaikams. Be to, A. Žukauskas siūlė įstatymo punktą, apibrėžiantį žemės ūkio kursų klausytojus, papildyti taip, kad juose galėtų mokytis ne vien ūkininkai, bet ir žemės ūkio darbininkai. Jis sakė: „Ir dvarų darbininkai, ir šiaip darbininkai, kurie tarnauja pas ūkininkus sodžiuose, tikisi vienas kitas ryt poryt likti savistoviu ūkininku. Taigi tokiems žemės ūkio darbininkams tuose kursuose reikalingų žinių pasisemti būtų labai naudinga“.

A. Žukauskui teko kalbėti ir paskutinę parlamentinės demokratijos Lietuvoje dieną. Seimo posėdis 1926 m. gruodžio 16 d. užsitęsė iki nakties. Buvo svarstomas 1927 metų biudžetas. Paprašęs žodžio A. Žukauskas siūlė skirti lėšų žemės ūkio mašinų nuomojimo punktams steigti. Savo

siūlymą jis taip motyvavo: „Tie punktai reikalingi tose srityse, kur šiandien yra išparceliuoti dvarai, kur šiandien daug naujakurių ir daug smulkiųjų ūkių, kurie atskirai negali įsigyti reikalingų žemės ūkiui dirbti įrankių ir mašinų. Dėl to turėtume tokius punktus įsteigti ir tokiuo būdu duoti galimumo smulkiams ūkiams tais įrankiais pasinaudoti savo ūkio kultūros pakėlimui“. A. Žukauskas siūlė tam reikalui biudžete numatyti 100000 litų. Seimas priėmė šį pasiūlymą.

Naktį į 1926 m. gruodžio 17 d. Lietuvoje įvyko karinis perversmas. A. Žukauskas, kaip ir kiti Seimo atstovai, turėjo paklusti perversmininkų prievartai ir išsiskirstyti.

1927 m. pavasarį A. Žukauskas pradėjo dirbti Raseinių rajono agronomu, tačiau buvo apkaltintas dalyvavimu Tauragės puče 1927 m. rugsėjo 9 d. ir nuteistas 12 metų sunkiųjų darbų kalėjimo. Šį karo lauko teismo sprendimą apskundus Vyriausiajam tribunolui, dalis kaltinamųjų, tarp jų ir A. Žukauskas, buvo išteisinti.

1928 m. rugsėjo mėnesį A. Žukauskas pradėjo eiti žemės ūkio rūmų rajoninio agronomo pareigas Joniškyje. Čia jis pradėjo savo gyvenimo ketvirtąjį dešimtmetį – kūrybingiausią žmogaus gyvenimo tarpsnį. Joniškio agronominiam rajonui priklausė devyni valsčiai, kurie garsėjo geromis žemėmis. Pirmieji darbo metai buvo sunkūs, nes 1928 m. šiaurinės Lietuvos ūkiai labai nukentėjo nuo nepaprastai lietingo oro. Visi pagalbos teikimo nukentėjusiems ūkininkams darbai gulė ant agronomo pečių. Susidariusią padėtį A. Žukauskas aprašė studijėlėje *Joniškio rajonas 1928 metais*, kuri 1929 m. buvo paskelbta trijuose *Žemės ūkio* žurnalo numeriuose. Žymia dalimi A. Žukausko organizacinio talento ir atsidavimo dėka Joniškio agronominio rajono ūkininkai gana greitai atsigavo.

Joniškyje A. Žukauskas turėjo itin platų darbų barą. Čia jis organizavo ir prižiūrėjo kooperatyvus, skaitė paskaitas, rengė įvairius kursus, parodas, rūpinosi bendru žemės ūkio kultūros kėlimu, teikė ūkininkams patarimus žodžiu ir raštu, įsteigė gyvulių kontrolės ratelius, linų perdirbimo punktus ir įvairias su žemės ūkiu susijusias draugijas, globojo jaunųjų ūkininkų ratelius.

Anų laikų žemės ūkio specialistai vieningai tvirtina, jog A. Žukauskas buvo vienas iš cukrinių runkelių Lietuvoje auginimo pradininkų. Šį darbą jis ypač išplėtojo Joniškio agronominiame rajone.

Apie cukrinių runkelių auginimą ir cukraus pramonę Lietuvoje A. Žukauskas viešai prabilo 1924 m. Atsiminimuose jis rašo: „1924 m. rudenį skaičiau paskaitą Kaune, Lietūkio patalpose, agronomų ir kooperatininkų auditorijai apie galimybes cukrinių runkelių kultūros ir cukraus pramonės Lietuvoje, – pirmą kartą tokia tema. Iš vietos vienas agronomas mane pajuokdamas net replikavo: „Kolega Žukauskai, o ar nenaudingiau būtų auginti ananasus?“.

Joniškio valsčiaus Kepalių kaime A. Žukauskas išsinuomojo ūkį ir pradėjo cukrinių runkelių tręšimo bandymus. Pirmuosius bandymų rezultatus A. Žukauskas apibendrino straipsniuose, kuriuos išspausdino *Ūkininko patarėjo* laikraštis. Tie bandymai, kaip pažymi prof.

A. Strukčinskis, buvo vertingi moksliniu ir ypač gamybiniu požiūriu. Jie sukėlė didelį aplinkinių ūkininkų susidomėjimą. A. Žukausko pastangų dėka 1930 m. Joniškio agronominiame rajone jau buvo auginama 60 proc. viso šios kultūros pasėlių ploto respublikoje. Perdirbti jie buvo gabenami į Jelgavos (Latvija) cukraus fabriką, kur pats A. Žukauskas atstovavo Lietuvos reikalams ir parsivežė pirmąjį lietuvišką cukrų. Taigi A. Žukausko prognozės visiškai pasitvirtino: 1931–1940 m. Lietuvoje buvo pastatyti trys cukraus fabrikai – Marijampolėje, Panevėžyje ir Pavenčiuose (1972 m. Kėdainiuose). A. Žukauskas kartu su prof. Jonu Kriščiūnu įsteigė Cukrinių runkelių augintojų draugiją, kurios metiniuose suvažiavimuose buvo pasidarę tradiciniu pirmininku.

Apie savo beveik dešimties metų darbo ir veiklos Joniškio agronominiame rajone laikotarpį A. Žukauskas atsiminimuose rašo: „Mano, kaip agronomo ir ūkininko, autoritetas iškilo nepaprastai aukštai. Visame rajone gal jau nebuvo ūkininko, kuris suabejotų mano žodžiu. Žmonės manimi jau tikėjo ne vien kaip agronomu. Buvo praktikuojami trečiųjų teismai, kuriuose pirmininkauti nuolat buvau kviečiamas. Kartu aktyviai įsijungiau į visuomeninį ir ypač kooperatinį darbą“.

Pažymėtina, kad žemės ūkio rūmų agronomus suskirsčius į keturias kategorijas, A. Žukauskas buvo pirmasis agronomas, pakeltas į pirmąją kategoriją.

1937 m. A. Žukauskas perkeliamas į Jonavos agronominį rajoną ir su šeima apsigyvena Kaune. Šiose pareigose jam neilgai teko dirbti, todėl nei atsiminimuose, nei kituose šaltiniuose žinių apie tai nerasta.

Ištikimybė humanizmo principams skatina A. Žukauską telkti laikinosios sostinės butų nuomininkus kovai už savo teises. 1939 m. buvo įsteigta Kauno miesto ir priemiesčių butų ir patalpų samdytojų draugija (trumpiau – Butų nuomininkų draugija). Vienas jos steigėjų buvo A. Žukauskas. Jam teko eiti ir draugijos vicepirmininko pareigas. *Nuomininko* laikraštį, kurį draugija pradėjo leisti 1939 m. liepos mėnesį, A. Žukauskas gvildeno šią opią socialinę problemą. Straipsnyje *Kaip išspręsti butų krizę* jis konstatavo: „Butų klausimas Lietuvoje yra opus nemažiau kaip 1/2 mil. gyventojų, taigi yra platus socialinis klausimas“.

Žukauskas kartu su dr. Jonu Šliūpu, dr. Jonu Kairiūkščiu, prof. Vladu Dubu, Jonu Vabalu-Gudaičiu ir kitais intelektualais plėtojo laisvamųjų sąjūdį Lietuvoje. 1938–1940 m. jis buvo Laisvamųjų etinės kultūros draugijos pirmininko pavaduotojas, redagavo *Laisvosios minties* laikraštį, 1939 m. išleido knygelę *Laisvamanybės pagrindai*. Kaip matyti iš A. Žukausko raštų, jis pasižymėjo gilia tolerancija, nepritarė tendencingiems dvasininkų ir religijos puolimams ir laikėsi principo, jog svarbiausias laisvamanybės uždavinys yra švietimo ir kultūros plėtojimas, mokslo žinių skleidimas. Jis rašė: „Visokias žinias, visokias tiesas laisvamaniai semiasi tik moksle. Tad laisvamųjų pasaulėžiūra yra moksliska pasaulėžiūra“.

1940 m. A. Žukauskas buvo Žemės ūkio departamento direktorius, Respublikinės žemės ūkio komisijos

pirmininkas. Supratęs, kurlink „Maskvos ranka“ suka žemės reformą Lietuvoje, atsisakė šių pareigų. Karo ir pirmaisiais pokario metais dirbo *Maisto* ir *Pienocentro* susivienijimuose.

1948 m. A. Žukauskas paskiriamas Pabaltijo respublikų techninių kultūrų veislių tyrimų inspekcijos vyr. agronomu, o 1953 m., Pabaltijo inspektūrą panaikinus, jis skiriamas vadovauti atskirai Lietuvos inspektūrai. Apie A. Žukausko atliktus darbus, einant šias pareigas, prof. Pranas Svetika rašo: „Per 4 metus, gerai sutvarkęs veislių tyrimų tinklą, punktuose paskleidžia didelius derlius bei labai gerus veislių tyrimo ir platinimo rezultatus“.

1956 m. A. Žukauskas pereina dirbti moksliniu sekretoriumi į Žemdirbystės institutą Dotnuvoje. 1958 m. jis išeina į pensiją. 1966 m. A. Žukauskui suteikiamas Respublikos nusipelnusio agronomo vardas.

Žymūs žemės ūkio specialistai ir mokslininkai (prof. Petras Vasinauskas, prof. Mindaugas Strukčinskis ir kt.) pripažino agronomo A. Žukausko mokslinius nuopelnus, nors jis ir neturėjo formalijų mokslininko regalijų. 1939 m. A. Žukauskas išleido monografiją *Planingasis žemės ūkis*, kuri, pasak prof. P. Vasinausko, „sukėlė didelį agronomų ir pažangių ūkininkų susidomėjimą“. „Veikalą autorius pradeda šiais žodžiais: „pritaikius žemės ūkiui visus mokslo atsiekimus, galėtume gauti tokią milžinišką pažangą, tokią didelę produkciją ir tokį aukštą darbo našumą, kad visa tai palyginus su dabartiniu, atrodytų tartum pasaka, svajonė“. Analizuodamas žemės ūkio padėtį, autorius kėlė principinius planavimo ir racionalaus ūkininkavimo klausimus.

Vėliau A. Žukauskas parašė darbų apie avininkystę, gyvulininkystę ir linų veislių bandymus. Iš jo bibliografijos matyti, jog buvo 23 darbų, daugiausia disertacijų autoreferatų, mokslinis redaktorius. Dr. Jurgis Povilaitis, kurio disertacijos autoreferatą A. Žukauskas redagavo, rašo: „Mane nustebino jo toks gilus sugebėjimas vaizdžiai redaguoti, su gilia analize perteikti gautus tyrimus“. Vieną paskutinių darbų – *Laisvoji sėjomaina* – A. Žukauskas parašė jau būdamas pensijoje. Šis darbas, deponuotas Žemdirbystės instituto bibliotekoje, pasak prof. M. Strukčinskio, yra labai aktualus dabartiniams ūkininkams.

Alfonas Žukauskas mirė 1972 m. lapkričio 15 d. Prieš mirtį spėjo parašyti atsiminimus. Tai giliai autentiškas ir jaudinantis pasakojimas apie gimtąjį Svilių sodžių, jo žmones, darbo ir buities papročius, apie Biržų-Pasvalio kraštą, pirmuosius agronomijos žingsnius nepriklausomoje Lietuvoje. Atsiminimai baigiami eilėraščiu *Atsiveikinant*, kurio filosofinė potekstė liudija jo autoriaus dvasinės laisvės stiprybę.

Stiprūs moraliniai ryšiai su Pasvalio kraštu siejo ir Alfonso Žukausko sūnų Algirdą Žukauską – Lietuvos Mokslų akademijos akademiką, pripažintą autoritetą mokslo pasaulyje.

Jis gimė 1923 m. vasario 2 d. Biržuose. Patys pirmieji ankstyvosios vaikystės metai prabėgo prie Lėvens ir Svalios. Derlinga Pasvalio krašto žemė ir darbštūs žmonės tarytum užprogramavo būsimąjo akademiko darbštumą, atkaklumą, ištvėrmę ir kitus talentus, kurių buvo turtinga ir daugiašakė asmenybė.

Akademikas Algirdas Žukauskas visada turėjo stiprių aspiracijų gimtosioms vietoms ir jų žmonėms. Atsimenu, kaip 1978 m. akademikas su grupe kitų mokslininkų lankėsi Pasvalio rajone surengtose mokslo dienos. Tada jis pirmą kartą aplankė Atžalytės kaimą, kur 1922 m. pas ūkininką Antaną Jankevičių apsigyveno jo tėvai – Alfonsas ir Aleksandra Žukauskai, o tėvas pradėjo eiti Pumpėnų girininko pareigas. Pasvalyje akademikas ieškojo namelio Pumpėnų gatvėje, kur Svalia įteka į Lėvenį. Ten 1923 m. apsigyveno Žukauskų šeima. Su dideliu pasigėrėjimu jis vaikščiojo po Pasvalio parką, mat vienas šio nuostabaus kampelio ant Lėvens kranto kūrėjų buvo jo tėvas agronomas Alfonsas Žukauskas. Glaudūs ryšiai akademiką A. Žukauską siejo su Vilniaus pasvaliečių bendrija. Jis lankydavosi bendrijos susirinkimuose, o jo tartas žodis palikdavo stiprų įspūdį.

Akademikas Algirdas Žukauskas tragiškai žuvo 1997 m. rugpjūčio 2 d.

Garbingąją Pasvalio krašto istoriją kūrė darbštūs šio krašto žmonės, vagodami sunkų molžemį, augindami duoną ir naujas pasvaliečių kartas. Reikšmingus tos istorijos posmus savo talentais įaudė visų laikų iškilūs pasvaliečiai. Tarp jų garbingai išsiriškavo ir agronomas Alfonsas Žukauskas, kurio geri darbai išlieka dėkingų kraštiečių atmintyje.

Literatūra

1. Agronomas Alfonsas Žukauskas. Vilnius, 1996.
2. Jankevičius A. Kaip buvo sodinamas parkas // Darbas (Pasvalys). 1969 m. birželio 26 d.
3. Kasnickas V. Pasvalio kooperacijos tvirtovė (žemės ūkio kooperatyvo 15 metų sukakties proga // Talka. 1938 m. gegužės 15 d.
4. Laurinaitis J. Agronomas A. Žukauskas // Žemės ūkis. 1976, Nr. 3, p. 35.
5. Margeris A. Lietuvių laisvamanių organizacijos JAV ir Lietuvoje // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1958, t. 14, p. 75–77.
6. Povilaitis J. Dirbęs atcičiai. Agronomą Alfonsą Žukauską prisimenant // Valstiečių kalendorius 1996 m. Kaunas, 1995, p. 28–29.
7. Trečiojo seimo stenogramos. 1926–1927 m. Kaunas, 1927.
8. Vasinauskas P. Naujas agronomas Pasvalyje // Darbas. 1976 m. kovo 30 d.
9. Žukauskas A. Planingasis žemės ūkis. Kaunas, 1939.
10. Žukauskas A. Kaip spręsti butų krizę // Nuomininkas. 1939, Nr. 1, p. 1–2.
11. Žukauskas A. Julius Janonis Biržuose // Lietuvos žinios. 1939 m. gegužės 22 d.
12. Žukauskas Alfonsas // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1984, t. 12, p. 547.
13. Žukauskas Algirdas // Ten pat, p. 547–548.

Antropologo, keliautojo, rašytojo Antano Poškos 100-osioms gimimo metinėms

Roma Jakubonienė

Antano Poškos gimtinė ir Saločių mokykla

Gerbiamo Saločių krašto žmogaus, mokslininko, keliautojo, antropologo, kraštotyrininko, rašytojo, esperantininko Antano Poškos (Antano Paškevičiaus iki 1929 m.) asmeniškai pažinti ir sutikti neturėjau laimės. Todėl sąsajų su šio krašto žmonėmis bandžiau ieškoti vartydamas straipsnius, laiškus, atvirukus, užrašydama prisiminimus, giminaičių pasakojimus.

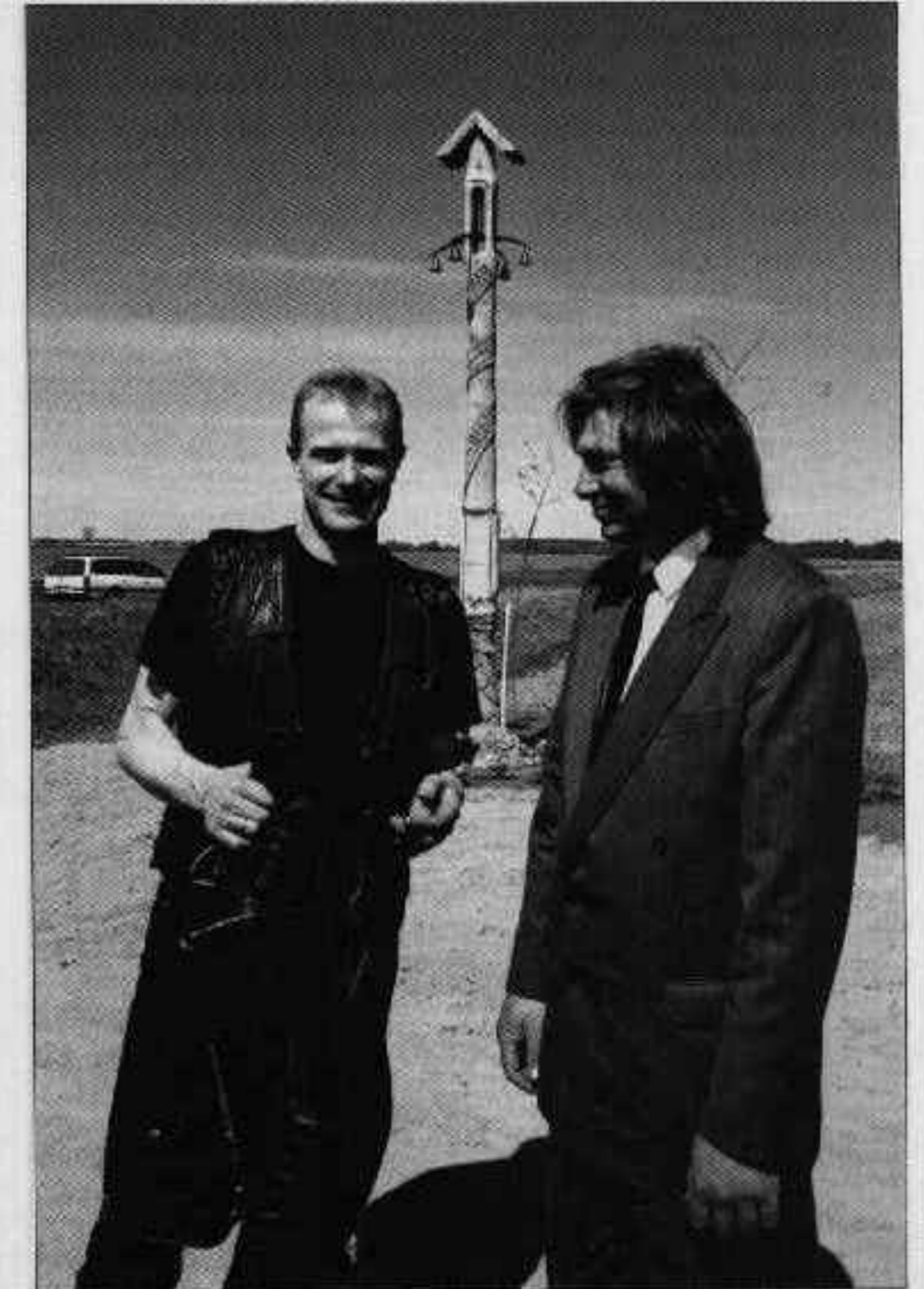
Antanas Poška gimė 1903 m. kovo 10 d. netoli Saločių, Gripkelio kaime, šviesių gyventojų šeimoje. Tai buvo judrus ir žingeidus vaikas. Tėvas Jonas Paškevičius turėjo malūną ir 1 hektarą žemės. Buvęs labai gabus žmogus, auksinių rankų meistras. Spaudos draudimo metais artimai bendravęs su Saločių krašto knygnešiais: Steponu Poviloniu, Juozu Steponavičiumi ir įžymiuoju knygnešiu Jurgiu Bieliniu, kuris, Antano Poškos teigimu, pats apsilankydavęs Gripkeliuose. Pats keliautojas savo tėvą vadina knygnešiu. Motina Elena Stapulionytė-Paškevičienė kilusi iš gabių ir išradingų žmonių – Scholastikos ir Baltramiejaus Stapulionių – šeimos. Viename savo laiškų Saločių mokyklos muziejėliui Antanas Poška rašo: „Ir man daug kas atrodė panašu į pasaką, kada mano senelis Baltrukas Stapulionis, dar mažam esant, pasakodavo ne tik apie savo tėvų gyvenimą senovėje, bet ir tai, ką girdėjo iš prosenelių. Tie jo pasakojimai mane paragino daugiau ir daugiau sužinoti...“

Matyt, iš savo darbščių ir gabių artimųjų, iš tėvų ir dėdžių mokslininkas paveldėjo neramų, ieškančių žinių, atkaklų būdą, stiprią valią, tikslo siekimą, pats prisiskyrė kelią į mokslą, daug keliavo, išmoko daug kalbų.

Antano Poškos knygoje *Nuo Baltijos iki Bengalijos* rašoma: „Dar bandą ganydamas (Gripkeliuose), aš išrausdavau giliausias duobes, norėdamas sužinoti, kas ten yra giliau po dirvožemiu ir moliu. Visiems aš įkyrėdavau amžinai klausinėdamas, kas yra ten, toliau už miško, už upės...“

1979 m. susitikime su Saločių mokyklos bendruomene įžymysis mūsų kraštiečių pasakojo: „Vasarą dirbau, žiemą mokiausi. Baigiau Kiemėnų pradinę mokyklą. Labai troškiau keliauti. Aš jau buvau daug knygų perskaitęs. Stojant į gimnaziją, paklausė, iš ko susidaro lapas. Aš galvoju: iš ko? Iš žolės. Neišlaikiau. Neįstojau. Įstojau į V klasę, per vasarą pasimokęs. Baigiau vakarinę gimnaziją, paskui įstojau į Kauno universitetą“.

Grįžęs vasaros atostogų į Gripkelius, su kaimo jaunimu kūrė scenos vaizdelius ir vaidino. Buvo įkūręs esperantininkų kuopelę. 1923 metų liepos 22 d. Deveitonių kaime, Sakalausko vienkiemyje, Saločių esperantininkų kuopelė, pagerbdama senuosius knygnešius, suvaidino scenos vaizdelį *Litvomanai*. Apie šį klijimo vakarą liudija

Veikiausiai iš veikiausių buvo salotietis mokytojas Balys Tuskėnas ir joniškėlietis mokytojas Vidas Skinderskis; jų abiejų sumanymas – stogastulpis įžymiam kraštiečiui keliautojui. Vido Dulckės nuotraukoje: iš kairės – Balys Tuskėnas, šalia – Vidas Skinderskis

Antano Poškos atsiųsta nuotrauka ir laiškas į Saločių mokyklos muziejų. Spektakliuko režisierius buvo salotietis Juozas Steponavičius, vaidino Antanas Poška (jau kaunietis, atostogaujantis tėviškėje), Steponas Povilionis, Antanas Grudziuskas, Juozas Tamašauskas, Ona Povilionytė ir kiti. Ši Antano Poškos klijimo teatro trupė veikė trejus metus ir suvaidino *Omutės jaunikiai*, *Žydas bačkoj*, *Girtuoklio galas*. Šiuos susibūrimus žmonės labai mėgdavo, susirinkdavo daug jaunimo.

Antano Poškos asmenybė turėjo didelę įtaką Saločių krašto kultūriniam, švietėjiškam darbui. Jis palaikė ryšius su Saločių bažnyčios klebonu Aleksandru Štombergu ir vietos inteligentija. Klebonas jam leisdavo naudotis bažnyčios archyvu, iš kurio Antanas Poška ėmė medžiagą

savo rašomoms knygoms, ypač *Pamūšiečiams*. Antanas Poška pasakoja: „Mes su Saločių klebonu Aleksandru Štombergu buvome kaip lygūs...“ Saločių bažnyčioje buvo 400 metų senumo metrikai. Remdamasis šiais šaltiniais, Antanas Poška rinko medžiagą rašomai knygai, o pavadinimą *Pamūšiečiai* 1983 m. viename laiške aiškino taip: „Pamūšiečiais Jus vadinu todėl, kad rengiu eilę romanų apie Pamūšio krašto gyventojus net nuo šešioliktojo šimtmečio. Pradedu Biržais – Barbaros Radvilaitės ir Petro Pirmojo apsilankymu, nuo Paširvenio kaimo, kuris sudegė 1696 metais... Rašau atskirais epizodėliais, perpindamas juos istorijos ir tautosakos bei tų laikų papročių faktais...“

Norėdamas ta negrįžtama praeitimi pasidžiaugti, ir kuriu, rašau. Amžiai slenka. Renku etnografinę, istorinę medžiagą iš archyvų ir visų kitų šaltinių, naudojuos pasakorių, dar asmeniniais nuotykiams. Darbas milžiniškas. Tai ne motociklu nuvažiuoti į Indiją... Pasiryžau sukurti lietuvišką *Odisėją* ir *Iliadą*.

Manau, bus jums įdomi Saločių istorija.

Pirmą kartą Saločių vardas minimas 1240 metais. 1525 metais Saločiams buvo suteiktos miestelio teisės ir pastatyta bažnyčia ir bravoras. 1587 metais miestelis sudegė ir vėliau buvo atstatytas kairėje Mūšos pusėje. 1703 metais mūšio su švedais metu miestelis vėl buvo sudegintas ir persikėlė į senąją vietą.

Žmonės prisimena Antaną Pošką per šventes, kada jis, jaunas, aukštas, juodais ilgais plaukais ir baltu kostiumu, salotiečiams darė didelį įspūdį. Ne tik savo išore, bet ir vidumi bei optimizmu. „Žmogus, kuris nieko nebijo ir sakosi laimingiausias esąs“. Tokius žodžius Gripkelių desetineose, nuošalioje Saločių parapijos sodyboje, 1926 metų birželio 27 dieną ant savo fotografijos draugui iš Saločių užrašė 23 metų romantiškas jaunuolis.

Mokytoja Aleksandra Imbrasienė prisimena savo vaikystę. Ji buvo dar maža mergaitė. Gyveno jie Saudogalos kaime, ant Mūšos kranto. Jų kieme jaunimas iš aplinkinių kaimų ir Saločių miestelio susirinkdavo į vakaruškas. Vieną kartą tokio vakarėlio metu į jų kiemą motociklu atvažiavo įspūdingas jaunuolis baltu kostiumu. Jaunimas nustojo šokti ir „įsistebeilijo“ į svečią, o labiausiai – į motociklą, kuris visiems tada buvo didelė naujiena. „Mano tėvelis Petras Janušonis svečią įvedė į seklyčią, įleido alaus... Tai rodė svečio išskirtinumą. Prisimenu, svečias kalbėjo daug, bet aš, maža mergaitė, nelabai supratau apie ką“, – pasakojo Aleksandra Imbrasienė.

Saločiuose gyvenančios Antano Poškos giminaitės Aleksandros Vanagienės atmintyje dėdė išliko kaip kuklus žmogus, artimai bendraudavęs su giminaičiais. Ji prisimena: „Buvo nepuikus, atsisėdavo ant grindų ir pasakodavo apie keliones...“

Antano Poškos atminimas liko mokytojos Joanos Simonavičienės atsiminimuose, laiškuose, nuotraukose. Mokytoja dirbo mokyklos muziejuje. Gerbiamas keliautojas ir mokslininkas nuoširdžiai talkino jai, renkant medžiagą apie mūsų krašto praeitį. Apie Saločių bažnyčią, kuri sudegė 1944 m. vasarą, mokslininkas Antanas Poška pasakoja, kad niekur, keliaujant po pasaulį, taip neskambėjo muzika,

vargonai, giesmės, kaip Saločių bažnyčioje Šv. Velykų rytą. Saločių bažnyčia buvo pastatyta iš eglinių rąstų. Čia buvo puiki akustika, net pirštą pridėjęs prie sienos, galėjai jausti garso virpesius (architektas Elviro Andrioli).

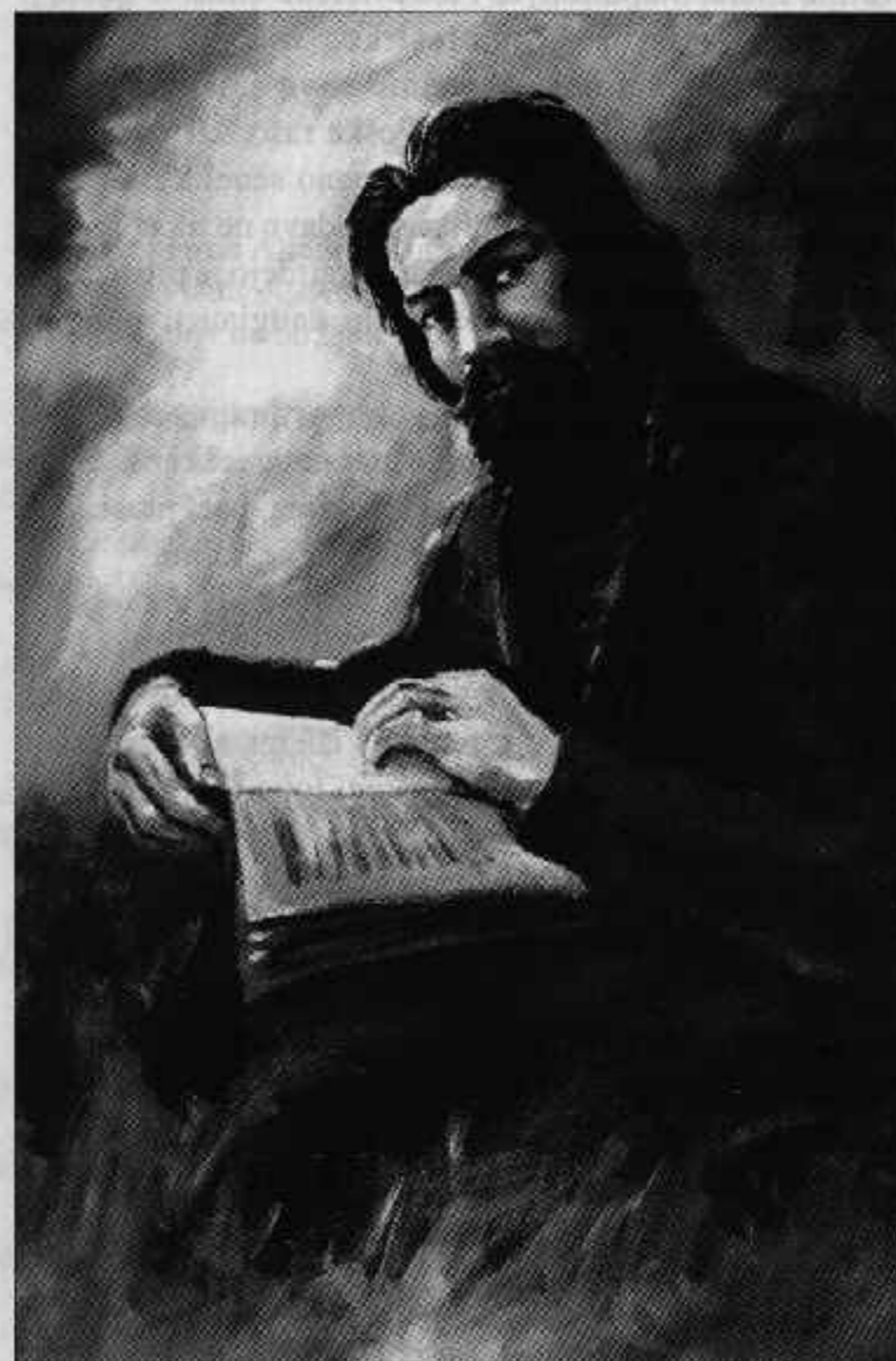
Šio žmogaus meilė kraštiečiams įamžinta atsiųstuose laiškuose ir atvirukuose, kurių muziejuje yra gana daug.

1978 m. gruodžio pabaigoje viename savo laiške Antanas Poška rašo:

„...Prašau perduoti visam Mokyklos kolektyvui ir mažiesiems klausytojams nuoširdžius sveikinimus ir linkėjimus Naujųjų – 1979 metų – progai.“

Aš, mat, esu nepataisomas „žemietis“, savo gimtojo krašto mylėtojas ir senovės brangintojas. Man teko daug visokių ir net dausų kraštų pamatyti, gal dar nuoširdžiau kaip su savais padraugauti, bet tų žmonių, tų kapų ir dabar jau nesamų upelių, miškų, kryžių negaliu užmiršti. Aš labai stebiuos, kaip kiti žmonės gali visa tai niekinti. Mano pašmonėj dar tebeskamba tie brangūs tėviškės garsai, teberusena tie siekiai, vaidenasi praeities nuotykiams, ir kartais aš į juos pasinėręs paskęstu, viską užmirštu ir gyvenu tik juose...“

Taigi toks Antanas Poška lieka mūsų, salotiečių, atmintyje.

Balio Tuskėno tapytas jauno Antano Poškos portretas

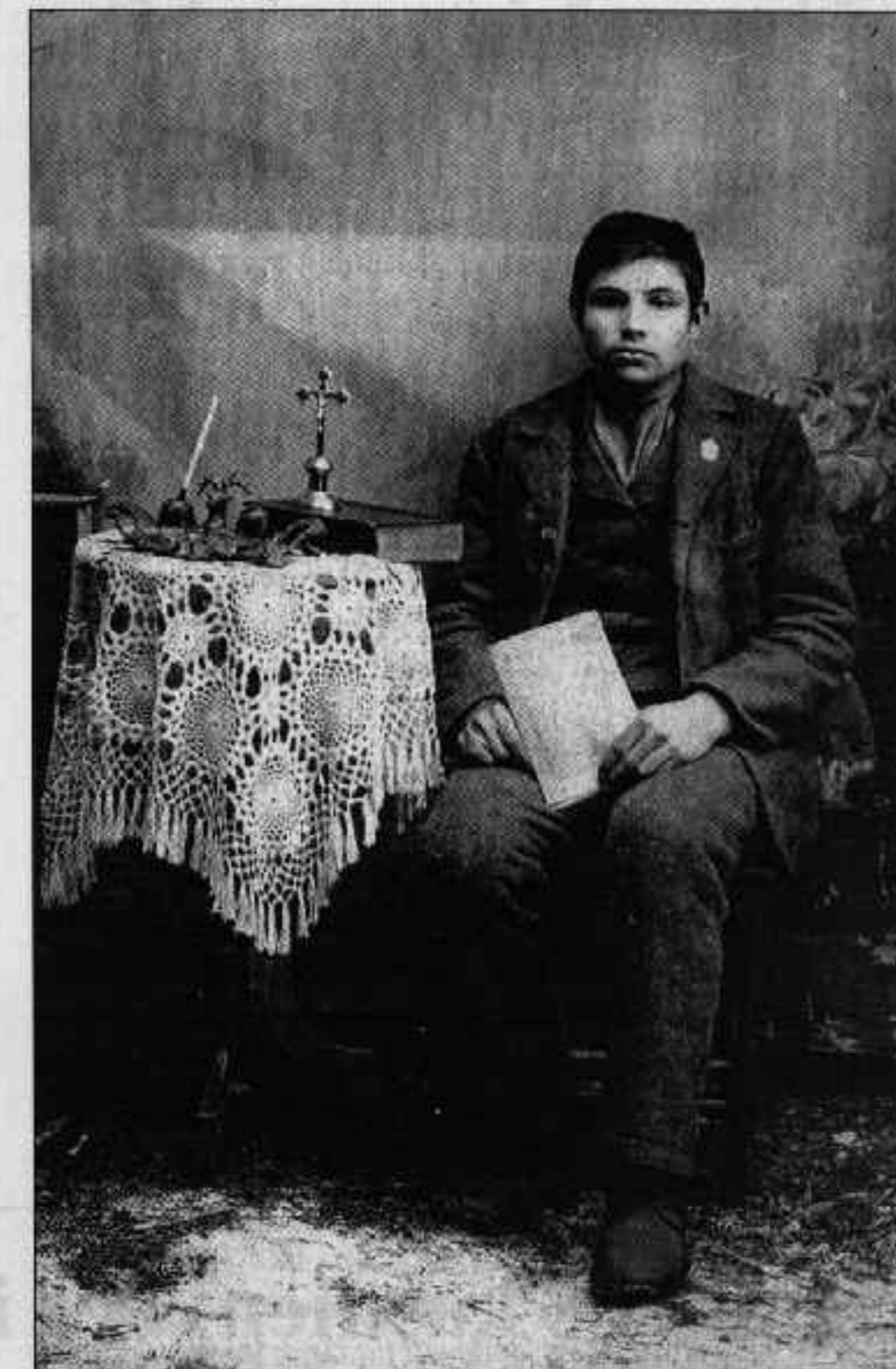
Kazimieras Pūras

Nuo Kiemėnų – Bombėjus nebetoli...

Jau iš vaikystės, iš piemenėlio dienų, Antanas Poška gyveno nenumaldomu troškimu pažinti pasaulį, siekti mokslo. Šitą troškimą iš dalies lėmė šeimos aplinka. Tačiau bene didžiausią įtaką, siekiant Laimės žiburio, Antanukui bus padariusi Kiemėnų pradinė – caro laikų mokykla, į kurią, pabodus ganyti gripkeliečių gyvulius, atkeliavo, įkopęs į aštuntuosius metus. Tiesiai Gripkeliai nuo Kiemėnų netoli – gal septynetas kilometrų. Tačiau tai buvo lemtinga kelionė. Atrastas kitas pasaulis... Naujas, to meto sąlygomis – erdvus mokyklos pastatas. Didelis būrys vaikų, susibėgusių semtis pradinio mokslo žinių. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse gripkelietis Antanukas šioje mokykloje pramoko lietuviškai bei rusiškai skaityti ir rašyti (lietuvių mokytoją kiemėniečiai išsikovojo 1905 m.), skaičiuoti. Vaikišku protu per geografijos bei istorijos pamokas stengėsi suvokti pasaulio šalių ir tautų įvairovę... Tačiau Kiemėnų pradinė ir didžiulis, turtingas istorinių nutikimų, darbo ir švenčių tradicijų dviejų kilometrų ilgio sodžius (gimtieji Gripkeliai prieš Kiemėnus buvo tik nykštukas) jam davė kur kas daugiau. Antanukas čia pasijuto tarsi Kolumbas, atradęs naują kontinentą...

Kiemėnų pradžios mokykla (1866–1949), kurią jau Nepriklausomybės metais, praėjusio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje, teko lankyti ir šių eilučių autoriui, įrašė reikšmingų puslapių į Pasvalio krašto švietimo istoriją. Tokio tipo mokyklas caro valdžia, numalšinusi 1863 m. sukilimą, Lietuvoje pradėjo kurti vietoje uždaromų parapijų.

Pagal naująją administracinę padalinimą įkurtame Kyburių valsčiuje Kiemėnų mokykla turėjo aptarnauti plačias šiaurines Pasvalio krašto apylinkes, esančias Latvijos pasienyje. Savaiame suprantama, ko siekė caro valdžia tokiais pravoslaviškais švietimo židiniais Lietuvoje, uždraudusi spausdintą gimtąjį žodį. Užtat daug kur į šias mokyklas lietuviai žiūrėjo skeptiškai ir mieliau savo vaikus patikėdavo daraktoriams. Tačiau Kiemėnai ir aplinkiniai kaimai sunkiu spaudos draudimo laikotarpiu, užuot ignoravę rusišką pradinę, parodė savo apsukrumą ir pragmatiškumą, ne itin būdingą melancholiškam aukštaičių charakteriui. Tai jau šio krašto žmonių, turinčių žiemgalių kraujo, požymis... Patys kiemėniečiai, Gripkelių, Kyburių, Manikūnų, Namajūnų, Namišių, Velžių, Šakarnių kaimų gyventojai, leisdami į šią mokyklą savo vaikus, sugebėjo šį prorusišką švietimo židinį panaudoti savo tikslams – klasėse mokiniai gaudavo bendrojo lavinimo žinių, o vakarais prie spingsulės ar balanos kaimo daraktoriai Domicėlė Rudienė ir Jonas Magelinskas vaikus (iš tolesnių kaimų mokiniams tėvai nuomodavo butus pas kiemėniečius) mokė lietuviško rašto, skiepijo meilę gimtajai kalbai, garbingai Lietuvos praeičiai.

Archyvinėje nuotraukoje – Antanas Poška paauglystės metais

Tėvai puikiai suprato, kad su valdiškos pradinės pažymėjimu jų vaikams bus lengviau skintis kelius į aukštesnius mokslus. Tuo ypač buvo suinteresuotos stambesnių ūkininkų šeimos. Ir iš tiesų būrelis jaunuolių, baigusią šią rusišką pradinę mokyklą ir turėdami atsvarą pravoslaviškai aplinkai, be vargo įstojo į Mintaujos klasikinę gimnaziją, Bauskės komercinę mokyklą. Įsigiję atestatus, keletas tęsė mokslus aukštosiose mokyklose. Tokiu būdu jaunimas buvo ruošiamas ateities darbams. Štai tos iškilios asmenybės, kurios pirmąsias mokslo žinias gavo Kiemėnų carinėje: velžiečiai – prelatas Kazimieras Jasėnas, lietuvių kultūros puoselėtojas, dirbęs sielovados darbą Mintaujoje (Jelgavoje); jo brolis Simonas, įžymus Rygos fotografas; kiemėniečiai – kalnakasybos specialistas, pedagogas Mykolas Lekūnas; Juozas Miliūnas, caro bei bolševikų armijos kadrinis karininkas, ketvirtajame dešimtmetyje vadovavęs sovietų kalniečių divizionui Ordžonikidžėje,

sušaudytas 1938 m.; Kiemėnų eigulio sūnus Rudolfas Ūdris, įžymus sovietų chemikas; namajūnietis Kazys Škirpa, gen. štabo pulkininkas, diplomatas; pedagogas Antanas Rudis... Na, ir Antanas Poška, nepailstantis keliautojas, antropologas, esperantininkas... Vieni, kaip broliai Jasėnai, šią mokyklą baigė sunkiais spaudos draudimo laikais, kiti – po 1905-ųjų paskutiniuose skyriuose sulaukė jau lietuvių pedagogo, tačiau mokykloje vis vien mokymo programos buvo reglamentuotos caro valdžios...

O mūsų gripkelietis šitoje ūkininkaičių mokinių plejadoje buvo jauniausias ir... grytelninkų vaikas. Mokėsi jis praėjusio amžiaus antrojo dešimtmečio pradžioje, kai mūsų minėtieji auklėtiniai buvo jau baigę aukštąjį mokslą (kun. K. Jasėnas) arba bebaigę Mintaujos gimnaziją (M. Lekūnas, J. Miliūnas, K. Škirpa) bei Bauskės komercinę (R. Ūdris). Šie gimnazistai, grįžę atostogų, ypač vasaros metu, kaip pasakojo mano šviesaus atminimo motina, į Kiemėnus susilėkdavę draugėn. Tėvai suruošdavo jiems balius, – pasididžiavimas namiškiams, priimant mokslinčius!.. Tokiuose pobūviuose būdavo ne tik linksmiamasi, – aptardavę ir aktualesnius lietuvių reikalus. Galbūt Kiemėnuose pas gimines Lekūnus apsilankydavo ir iš Mintaujos tėviškėn į Velžius atkakęs kun. K. Jasėnas... Mokslo besiekiantys jaunuoliai buvo demokratiškų pažiūrų, draugaudavę su kaimo jaunimu. Ko gero, net paskatindavo juos kilniems darbams. Ar tik ne šių šviesuolių iniciatyva Kiemėnų kaimo jaunuomenė šalia mokyklos 1913 m. pastatė gražų geležinį kryžių. Aptvertas tvorele jis ir šiandien tebestovi. Kažin ar sumanymo įkvėpėjai kiemėniečiams atskleidė paminklo pastatymo tikrąją, prasmingą intenciją, – viešoji išreikšta niekuo neįtartinu užrašu, prašančiu Viešpaties palaimos Kiemėnų jaunimui, tačiau data – 1913 m. – šį tą išduoda... Juk tai kryžius,

Iš pilkos kasdienybės išnyra spalvingos asmenybės

Astos Bitinaitės pokalbis su dailininku Baliu Tuskėnu

Kažin ar keliautojas, mokslininkas, rašytojas Antanas Poška, neretai atvykdavęs į Saločius ir užsukdavęs į vidurinę mokyklą, pagalvodavo, jog šimtmečio proga bus taip pagerbtas jo atminimas. Įamžinta veikla, nagrinėjama jo asmenybė.

Įdomią ir originalią parodą-projektą *Antanui Poškai atminti* su savo mokiniais sukūrė dailininkas Balys Tuskėnas. Saločių vidurinės mokyklos dailės galerijoje, prie laikraščiais apkljuoto IŽ motociklo, su autoriumi apie tai ir pasikalbėjome.

– *Pirmiausia pasitinka didelis Jūsų nutapytas Antano Poškos portretas. Beje, gana neįprasta matyti jauną žymiojo keliautojo veidą, labiau esam įpratę prie žilaplaukio senuko įvaizdžio.*

skirtas pažymėti 1863 m. sukilimo penkiasdešimtmečiui... Taigi šitas besimokslinantis jaunimas, kartkartėmis susibėgdamas į Kiemėnus, skleidė sodžiuję savotišką aurą.

Į šiuos gimnazistų uniformas dėvinčius inteligentus nukrypdavo visų kiemėniečių akys. Be abejo, ir Antanuko. Ir ar ne dėl to gripkelietis net vasarą nebegrįždavo pas tėvus ganyti bandos, o nusišamdė Kiemėnuose? Jau gilioje senatvėje Antanas Poška šių eilučių autoriui pasakojo, kad pas ūkininką *Mamučiuką* (iš tikrųjų – pas Mickų, kadangi Mickų šeimų čia būta keleto, tai kiekviena turėjo pravarde, o šis ūkininkas gavo tokią pravarde todėl, kad savo motiną vadindavo *mamučiuku*), jis ganydavęs bandą ištsią vasarą, iki Visų Šventųjų. Kai suvarydavę gyvulius į tvartą, Antanukas vėl kibdavęs į mokslą.

Taip Kiemėnuose prie knygos, prie bandos prabėgo trys vasaros ir trys žiemos. Tokiais kalendoriniais parametrais buvo skaičiuojami metų laikai. Suprantama – pavasaris ir ruduo prisidėdavo prie „parduotų vasarų“. Tačiau ir piemenavimo metas Antanukui, kiek teko spręsti iš mudviejų pokalbio, davė jam kažką šviesaus. Tai nebuvo J. Baltušio piemenuko vasaros. Gal jis bent iš tolo vaikiškais akimis ar mintimis bendravo su Mintaujos gimnazistais? Gal su visa jaunuomene dalyvavo minėto kryžiaus pašventinimo iškilmėse?.. Gal ir jam mintyse vaidenosi Mintaujos gimnazija kaip tolimes ir nereali svajonė, kurią galutinai sugriovė prasidėjęs karas?.. Tačiau ir pradinėje daug pasiekta. Atsiveikines su Kiemėnais, jau kišenėje turėjo Seinuose išleistą esperanto kalbos vadovėlį. Tai ne auksiniai rubliai, su kuriais galėtum siekti mokslo, svajoti apie tolimes keliones... Bet jau šis tas. Išmokęs šią kalbą, jau gali pakelti sparnus tolimes skrydžiui. Ne veltui sakoma: moki žodį – žinai kelią...

– Bet didžiuosius darbus jis nuveikė būdamas jaunas. Daug kas Antaną Pošką prisimena jau garbaus amžiaus, tačiau vaikams turime parodyti, jog mokyklai suteikiamas ne senuko vardas. Norėjom įprasminti jaunystę, kai Antanas Poška išėjo iš savo tėviškės, iš Gripkelių kaimo. Tai simbolizuoja ir jaunuolio gyvenimo pradžią.

– *O toliau veda laikraščiais nuklotas kelias.*

– Kelias nuklotas spalvotais laikraščiais, dažnai pasikartoja antraštė *Gyvenimas*, čia sutelpa labai daug pačios įvairiausios informacijos, įvykių, reiškinių, iliustruotų išraiškingomis nuotraukomis. Kelias ilgas ir itin spalvingas – kaip ir pats žmogaus gyvenimas.

– *Tačiau tuo spalvingu keliu žengus į galeriją, parodoje spalvos išnyksta, atsiduriame juodai baltoje aplinkoje.*

– Kūriniai suklijuoti iš senų laikraščių, anų laikų straipsniai nespaltuoti, kaip ir pati informacija. Čia įsikomponuoja straipsniai bei jų fragmentai apie Antaną Pošką. Simboliška, kad iš pilkos žemės išauga tokios spalvingos asmenybės.

Ir šis prisiminimas, jubiliejaus paminėjimas su liūdesio gaidėle. Kelią tarsi užbaigia straipsnis apie Antano Poškos garbios sukakties paminėjimą. Prieinama santykinė riba, kai lieka daugiau prisiminimų negu pačių įvykių. Galų gale žvelgia simbolinės akys: „Geriau vieną kartą pamatyti...“

Taip ir aš keliaudamas pilkame gyvenime ieškojau spalvų.

– *Štai čia irgi įdomios sąsajos. Po pavadinimu „Keliovome skirtingu laiku“ – Jūsų kelionių nuotraukos. Beje, taip pat nespaltotos, tačiau vaizdai išpūdingi. Motociklu „Jawa“ 1980–1981 metais nuvažiuoti tūkstančiai kilometrų į Karpatus, Kareliją, Murmanską. Motociklams nesat abejingas iki šiol.*

– Kelionių motociklu skonį esu pajutęs, teko ragauti kelio dulkių. Anuomet tai buvo savotiškas iššūkis.

– *Iš kur tas užsidegimas keliauti motociklu?*

– Pumpėnuose turėjau dailės mokytoją Ričardą Ramoną. Jis jau seniai su *Jawa* keliaudavo po Lietuvą. O aš iki tol maniau, jeigu esu susižavėjęs motociklais, dailininko iš manęs nebus. Tačiau mūsų dailės mokytojas buvo aistringas motociklininkas. Tada įsitikinau, jog tai visiškai suderinama.

Antanas Poška taip pat puikiai suderino ir keliautojo, ir mokslininko veiklą. Bet čia kartojame seniai žinomas tiesas, tik naujai jos įprasminamos.

– *Kaip ir daug kas kartojasi – Antanas Poška į kelionę motociklu leidosi maždaug prieš septynis dešimtmečius. Jūs – prieš dvidešimt metų. Ir vis dėl to paties troškimo patirti naujų išpūdžių, nuspalvinti pilką kasdienį gyvenimą. Beje, mokyklos galerijos viduryje pastatytas senas „IŽ“ motociklas irgi apkljuotas laikraščiais.*

– Apkljuotas, kad nesimatytų jo detalių. Motociklas – tik susisiekiama, pažinimo priemonė.

– *Kada pirmą kartą išgirdote apie Antaną Pošką? Kas labiausiai įstrigo iš šios asmenybės gyvenimo ir veiklos?*

– Kai 1985 metais atvažiuavau į Saločių mokyklą, mokytoja Joana Simonavičienė užsiminė, jog iš čia yra kilęs ir į Saločius kartais atvažiuoja žinomas antropologas, keliautojas Antanas Poška. Tačiau praleidau pro ausis – kažkoks antropologas... Paprasčiausiai neįvertinam šalia vykstančio reiškinio svarbumo. Apie tai kalbėjo ir Antano Poškos dukra, prisipažinusi, jog troško turėti „normalų tėvą, kaip visų“. Tik jo netekęs suvoki, kokį turtą šalia turėjai.

O dabar šimtmečio jubiliejus buvo dėkinga proga prisiminti Antaną Pošką. Jau prieš metus pradėjom galvoti, kaip galėtume jį paminėti. Net buvo kilę minčių motociklais aplėkti Lietuvą. Nors ši idėja vėliau nugesė, tačiau nuotrūpa išliko – į Antano Poškos minėjimą suvažiuo baikeriai. Ši asmenybė dėkinga kurti naujas tradicijas, jo vardo suteikimas Saločių mokyklai įneša naujo vėjo.

Daugiabriaunis Antano Poškos gyvenimas, pažinimo, kelionių išpūdžių troškulys, jo idėjos nuo mūsų nenutolo. Renginį pavadiname *Kelio brolis*. Galbūt įsikurs ir taip pavadintas motociklininkų klubas. Toks klubas būtų be agresijos atspalvio.

– *O kaip vaikai, jaunimas suvokia Antano Poškos asmenybę, jo veiklą, darbus, gyvenimą? Ar visa tai jiems ne per tolimą?*

– Šiuo projektu, šituo sumanymu norėjosi Antaną Pošką priartinti prie mokinių. Jis turėjo tapti savas per motociklus, per baikerius. Pagaliau parodėm, jog baikeriai ne tik keikiasi ir alų plūrija.

Norėjau, kad vaikai ne tik žinotų apie Antaną Pošką, bet ir pajustų jo asmenybę. Todėl šioje parodoje-projekte dalyvavo daug mokinių beveik iš kiekvienos klasės – klįjavo laikraščius, atšvietinėjo straipsnius, rinko informaciją... Be to, patys moksleiviai iš laikraščių skiaučių, antraščių ir savo nupieštų vaizdų komponavo kūrinus. Tema – kelionės ir keliaujantis žmogus.

Kai kurie vaikai apie Antaną Pošką nieko nežinojo, kiti buvo girdėję tik nuotrūpas. Tačiau jiems sunku suvokti laikotarpį, kada žymusis keliautojas leidosi į tolimes keliones. Mokiniai Antaną Pošką užsodina ir ant šiuolaikinio motociklo. Vis dėlto piešdami vaikai domėjosi ir istorija, ir geografija. Tarkim, Antanas Poška – Egipte, ir iškart kūrinyje iškyla piramidės.

Projekto įgyvendinimas truko apie du mėnesius. Į jį buvo įtraukta daug žmonių, pristatyme dalyvavo daug žiūrovų. Tokie projektai kaime įgyja dar vieną prasmę – pratina prie šiuolaikinių meno formų.

Apskritai meno dėstymo tendencijos krypsta ne tik į informacijos pateikimą, kūrinio darymą, bet daug labiau į meninį aplinkos suvokimą.

Apie kūrėją, nemokantį pasenti...

Henriko Algio Čigriejaus jubiliejui

*Greitai, jau greitai parskris ir didžioji zylė.
Bet va, – mano draugai jau paseno,
Ką jie darys nepasenę – visi, ak visi klauso žemės
Ir taip gyvena.*

Šitas posmas – ne kieno kito, o Henriko Algio Čigriejaus, mūsų „nugvelbtas“ iš triposmio eilėraščio *Dienovidžio* naujausio numerio puslapyje.

Poeto ir novelisto 70-mečio proga (vyrų amžius – skirtingai nuo moterų – nėra nutylimas) norime pabrėžti, kad H. A. Čigriejus klauso žemės, ypač tos, kuri Vidugirių Saločių lygumose gražiai nuo amžių sugulusi. Klausio, bet... nesensta. Pasvalio krašte mes jį matome kažkelioliktą, gal keliasdešimtą kartą, bet vis panašų, tapatingą anąkart buvusiam: tos pačios laiko pasidabrintos garbanos, bet įspūdis toks, kad to sidabro tarsi nedaugėtų.

Pradėjęs kūrybą eilėraščių, jų rinkiniais mūsų garbusis kraštietis išleido jau tris novelių knygas: *Sugrįžusi upė*, *Vieškelukas pro dobilus*, *Ekvinokcijų žmonės*.

Turėdamas galvoje pastarąją knygą, kritikas *Metų* žurnale rašo: H. A. Čigriejaus novelėse nerasis sentimentalumo, dramatinizavimo, nuo jų visuomet gelbsti ironiška šypsena.

Gal jai atsirasti padeda „išsigėręs alus į grindis“, nors tasai sako neturintis ritualinės prasmės, kaip buvusio Pasvalio bibliotekos vedėjo Albino Vaitkaus novelėje *Švento Juozapo alus* (kai jis virto Mariam Katiliškiu, tai ir novelė virto *Polaidžiu*).

O kodėl Pasvalyje šį pavasarį lankytasi ne tik su aktoriumi Ferdinandu Jakšiu, bet ir su kitu ryškiu novelistu Juozu Apučiu?

Gal todėl, kad „elegiška nuotaika suartina H. A. Čigriejus ir J. Apučio prozą“, kaip sakoma *Metų* liepos mėnesio numerio 141-ajame puslapyje?

A. K.

Iš kairės – aktorius Ferdinandas Jakšys, rašytojai Henrikas Algis Čigriejus ir Juozas Aputis. Vido Dulkės nuotrauka

Stasė Šeštakauskaitė

Iš Šiaurės platumų švytėjimo...

Aktorės Olitos Dautartaitės jubiliejui

Jubiliejiniame interviu Lietuvos radijo *Literatūros akiračiams* į literatūrologo Virginijaus Gasiliūno klausimą: „Kokia yra Lietuva?“, dramos ir poezijos aktorė Olita Dautartaitė atsakė:

– Dzūkija – iš samanėlių, kadagėlių, smilčių lengvumo, Suvalkija – iš riebių arimų, Žemaitija – iš gūdžių girių rimties, o Šiaurės Lietuva – iš skambančių platumų. Ir yra tose platybėse švytėjimas – lyg Šiaurės pašvaistė...

Šitai gali pasakyti tik žmogus, pats būdamas tos platumos, to švytėjimo dalis. Tarsi spindulys...

Olitos kiltis – iš motinos kiemenietės Klementinos Magelinskaitės. Dukros žodžiais tariant, „gražuolės, darbštuolės, nuostabiai siuvinėjusios, mezgusios. Aplinkos ir namų grožio kūrėjos“. Ir trisdešimt vienerių apleidusios šį pasaulį. Ir iš tėvo – Vlodo Dautarto, Lietuvos kariuomenės kario, nuo Sovietų okupacijos pasitraukusio į Vokietiją...

Olita liko našlaitė, būdama vos pusantrų. Ir priglaudė ją Vidubalų gyvenusi vyriausioji motinos sesuo. Visos vaikystės vasaros prabėgo prie siauruko... Su keturiais vyresniais pusbroliais ir pussesere, su vakaro „kleckiene“ ant akmens, kilometrines runkelių vagoje...

– Ir, kaip Jonas Strielkūnas rašė, gyvenom gražiai ir gerai, – prisimena aktorė. Nors valgis buvo normuotas visiems, tik man vienai buvo galima duonos riekė su taukais... Bet buvo gegužinės, į kurias aš ketverių-penkerių bėgdavau paskui kaimo mergas ir bernus, o pusbrolis mane rišdavo prie dalgės; buvo dainos apie mėlynas vosilkas ir tikrą lietuvių sūnų – užpučiančios žibalinę lempą; jos iki dabar gyvos mano atminty ir širdy...

Ir siauruko traukiniai – į Biržus iš Joniškėlio ir atgal. Laikrodžio nebuvo – kėlimasis, karvių melžimas, avielių perkėlimas – pagal traukinio nuėjimą į Biržus. Vienas ritualas atliekamas, kai prekinis nuvažiavo, kitas – kai grįžo keleivinis...

– Šitas mano buvimas ten, toj erdvėj, tose skurdžiose žemėse, – nors Pasvalio žemės geros, bet ta vieta, kur buvo sodinami ir ravėjami burakai, nebuvo labai derlinga – tas buvimas ten, buvo mano buvimas, mano vaikystė, mano ir kaimo pasaulis, mano kraičio skrynia, – teigia Olita Dautartaitė. – Viskas, atsinešta iš to gyvenimo, mane maitina, mane lydi scenoj vaidinant vaidmenis, skaitant poeziją – šituos gyvastingus syvus aš galiu ir privalau semtis iš čia, ant šios žemės pamatų statomas mano pasaulis...

... Nuo šešerių – kita teta išsivežė į Kauną. Į Šančius, kur pradėjo lankyti mokyklą. Su kitu – dabartiniu vardu. Tėvas buvo įregistravęs Nijolę. Bet krikšto tėvas pareiškė: ne, šitam vaikui reikia retesnio vardo! Išrinko Olitą. Nuėjo ir perregistravo. Taip ir augo Šančiuose. Ir pirmuosius eilėraščius ten deklamavo. Salomėjos Neries *Poemą apie Staliną*...

Aktorė Olita Dautartaitė ir poetas Jonas Strielkūnas poezijos šventėje „Krinčino verdenės“ Vido Dulkės nuotrauka

– Bet visos vasaros vėl ėjo prie šito siauruko, – aktorė grįžta mintimis į vaikystę. – Važiuodavom tada su tute Elžbute iš Kauno traukiniu dvi dienas. Šiauliuose miegodavom stoties motinos ir vaiko kambary, o anksti ryte – į Joniškėlį, kur persėsdavom į Biržų siauruką. Širdis, atrodydavo, išlėks iš džiaugsmingo palaimingumo, kai privažiuodavom mano gryčiukę, išmesdavom pro vagono duris lagaminus...

Igimtas talentas Olitą nuvedė į sceną prieš keturias dešimtis metų. Pirmasis vaidmuo Kauno lėlių teatre – Laumė B. Gražio ir A. Žeko pjesėje *Mergelė-gulbelė*. Dvylika metų scenoje įkvėpiančiam lėlėms gyvybę. Ir beprotiškas noras į režisierės A. Ragauskaitės teatrą...

Džiugus buvo atėjimas į Šiaulių dramos teatrą, kuriame – jau dvidešimt septyneri.

Įsimintinas pirmasis – Nykštuko vaidmuo „Septyniose snieguolėse ir nykštuke“. Kritikų išgirtas. Žiūrovų pamėgtas. Sudėtingas ir įdomus nusikaltėlės vaidmuo Varno režisuotame spektaklyje *Kvota*. Kvailelis Karlas *Voicke*. G. Padegimo režisuota *Žemaitė* – su beprote Elena ant grandinės...

– Šis vaidmuo – dalis mano likimo, – prisipažįsta O. Dautartaitė. – Tas mano šaukimas spektaklyje: „Motin... motin...“ – skiriamas mamai, kurios neatsimenu. Atgaivinusi emocinę atmintį, įdėjau į vaidmenį gabalėlį savo netekties, savo likimo... Man tada buvo Elenos labai gaila. Ir ne tik man. Mūsų sena kaimynė iš Merkinės, dzūkė Raugalienė, kai ją atsivežėme į Alytų pažūrėti to spektaklio, pamačiusi sakė: „Kam tu tokių sunkių rolį pasirinkai, ogi langvesnių ty, matiau, buvo. Da an to lenciūgo visų čės pririšta, nutrinta iki kraujų... Ir da tu motynų tep šaukei! Man tep tavį škada buvo, tep škada...“

Metams bėgant, Olita Dautartaitė ištars dar vieną reikšmingą frazę: poezija man – pasaulio pradžia ir pabaiga! Ir prisipažins, kad pirmiausia patraukė Salomėja Nėris, Marcelijus Martinaitis. Tačiau Jonas Strielkūnas – PATS PAČIAUSIAS!

– Atradau Strielkūną ir atradau VISKĄ!

Taip šalia darbo dramos teatre tapo poezijos skaitove. Paruošė programą rečitaliui *Ir visus mus Lietuva augino*. Pasibaigus vakarui, J. Strielkūnas pasakys: „Aš netikėjau, kad taip gražiai parašiau...“

1989-aisiais, savo teatrinio darbo 25-erių metų sukakčiai paminėti, Olita skaitė eilėraščių ciklą *Išalkom tavo duonos kasdieninės*, kuriame sutilpo įvairių poetų eilėraščiai tremties ir rezistencijos motyvais. Palaipsniui priartėjo prie Bernardo Brazdžionio kūrybos, lydėjo jį kelionėje po Lietuvą. 1991-aisiais tapo *Poezijos pavasario* laureate.

– Man norisi į eilėraščių pasinerti ir perteikti jį – ar bitei, ar žmogui, ar medžiui, – sako Olita Dautartaitė.

– Arčiausiai širdies ir balso – Vladas Braziūnas, Mykolas Karčiauskas. Tarmiškai skaitau Braziūną. Eugenijus Matuzevičius man jautė simpatiją – kvietė į poezijos vakarus, siuntinėjo knygeles... Beliko tik prisiminimai, – atsidūsės, kasmet lankydamasis Krinčine, poezijos šventėse.

Ir savo jubiliejiniame leidinuke *Aš gyvenau laikais, kurių nebuvo*, 1999.06.18 dovanotame Matuzevičių memorialiniam muziejui, įrašys:

„Krinčine, mano seniai numylėtas (ir Stasele), kur dabar turiu ypatingą progą birželyje regėti avižių laukus ir melstis šv. Petro ir Povilo bažnyčioj bei atverti burną ir sielą prie Matuzevičių geltono namo ir džiaugtis su Jumis visais toj graudžiai šviesioj akimirkoj – nuoširdžiai mylinti Jus ir atvira dvasioje savo – Olita Dautartaitė“.

O šių eilučių autorė šiomet, balandžio 30-ąją, Pasvalio krašto muziejuje vykusiame aktorės jubiliejiniame benefise krinčiniečių ir Matuzevičių muziejaus vardu linkės:

*Miela Olita,
Tegul skrenda žodis –
Lyg lengvas atodūsis –
Iš skausmo ir džiaugsmo užgimęs,
Iš pokario gegužinių, sekminių,
Iš jaukaus siauruko puškavimo,
Iš dulkėtos Šančių gatvės...*

*Su Jūsų vaikyste bėgiojęs
Po margas Vidubalos pievas,
Po buroko stacijas ilgas...
O sekmadieniais – baltais sportinukais,
Dantų milteliais dažytais,
Su gausia Vidubalos gimine
Keliavęs į atlaidus...*

*Tai čia –
Šiaurės Lietuvos laukuose –
Jis igavo
Pirmaprades spalvas,
Augimą, skambesį,
Švytėjimą,
Žydėjimą...*

*Ir nepaliaudamas skamba –
Jau kelios dešimtys metų –
Įvairiuose tautos suėjimuose,
Iškiliausiose scenose, datose,
Tarp iškilusių pasaulio lietuvių!
Ir paprastų – kaip motina žemė –
Lietuviško kaimo žmonių...*

*Tad tegul žydi žodis,
Jūsų širdim sušildytas.
Iš Jūsų lūpų išskridęs,
Į mūsų širdis – nukritęs.
Tegul žydi ŽODIS
Ir – jo NEŠĖJA!*

Kazimieras Pūras

Pėdos Žiemgalos žemėje

Petro Rinkūno 90-osioms gimimo metinėms

Gražiai paminėjo šių metų pavasarį Kiemėnų bendruomenė kraštiečio žurnalisto, rašytojo Petro Rinkūno 90-ąsias gimimo metines. Pagal senųjų kiemėniečių, perkopusių 90-ąjį metų slenkstį, „tradiciją“, jis dar galėjo gyventi su mumis. Rašytojo sesuo Anelė Bitinienė, tik dvejas metais jaunesnė už brolių, ir šiandien dar tebešimininkauja savo kiemėnietiškoje sodyboje. Žuvo Petras Rinkūnas Vienoje pačiame kūrybinių jėgų žydėjime, eidamas trisdešimt antruosius gyvenimo metus.

Prisimenu Petrą Rinkūną nuo dešimtmėčio vaiko dienų. Jis, Kauno VDU Technikos fakulteto studentas, atostogaudavo tėvų ūkyje Ušvilinės vienkiemyje, įsikūrusiame už pusės kilometro nuo Kiemėnų kaimo, beveik pačiame palatvįj. Pagelbėdavo namiškiams žemės ūkio darbuose, tačiau pasilikdavo laisvų valandėlių ir lektūrai bei kūrybai. Apylinkių jaunimui padėdavo organizuoti kultūrinius renginius. Šeštadienio pavakariais jis pro mūsų sodybą su kaunietiško stiliaus dryžuotomis kelnėmis (į kojines sukištais kelnų galais), kartais ir su studento korporanto kepure dviračiu mindavo į Kyburių paštą pasiimti spaudos bei kauniškės korespondencijos. Ir atokiausiame Lietuvos kampelyje studijas stengėsi neiškristi iš Laikinosios sostinės kultūrinio gyvenimo konteksto. Jau tada jis publikavo eilėraščius, spaudoje reiškėsi žurnalistiniais straipsniais, gvildenančiais aktualius socialinio ir kultūrinio gyvenimo klausimus, redagavo akademinio jaunimo laikraštį *Studentų dienos*. Tačiau studijų metais jau brendo ir gilesni literatūriniai sumanymai bei pirmieji bandymai prozoje, siekiantys pavaizduoti didžiausio Šiaurės Lietuvos Kiemėnų kaimo žmones, jų gyvenimo būdą, tradicijas. Tikriausiai rudenio grįždamas į Kauną išsiveždavo šūsnį eskizinių variantų, o gal ir išbaigtų prozos dalykų, nes to meto spauda skelbdavo, kad „Rinkūnas kurias noveles apie kaimą“. Vieną apysaką iš kiemėnietiško ciklo *Ant prakaituotos žemės* autorius Kaune išleido 1941 m. birželio 29 d., nepaprastai impulsyviai atsiliėpdamas į tragiškus tautos išgyvenimus. O 1943-aisiais, kraupiais karo metais, kada visuomenę retai pradžiugindavo naujas mūsų rašytojų kūrinys, knygynų lentynose pasirodė jau solidi Petro Rinkūno beletristikos knyga *Kiemėnų kaimas* su grafiko A. Kučo iliustracijomis. Visuomenė, pasiilgusi originalios literatūros kūrinių, palankiai sutiko jauno autoriaus debiutą. Garsas apie Kiemėnų kaimą nuskambėjo per visą Lietuvą. Kritikai, spausdinę recenzijas Kauno *Ateity*, Šiaulių *Varpe*, debiutanto atžvilgiu taip pat buvo geranoriškai nusiteikę, linkėjo jam tolesnės kūrybinės sėkmės. Tik Pulgis Andriušis *Kūryboje*, išspausdinęs recenziją *Kiemėnų kaime nieko naujo*, buvo priekabesnis, tačiau ir jo replikos padėjo P. Rinkūno debiuto reklamai. O Kiemėnuose karo metais knygą gaudyte gaudė kaip bestselerį...

Petras Rinkūnas 1932-aisiais metais

Nuo 1938 m. kauniškio studento tėviškėje vasaros metu jau nebematydavome. Jei ir užklysdavo, tai kaip svečias. Tam buvo dvi priežastys. Petras Rinkūnas sukūrė šeimą – vedė pakruojietę Aleksandrą Brazdžiūnaitę, su kuria kartu mokėsi Linkuvos gimnazijoje, ir vieneriems metams, gavęs stipendiją, su žmona išvyko į Paryžių tęsti žurnalistikos studijų. O grįžusi iš užsienio jaunoji šeima vasarą atostogauti jau keliaudavo į uošvįją Pakruojos kraštą. Čia, Kvedarų kaime, Brazdžiūnai valdė stambų ūkį. Jaukioj sodyboj, įsikūrusioje gražioje Kruojos pakrantėje, jaunai porai buvo sudarytos puikios vasaravimo ir kūrybos sąlygos. Drauge atostogaudavo ir žmonos brolis Antanas, Kauno universitete taip pat studijavęs technikos mokslus. 1941 m. gimus dukrai Danutei, Kvedaruose jau atostogaudavo trise... Su vasaravimo vietos pakitimu praturtėjo ir rašytojo kūrybinė paletė. Parengęs ir išleidęs knygą apie kiemėniečius, pasaką vaikams *Našlaitėlė*, nedidelės apimties studiją *Kaimas lietuvių literatūroje*, Petras Rinkūnas ruošė spaudai novelių rinkinį *Kruojos dukterys*, kuris karo audroje žuvo. Kiemėnietiškos kūrybos puslapiuose svarbiausią dėmesį autorius skyrė vyrų personažams, o naujoje knygoje jis prioritetą „suteikė“

dailiajai lyčiai. Gal tai buvo reveransas ir dedikacija savajai žmonai Olei (taip šeimoje Aleksandra buvo vadinama), gražiai, elegantiškai, taurios dvasios moteriai? Apie tai liudija išlikusi viena šio rinkinio novelė *Juoda skepetaitė*, pateikta literatūriniam 1943 m. *Savaaitės* žurnalo konkursui ir išspausdinta 19 numerįje A. Brazdžiūnaitės slapyvardžiu. Susumavus konkurso rezultatus ir A. Brazdžiūnaitėi laimėjus premiją, tikrasis autorius P. Rimkūnas jau „nepasiviešino“, – juo liko A. Brazdžiūnaitė... Šis vienintelis iš žuvusio karo audroje *Kruojos dukterų* rinkinio išlikęs kūrinys byloja, kad naujoje novelių knygoje savitu rakursu būtų atsiskleidusi Žiemgalos krašto žemės ir žmogaus tema. Beje, tiek Ušvilinė, tiek Kvedarai priklauso tam pačiam Žiemgalos regionui, kuriam būdingas tas pats gyvenimo būdas, tie patys papročiai ir ta pati tarmiška šnektė, – jos retesnius žodžius rašytojas kruopščiai rinko ir vartodavo savo beletristikos kūrinuose.

Petro Rimkūno dukra doc. Danutė Bagdonienė prie koplytstulpio Kiemėnuose 2003 m. balandžio 25 d.

Keletas epizodų iš rašytojo dukters doc. Danutės Bagdonienės, gyvenančios Klaipėdoje, prisiminimų apie savo tėvą, kuriuos ji atsiuntė šių eilučių autoriui, jam ruošiant radijo laidą Petro Rimkūno 80-mečiui, ir kurie išliko autoriaus archyve. Stengiantis nekartoti šio autoriaus ankstyvesnėse publikacijose panaudotos jos atsiųstos medžiagos, pateikiamos tik spaudoje ar radijo laidoje nepanaudotos ištraukos:

Sunku kalbėti apie tėvą, kuris žuvo, kai man buvo tik 3 metai. O visa kita prisimenu iš foto nuotraukų, iš motinos pasakojimų, draugų atsiminimų.

1938 m. tėvas vedė mano motiną ir daug laiko praleisdavo Kvedarų kaime. Jis puošė sodybą, iš medžio pjaustinėjo ornamentus ir puošė klėtį, takelius apšodino vyšniomis, pats padarė iškilų tiltelį į sodybą.

Motinos tėveliai turėjo mišką – beržynėlį, kur tėvas, įsitaisęs stalą, mėgo rašyti. Ten mes trise paskutinį kartą nusifotografavome.

Mėgo fotografuoti. Darydavo menines nuotraukas ir jas siųsdavo į leidinius. Grojo armonika. Turėjo tokią nedidelę, vokišką. Ji dar ilgai buvo mūsų namuose. Tik ja niekas nebegrojo.

Prisimenu ant stalo sustatytas knygas. Žalių mergaitės statulėlę, turbūt iš Paryžiaus atsivežtą. Paryžiuje dailininko A. Motiejūno pieštas tėvo portretas liko pas jo seserį Albiną (dabar jau mirusią - K. P.)

Paryžiuje su motina gyveno kukliai. Vertėsi iš stipendijos. Sprendžiant iš Paryžiuje, Versalyje, Niceje darytų nuotraukų, turėjo labai daug draugų.

Tėvas nepaprastai mylėjo ir saugojo knygas. O knygu mūsų bibliotekoje buvo labai daug. Lietuvių, prancūzų, anglų, vokiečių, rusų, net lotynų kalbomis. Visa biblioteka buvo palikta 1944 m. pas Pakruojo kleboną, kuris labai ją saugojo. Bet atsikėlė kitas kunigas, kaip mama pasakojo, leides imti žmonėms knygas, jų neregistruodamas. Taip dingo labai daug geriausių knygų. Motina tik 1950 m. likusias parsivežė į Kauną.

Petras Rimkūnas 1944 m. vasarą iš uošvijos sodybos su svainiu Antanu Brazdžiūnu patraukė į Vakarų. Jis vylėsi po poros trejeto mėnesių sugrįžti pas šeimą. Neišsipildė lūkesčiai. O svainis Antanas Brazdžiūnas, inžinierius, įsikūręs JAV, ir dabar ten tebegyvena. Jis dukterėčiai Danutei gražino iš žūties vietos Vienoje paimtus ir išsaugotus kai kuriuos tėvo rankraščius, pasą... Rašytojo palaikai ilsisi Centrinėje Vienos kapinėse, gražiai miesto municipaliteto sutvarkytoje kapavietėje, kurią ne kartą jau aplankė dukters šeima. Dabartiniame technikos amžiuje Viena lengvai pasickiama. Ir rašytojo kapui, ir jo tėviškės lygumoms šviečia ta pati saulė, mirga tie patys Septyni šienpjoviai. O Arūno Grušo sukurtas koplytstulpis Petru Rimkūnui atminti, pastatytas prie kryžkelės, netoli buvusios jo tėvų sodybos, su įrašu Dėkingi kiemėniečiai byloja, kad kraštiečiai neužmiršo kūrėjo, išgarsinusio Kiemėnus, įvedusio šį kaimą į lietuvių literatūros kontekstą.

Ateinančiais metais Kiemėnų bendruomenė paminės šio kaimo 450-ąsias metines. Petro Rimkūno knyga *Kiemėnų kaimas*, pakartotinai išleista 1994 m., bus gyvas dokumentas, įsirašantis į šio sodžiaus jubiliejinę programą.

Žiemgalos žemėje paliktos ryškios rašytojo Petro Rimkūno pėdos.

Dailininko Broniaus Uoginto 90-osioms gimimo metinėms

Tapytojas apie save ir kūrybą

„Mano tėviškėje Grūžiuose visi kaimynai valstiečiai buvo pirke iš dvarininkės grafaitės Tiškevičaitės (Palangos grafų) žemę ir gyveno skolose. Tėvai mūsų nelepino – jau nuo penkerių metų statė prie ganymo, buvome įtraukiami į kitus ūkio darbus. Aš pats turėjau didelį ganymo stažą, net šešerius metus.

Dar ir dabar akyse stovi peizažas, matytas prieš penkiasdešimt metų.

Paskendę skolose valstiečiai savo vaikus leisti į mokslus nė negalvojo ir įtariai žiūrėjo į mano tėvą, kuris ryžosi pamokyti vaikus. Augo net trys broliai, ir visus jis leido į mokslus. Kadangi aš buvau didelis nenuorama, tai, nebaigęs Joniškėlio vidurinės mokyklos, buvau nuskirtas palikti ūkio darbams.

Grūžių kaime piešdavau plakatus gegužinėms, padarydavau vieną kitą kopiją, ir vietiniai gyventojai pradėjo mane vadinti „menininku“. Tai man labai patiko, ir aš pats įsikalbėjau turis tam gabumų. Dirbdamas ūkio darbus vis galvodavau, kaip man patekti į meno mokyklą. Pradėjau visokiais būdais užsidirbti ir taupyti pinigus, kad galėčiau studijuoti, nes kiti du broliai mokėsi, ir tėvai man jau jokios paramos negalėjo duoti. Vieną 1932 metų birželio dieną iš ryto dar ariau, o popiet išvykau į Kauną laikyti egzaminų į meno mokyklą.

Įžengęs pirmą kartą į meno mokyklos rūmus Ažuolų kalne visas nutirpęs atsargiai vaikščiojau, viskuo ir visais stebėjau ir buvau visiškai pasimetęs... Ta diena, kai išlaikiau konkursinius egzaminus – pati laimingiausia mano gyvenime.

Palikti ūkelį ir eiti kažkokio meno mokyti tėvams atrodė niekinga, ir jie nepritarė, bet mano noras ir užsispyrimas buvo toks didelis, kad niekas negalėjo sulaukyti“.

„Vienas dėvėjo angliškos medžiagos kostiumu, kitų miliukai, čerkasiukai namie austi, lietaus ir saulės nudeginti. Viena pusė arba nugara, pečiai šviesesni, o pažastys ir kitos saulei mažiau prieinamos vietos – tamsesnės.

Man jie visi atrodė tikri talentai, tik aš vienas toks apsišaukėlis, įlindęs ne savo vietoje.

Jau pirmą dieną, per piešimo pertrauką išėjus priėngin, kolonos atsirėmusi viena kolegė, žiūrėdama į dangų, sakė: kaip gražiai saulutė leidžiasi, virpindama debesėlių! Man tie žodžiai atrodė tokie poetiški, aš taip niekad negalėčiau išsireikšti. Ir pamaniau: man, kaip grubiam būriui, reikia grįžti iš kur atėjus. Arba vėl, kai į trečią dieną Antanas Žmuidzinavičius, tada dėstęs pirmam kursui piešimą, sustatė natūrmortą – puodynę, sietą ir malką, – kita kolegė, atsisėdusi piešti, ir sako: įmanyčiau, šitą malką priglausčiau prie krūtinės.

– Štai kokie tikrųjų menininkų jausmai, – galvojau aš. Tai man čia turbūt ne vieta.

Bet užsibuvau. Aplinka, draugai šlifavo mane, ir jau nuo tada pradėjau suprasti kolektyvo jėgą.

Aš nesu toks formos puoselėtojas, todėl peizaže daugiau ieškau nuotaikos ir gamtos atspindžio. Peizažo žanre daugiau reiškiuosi tik baigęs studijas. Traukė kaimo peizažas – miškeliai, laukai, medžiai, tulumos. Ypač stengiausi pagauti nuotaiką. Daug dėmesio skyriau oro perspektyvai. Nemažai tapiau ir miesto – urbanistinių peizažų. Mane žavėjo senų pastatų koloritas – tokie prikepe, papuvę tonai... Tapau tik gamtoje, kai kada tenka namuose užbaigti.

Ne kiekvieną žmogų vienodai įdomu tapyti. Kitus tipingus žmones persekioju, kol prisikalbinu pozuoti. Daug tenka daryti žinomų žmonių portretų – noriu juos užfiksuoti... Portreto žanras sudėtingesnis, negu peizažo, dėl to labiau ir viliojantis. Pirmiausia mane patraukia veido konstrukcija. Jeigu ji neįdomi, tai nesiimu daryti portreto. Išorė ir vidus man atsiskleidžia vienu metu. Pavyzdžiui, rašytojas J. Grušas patraukė ir vidumi, ir išore. Pozavo Palangoje ilsėdamasis. J. Grušą buvo labai įdomu tapyti. Pokalbių metu atsiskleidė jo vidinis pasaulis. Šiuo portretu esu patenkintas.

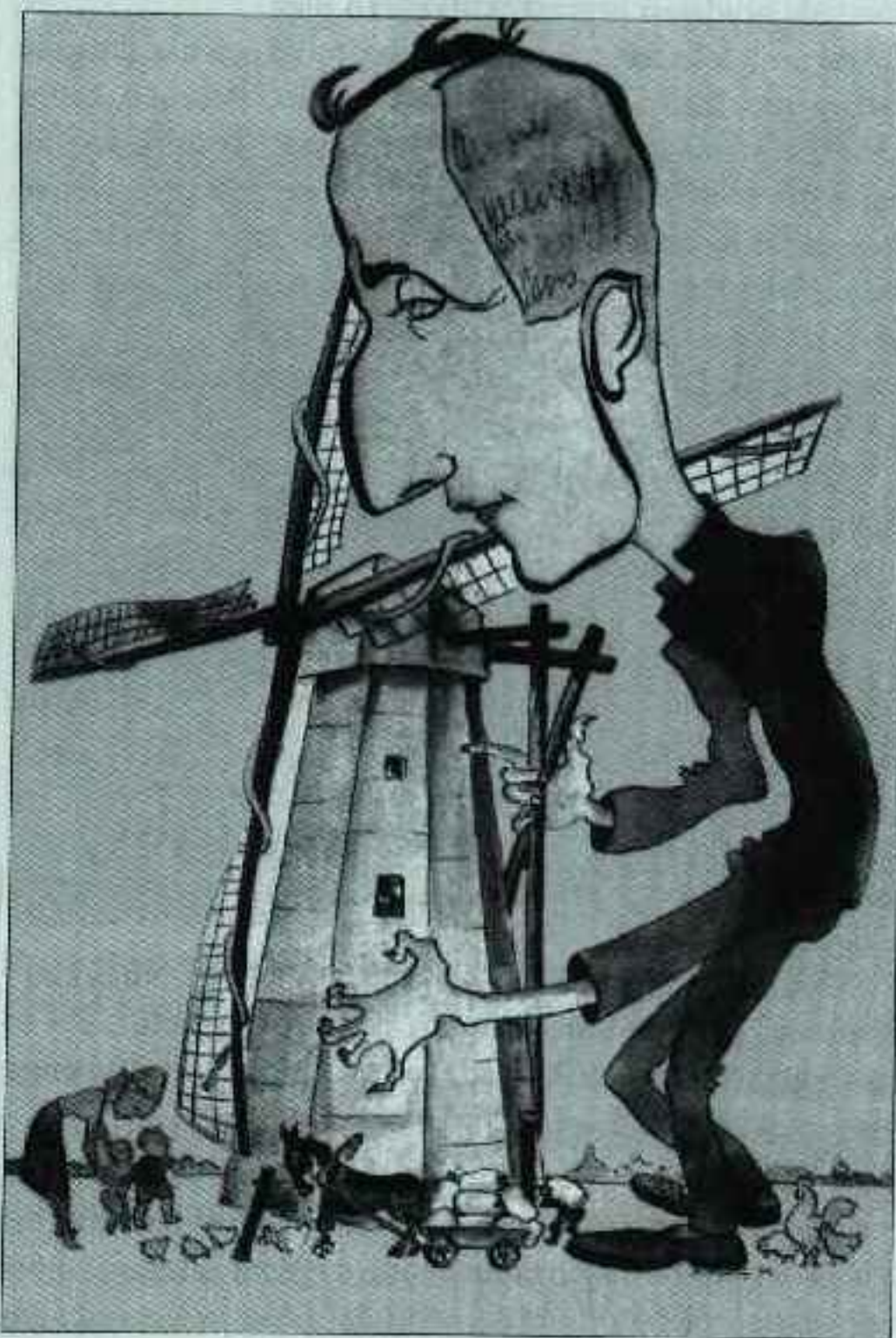
Iš raštų nepaprastai gerbiau I. Simonaitę. Nuvykau į Priekulę, bet rašytoja nesutiko pozuoti portretui. Po to susidraugavome. Pasikalbėdavome. Žmogus turi turtingą vidų, ir tai išreikšti – dailininko pareiga“.

Parengė Albinas Kazlauskas

Kur sustodavo tapytojo žvilgsnis?

Žurnalo skaitytojams – spalvota įklija: Broniaus Uoginto tapytas Baltraus Venislovo portretas. Ir tapytojas, ir pozuotojas – vienmečiai: abu gimę 1913 metais. Šiomet – jubiliejinis devyniasdešimtmetis, abu jau išėję Anapilin. Abu – bendraklasiai ir ne vienu atžvilgiu bendraminčiai. Ramų ilgamečio Joniškėlio ligoninės felčerio, vėliau – statistiko (juo ištarnavo net 50 metų) būdą, šviesų jo mąstymų tapytojas perteikia santūriomis, bet prasmingomis, gerai suderintomis spalvomis, savitu potėpiu.

Toliau tekste rasite ir kai ką daugiau: B. Uogintas buvo pamėgęs ir draugiškus šaržus. Tad ir klasės draugą nupiešė prie tėvelio nusipirkto Narteikių vėjo malūno. Malūnan atvažiavęs sodietis – natūralu. Bet ne atsitiktinės ir tos vištelės ties malūno pamatu: buvę sumanyta verstis ir paukščių ūkiu, tik nebuvo kaip jo išplėsti, teturint tik 1, 5 ha žemės, verčiantis malimu.

Dail. Bronius Uogintas (1913–1988)
Moksladraugio Baltraus Venislovo draugiškas šaržas

„Tai paprastumas, betarpiškumas, nesudėtinga meninė forma, bet gili vidinė nuotaika, nuoširdumas.

Dailininko pasaulis – visas mūsų gyvenimas. Bet jo žvilgsnis dažniausiai sustoja prie kaimo laukų, prie darbo žmonių paveikslų.

Ir kada mėgini užčiuopti, kur glūdi dailininko jėgos, padedančios jam atverti tą giliai paslėptą pasaulį, susiduri su paties dailininko biografija, su dirva ir aplinka, kurioje jis augo ir brendo.

Ši dirva, kurioje ne viena Uogintų šeimos karta pragyveno kaip žemdirbiai, pradėjo ugdyti naujus, to meto valstiečių protui nesuprantamus daigus – Broniaus svajones tapti menininku. Tai įvyko jau baigus Grūžių pradinę mokyklą ir Joniškėlio progimnaziją.

Antroje savo kūrybinio kelio dalyje vis stipriau reiškiasi portreto žanre... Kiekvienas portretas sukurtas labai jautriai, su dideliu betarpiškumu, įsijautimu į žmogaus vidinį pasaulį, nuotaiką. Ir kiekvienam portretuojamam jis suranda atitinkamas menines priemones, formos traktavimą, charakteristiką“.

Pranas Gudynas

Bronius Uogintas, *Dailės darbų paroda*, 1963 m. katalogas.

„[I pasaulį jis žiūri plačiai atvertomis akimis ir viską, ką čia pamato, stengiasi be jokių imantrybių užfiksuoti savo drobėse. Jis, jei taip galima pasakyti, „sąžiningai nuoširdus“, o neretai, kai nori būtinai pabrėžti kokią jam ypač brangią detalę, esti ir „naiviai nuoširdus“.

Tokia detalė, kaip ir tyra dailininko pažiūra į gamtą, teikia geriausiems jo peizažams ypatingos šilumos.

„Be Vilniaus motyvų, B. Uogintas tapo tradicinę „gyvają“ gamtą. Ramiai, neskubėdamas, paprastai ir nuoširdžiai jis pasakoja apie takelių išraižytas pievas, apie pilką rudens dangų ir auksu nusidažiusius berželius svyruonėlius“.

Augustinas Savickas, *Peizažas lietuvių tapyboje*, V., 1965.

Albinas Kazlauskas

Prof. habil. dr. Vytenis Rimkus
Šiaulių universitetas

Galerijoje pasidairius

Pasvalio Petro Vileišio gimnazija turi unikalų dailės kūrinių rinkinį, pradėtą dar Nepriklausomos Lietuvos laikais, išsaugotą karų audrose, o 1975 metų spalio 18 d. atidarytą ir pavadintą *Mažosios dailės galerijos vardu*. Per tuos nelengvus, netgi dramatiškus dešimtmečius kolekcija pamažu, tačiau nuosekliai augo.

Įspūdingiausias ir brangiausias kolekcijos eksponatas – Petro Kalpoko (1881–1945) drobė *Vakaras*, nutapyta 1926 m. Tai dailininko brandos kūrinys, kuriame „Rusvai žalsvi atspindžiai vandenyje jungia paveiklą į harmoningą visumą, išreiškiančią pagrindinės temos esmę“¹. Paveikslas tapo chrestomatiniu, dažnai publikuojamu knygoje apie Lietuvos dailę, charakterizuojančiu ne tik P. Kalpoko kūrybą, bet ir apskritai to meto impresionistinę kryptį lietuvių dailėje. Galerijos aukso fondui priklauso Antano Žmuidzinavičiaus (1976–1960) peizažas *Nemunas ties Jurbarku*, sukurtas 1931 metais ir Jono Šileikos (1883–1960) *Kaunas. Linksmakalnis* (1938). Visi šie trys Lietuvos dailės korifėjai klojo pamatus nacionalinės lietuvių dailės mokyklai, ir retas kuris regioninis Lietuvos muziejus gali pasigirti turįs jų kūrinių.

Žiemgaliotis dailininkas Adolis Jonas Krištopaitis (1925–2000) kolekcijoje pristatomas dviem urbanistiniais peizažais – Kauno ir Kėdainių senamiesčių vaizdais. Jo tapybai būdingas apibendrinimas ir monumentalumas, inspiruotas Šiaurės Lietuvos tolių aiškumo ir amžinumo. Bene geriausiai apie tai kalba tapytojas Vitolis Trušys savo parodų *Žemė* ir *Pastelių posmai* katalogų įvaduose: „... Ūkanotoje tolumoje tirpstanti horizonto styga, plienų spindinti drėgna šviežia suarto lauko velėna, pražilęs kuokštas sudžiuvusių smilgų pakraštyje, dar nespėjusio iširti pavasarį sniego ir pirmojo rudeninio leduko baltas raštas juodame žemės lope, rudu rudens apsiaustu tebevilkintis ažuolas, boluojantys beržai violetiniuose alksnynuose, papuoštuose kiečiais – mano peizažas vėlyvą ir ankstyvą pavasarį. Žemė, lygumų kilimas, raštuotas bėgančiomis į tolį keliukų linijomis, susilieja horizonte su pilku dangaus pergamentu – plati ir rami Šiaurės Lietuvos erdvė, visada gili neatskleista paslaptis... Laikas veda į pradžią... Ir pagaliau laisvė – vingiuotas, sunkus sugrįžimas...“².

Poetas kraštievis Mykolas Karčiauskas – gimnazijos dailės galerijos iniciatorius ir pradininkas. Vido Dulkės nuotrauka

Monumentalistė Sofija Veiverytė sukūrė stambių sieninės tapybos kūrinių, grupinių ir pavienių portretų. Mokyklos galerijoje yra net dvylika jos anglimi ir pastele pieštų įžymių Lietuvos žmonių. Jie sukurti būdingu dailininkei drąsiu, ekspresyviu braižu, su meile ir pagarba portretuojamiesiems. Serijoje, sukurtoje 1983–1987 metais matome dailininkų A. Savicko, L. Truikio, L. Gutausko, smuikininko R. Katiliaus, solistės N. Ambrozaitytės ir kitų menininkų portretus, kurie turi ir didelę pažintinę, auklėjamąją reikšmę. Šią seriją užbaigia, tarytum aprėmina 1970-ųjų metų *Autoportretas*, iš kurio į žiūrovus, o taip pat ir į anksčiau sukurtus portretus žvelgia ne tik mašlus, skvarbus dailininkės žvilgsnis, bet ir lengvas autoironijos šydas.

Tapytojo ir poeto Leonardo Gutausko kūryba pristatoma kiek neįprastai šiam menininkui: keturių Lietuvos teatrų juokdaryų vaidais. Tai šmaikšti kiekvieno iš šių teatrų (Panevėžio dramos, Kauno muzikinio, Vilniaus jaunimo, Vilniaus operos ir baletu) vaidinė interpretacija.

Kolekcijoje yra penki Romualdo Čarnos lino raižiniai. Kilęs iš Pakruojo rajono, vienas iš aktyviausių Kauno dailininkų yra dalyvavęs daugelyje parodų Lietuvoje ir užsienyje, jo kūrinių yra Lietuvos muziejuose. Savo kūriniuose R. Čarna apmąsto Lietuvos žmonių ir gamtos, praeities ir dabarties ryšius. Jis pabrėžia, kad tik esąs iš Simaniškių kaimo nuo Rozalimo, kad tai esanti gimtoji ir svajonių žemė, o jubiliejinę savo 60-mečio parodą jis taip ir pavadino – *Mano kelionė*³.

Grafikos rinkinį puošia Gražinos Didelytės ofortai. Jos kūryba yra ne tik įtaigi, emocionali, bet ir trapi, lengvai pažeidžiama. Norint ją suvokti, neužtenka vien žvilgsniu pro ją prabėgti – ji reikalauja minties įtampos, tam tikro jausmų ir intelekto atitikimo. O dailininkė kaip tik ir turi savybę sudominti žiūrovą, įtraukti jį į savo pasaulį ir kartu išgyventi poetinio atradimo džiaugsmą. G. Didelytės kūriniai kupini taurumo, prie jų prisilieti kaip prie brangakmenio.

Gimnazijos galerijos 25-mečio minėjimas. Vido Dulkės nuotrauka

Užsienio lietuvių dailę atstovauja Paryžiuje gyvenančio Žibunto Mikšio šeši ofortai. Tai itin preciziška raižysena, taupia ir net racionalia linija operuojantis dailininkas. Raižiniai Venecijos tema atskleidžia šio miesto vaizdą per išraiškingą detalę, kartais pasitelkia ir poetinę metaforą (*Didžioji nerealioji Venecija*).

Grafikos kolekcijoje atkreiptinas dėmesys į Algirdo Pakeliūno lino raižinius. Savaip pamatyti Kauno miesto vaizdai pateikiami tartum ornamentuotos juostos, juose atsiskleidžia giluminės sąsajos su liaudies kūryba.

Kartais ir vienas ar pora kūrinių gerai pristato įžymaus dailininko kūrybą. Tai grafikų P. Repšio, V. Klemkos, B. Stančikaitės, A. Steponavičiaus, B. Žilytės, A. Makūnaitės, D. Mažeikytės, L. Vilučio lakštai, L. Kazoko, V. Ostrauskienės, M. Mildažytės-Kulikauskienės, R. Vaitiekūno tapyba.

Galerijos rinkinio pagrindą sudaro vaizduojamoji dailė – tapyba ir grafika. Tai ir suprantama – šie kūriniai yra mobilūs, lengvai gali keisti savo buvimą, eksponavimo vietą. Vienas kitas skulptūros ir taikomosios dekoratyvinės dailės kūrinyje nepakeičia bendrosios tendencijos. Iš tokių kūrinių paminėtini Vinco Grybo sukurtas gipsinis Petro Vileišio portretas, G. Švažienės keramika, keletas vitražų. Tuo, matyt, šio pobūdžio menas ir apsiriboja.

Galerija pasipildė įvairiais keliais. Pirmiausia tai su Pasvaliu ir apskritai su Žiemgala susiję dailininkai, buvę gimnazijos auklėtiniai, pasukę dailės keliu (A. Lukšas, R. Paškevičius, V. Raudonis, R. Pučekas, N. Vilutytė, J. Jankus), tai ir Pasvalio rajono dailininkų susivienijimo *Rats* atstovai bei jo iniciatorius Balys Tuskėnas, įsteigęs dailės galeriją Saločiuose, ir tiesiog mecenatai, tokie kaip poetas Mykolas Karčiaskas.

Gimnazija, turėdama tokią galeriją, ne tik gali didžiuotis ir džiaugtis, bet, savaime suprantama, jai iškyla ir problemų, rūpesčių. Pirmiausia tai patikima kūrinių apsauga, nes jie yra ne tik kultūrinė estetinė, bet ir materialinė vertybė. Svarbu ir eksponavimo galimybės bei kultūra, erdvių ir sienų paruošimas (vestibiuliai, koridoriai, salės, kai kurie kabinetai ir klasės). Tikėtina, kad kūrinių skaičius didės, dalį jų teks sandėliuoti, galima bus tobulinti, o kai kada ir keisti ekspoziciją. Visa tai ir dar daug nemintėtų dalykų – sunkus, atsakingas darbas. Jis gula ant mokyklos vadovų pečių, tačiau neįmanomas be pasišventusių ir entuziastingų žmonių.

¹ Pr. Gudynas, R. Kalpokas. Petras Kalpokas. V., 1956, p. 33.

² Trušys V. Parodos „žemė“ katalogo įvadas.

³ R. Čarna surengė jubiliejinę parodą Kaune 1999 m., o dovanojamas svečiams katalogą, ranka įrašė dovanos „Mano kelionė“, tuo pabrėždamas dedikacijos intymumą.

Antanas Šimkūnas

Pirma meilė nerūdija

Pasvalio kraštas išleido į pasaulį daug talentingų menininkų. Vienų likimus jau spėjo apipinti gražios legendos, juos toli išgarsino darbai, kiti, nedaug kam žinomi, tyliai puoselėja savo talentą, tapo nuostabius paveikslus ir vadina save mėgėjais. Prie pastarųjų priklauso ir Vilniuje gyvenantys pasvaliečiai Eugenija ir Antanas Vaišvilos. Nedaug kas žino, kad jie yra talentingi tautodailininkai. Jų darbais gali pasigrožėti tik tie, kurie užsuka į jų rengiamas parodas arba į namų galeriją, kur sukaupta šimtai patrauklių Eugenijos naturmortų ir Antano gamtos peizažų.

Eugeniją Krivickaitę ir Antaną Vaišvilą pažįstu nuo neramių pokario metų, kai mokėmės Pasvalio Petro Vileišio gimnazijoje. Vėliau mūsų keliai išsiskyrė. O kai vėl suvedė, sužinojau, kad jie sukūrė šeimą, augina dvi dukras, kad Eugenija tapo pedagoge, o Antanas zootechniku, išgarsėjęs sumaniu vadovavimu Lietuvos paukščių ūkiui, tapęs Valstybinės premijos laureatu. Nė neįtariau, kad jie, be tiesioginio darbo, laisvalaikiu namuose tapo paveikslus, kol vienos šventės proga Vilniuje neaplankė manęs su dviem gražiais paveikslais – Eugenijos naturmortu ir Antano gamtos peizažu. Stebėjau sužinojęs, kad tai ne kokių nors profesionalų, o jų darbai.

Pagaliau vieną kartą nutariau išsiaiškinti jų meninio gyvenimo istoriją. Atsilivijau Antaną, įjungiau diktofoną ir pirmiausia paklausiau:

- Kas buvo pirmoji Tavo meilė? Dailė ar zootechnika?
- Dailė.
- Kaip ir Eugenija?
- Taip.
- O kaip atsitiko, kad pasirinkai zootechniko specialybę?
- Dailei būčiau skyręs visą savo gyvenimą, studijas, jeigu būtų buvę geresni laikai. Sunkus gyvenimas vertė užsiimti žemės ūkiu. Paukštinkystė man irgi nebuvo nemaloni, aš jai atidaviau daug energijos ir širdies. Tačiau vis tiek gundė ir traukė dailė.

– Kas Tave skatino dar mokykloje piešti: mokytojas, tėvai, pašaukimas?

– Nuo mažens traukė šis užsiėmimas. Klasėje mano piešiniai buvo vertinami bene geriausiai.

– Ar prisimeni savo įdomiausią pirmąjį paveikslą?

– Tai buvo mano tėviškės peizažas. Atsisėdau Pasvaly ant Lėvens kranto ir aliejiniiais dažais įamžinau tai, kas man buvo brangiausia. Šis paveikslas mano namuose iki šiol primena tėviškę.

- O Eugenija kada pradėjo tapyti?
- Ji irgi mokykloje tuo susidomėjo.
- Kai prieš 50 metų pradėjote bendrą gyvenimą, jau abu turėjote savo paveikslų galerijas?
- Taip. Sumetėm į krūvą ir „skudurus“, ir paveikslus.
- O kas iš Jūsų surengė pirmąją parodą?
- Eugenija. Ji tuomet buvo Rudaminos vaikų darželio vedėja. O aš vėliau savo parodą surengiau Vievio paukštyne.

– Žmonės turbūt labiausiai domino ne tie paveikslai, o pats faktas, kad direktorius piešia paveikslus?

– Žinoma. Visiems tai buvo didelė staigmena. Vėliau su Eugenija pradėjome dalyvauti tautodailininkų parodose. Nemažai surengėm personalinių parodų Vilniuje, Pasvalyje. Kai kurie paveikslai iškeliavo pas užsienio lietuvius.

– Materialinės naudos tai neatneša?

– Tik nuostolius. Perki dažus, drobes, rėmus, rengi parodas už aciu. Turi tik moralinį pasitenkinimą, turi ką prisiminti ir galimybę ką nors pradžiuginti. Dauguma mūsų paveikslų atsidūrė draugų, giminaičių namuose.

- Tai čia gėrio, grožio dalybos kitiems?
- Man tai teikia malonumą.
- Kuo skiriasi Eugenijos ir Tavo paveikslų tematika?
- Ji daugiau tapo naturmortus, o aš peizažą, ypač mėgstu mišką.

– Pasvaly yra ir daugiau tautodailininkų, gerai žinomas V. Janiselis. Ar nebendruojate, nerengiate bendrų parodų?

– Deja, ne. Tai mūsų apsileidimas. Reikėtų suremti pečius ir visiems išeiti į renginius.

– Pasvalio valdžia, nors ir dažnai keičiasi, man regis, nėra abejinga menininkams?

– Ji visada buvo palanki mums ir paramos neatsisako. Ypač nuoširdžiai padeda Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekos darbuotojai.

– Kokią įtaką menininkams daro šeimos tradicijos? Ar Jūsų šeimoje kas nors linkęs tęsti Jūsų darbus?

– Žinoma, tradicijos turi didelės įtakos. Ir mūsų šeimoje jauniausia anūkė dešimtokė Agota labai gražiai piešia ir susidomėjusi seka mūsų darbus. Paima pieštuką ir, neatitraukusi rankos nuo popieriaus, greit ką nors nupiešia.

– Mene reikalingas įkvėpimas. Kada jis labiausiai pasireiškia Jums: abiem iš karto ar skirtingai?

– Skirtingai. Bet būna momentų, kai abu paimam teptukus ir viską pamirštame.

– Kuris iš Jūsų daugiausia paveikslų nutapė?

– Atrodo, kad aš. Ji namuose turi daugiau rūpesčių.

– Ar sunku surasti temą, ar jos nesikartoja?

– Būna, kai pavykusį sprendimą norisi pakartoti, patobulinti, išplėsti. O šiaip temų gamta padiktuoja daug.

– Bet būna ir tokių darbų, kurie nepatinka. Ką darote su jais?

– Aišku, kad būna, jie guli užkampy metų metais. Sprendimų visą laiką ieškai. Pamatai gražų vaizdą, ir jis nebeduoda ramybės, kol neateina į paveikslo rėmus.

– Dabar turite daugiau laiko, taigi Jūsų mūza rečiau būna skriaudžiama?

– Taip. Dabar liko gamta ir kūryba.

– Kaip tautodailininkų darbus vertina profesionalai?

– Primityvusis menas jiems patinka. Jeigu organizuojamos parodos, kurias jie konsultuoja, pirmiausia jie pageidauja primityvaus meno. Jei tautodailininko darbas panašus į profesionalo – čia jau ne tas. kažkas lipa ant kulnų...

– Ko reikia, kad gautum tautodailininko titulą?

– Yra taryba, kuri vertina darbus, surenka rekomendacijas, tik tuomet sprendžia, ar suteikti tokį titulą ir išduoti pažymėjimą.

– Nepriklausomybės metais tautodailininkų skaičius turbūt išaugo?

– Taip, nors apskritai kultūrai dėmesio trūksta.

– O visuomenės dėmesys menui nesumažėjo?

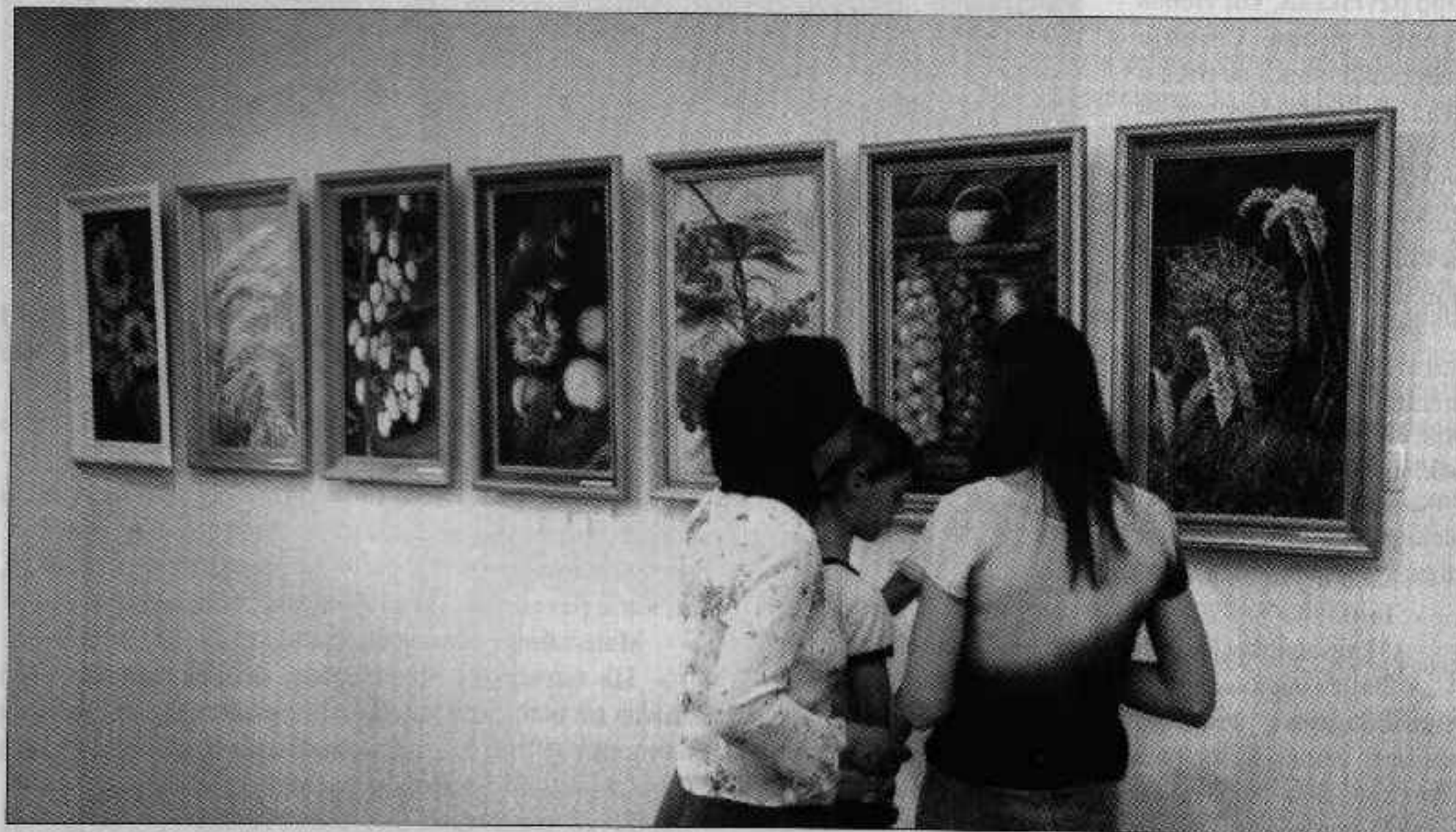
– Ne, žmonės vėl atsigręžia į tikrąjį, realistinį meną, modernistiniai eksperimentai jau pabodo, kaip ir kitose meno šakose.

– Kaip vertinate atotrūkį tarp profesionalaus meno ir tautodailininkų kūrybos?

– Tai natūralus atotrūkis. Profesionalai mėgsta eksperimentuoti, o tautodailininkai nesiryžta...

– Kaip manai, ar mūsų dailė žinoma Europoje, ar tautodailininkų darbai patenka į tarptautines parodas?

– Patenka. Nebūtinai paveikslai. Būdami Europos Sąjungoje, turėsime geresnę galimybę parodyti save ir pamatyti kitus.

Eugenijaus ir Antano Vaišvilų darbų paroda Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje

Vido Dulkės nuotraukos

Paulė Mikelinskaitė

Mano jauniausias brolis Petras

Petras Mikelinckas (viduryje) su seseria Paule ir broliu Jonu

Brolis Petras, ketvirtas ir jauniausias sūnus šeimoje, gimė 1924 m. liepos 30 d., kaip rašytojas brolis Jonas vėliau rašys, gražiausiame pasaulio kampelyje – Žadeikėlių kaime, ant vaizdingos Pyvesos kranto, o už jos pušynas – pilnas uogų ir grybų. Knyga, poezija, daina lydėjo nuo pat vaikystės. Šeimos knygos buvo laikomos pačioje garbingiausioje vietoje – krikštasuolėje, šalia šventųjų paveikslų. Jos ir Limparų pradžios mokyklos knygos buvo visos perskaitytos. Vyresnysis brolis Jonas, kuris jau mokėsi Saločiuose, kiekvieną šeštadienį parnešdavo iš mokyklos bibliotekos, o ypatingesnėm progom ir nupirkęs, naujų knygų. Pamažu kaupėsi mūsų biblioteka. Įsigijome Vytės Nemunėlio *Meškiuką Rudnosiuką*, Kazio Binkio *Dirbk ir baiki*, *Jonas pas čigonus*, Maironio, Vinco Kudirkos poezijos tomelius. Kiekvienas šeimos narys gaudavome po laikraštį ar žurnalą. Tėvelis (mūsų šeimoje vadindavomės maloniniais vardais) – *Ūkininko patarėją*, Mamutė – *Lurdą*, Tetulytė – *Pranciškonų pasaulį*, vyresnieji broliai – Kazimieras – *Vyrų žygius*, Valentinas – *Pavasari*, Petras – *Yturi*, aš – *Žvaigždutę*. Gimnazistas Jonas buvo užsisakęs *Ateities spindulius*.

Per Kalėdų ir Velykų, ypač per Kalėdų, atostogas pas mus būdavo ištisa šventė, nes ilgaus žiemos vakarais

skaitydavome knygas: Robinzono Kruzo, Nonio nuotyčiai, apie indėnus, apie senovės Romą ir kitas tolimas bei egzotiškas šalis. Ne mažiau domino ir poezija. Su malonumu skaitėme K. Binkio, Vytės Nemunėlio, Maironio, Putino eiles. *Meškiuką Rudnosiuką*, daug Maironio, Putino, V. Kudirkos eilėraščių išmokome atmintinai. Meilę poezijai taip pat tikriausiai žadino Mamutės, o tuo labiau – Tetulytės dainos, kurių ji mokėjo begales. Dažniausiai dainuodavo *Sudiev, kvietkeli tu brangiausias*, *Kaipgi gražus gražus rūtelių darželis*, *Saulutė nusileido už aukštų kalnelių*, *Užaugau Pasvaly* ir kt. Tėvukas, įkaušęs nuo pasvalietiško alaus, irgi užtraukdavo savo mėgstamą dainą *Lėk, sakalėli, per ežerėlį*. Per javų kūlimo patalkes gražiai dainuodavo ir broliai dvyniai – Kazimieras ir Valentinas.

Baigęs Limparų pradžios mokyklą, brolis Petras troško mokytis toliau, bet du vaikus leisti į mokslus tėvai neišgalėjo. Jis pradėjo mokytis savarankiškai iš brolio Jono knygų ir su jo pagalba.

Vėliau ėmė pamokas iš Kauno savišvietos instituto. Pamenu, kaip jis atkakliai, tiesiog užsispyrusiai, paaukodamas visą laisvalaikį, mokėsi. Taip pasiruošęs ir gimnazisto brolio Jono konsultuojamas 1941 m. rudenį eksternu išlaikė egzaminus į Pasvalio gimnazijos 6-ąją

klasė. Gimnazijoje išryškėjo jo filologinis polinkis. Žavėjosi literatūra, ypač poezija. Mokantis 7-oje klasėje, įvyko Bernardo Brazdžionio poezijos vakaras. Parvažiavęs atostogų, pasakojo, kokį neišdildomą įspūdį jam paliko Brazdžionio poezija, jo skambus, didingas lyg pranašo balsas. Įsigijo eilėraščių rinkinį *Per pasaulį keliauja žmogus*. Nuolat deklamavo:

Saukiu aš tautą, GPU užguitą,
Ir blaškoma, it rudens lapus:
Į naują vieškelį, į naują buitį,
Kur niekad šiaurūs vėjai neužpūs.

Graudžiu balsu skaitydavo *Neregio elegiją*, lyg nujausdamas, kad ateityje ilgai, kantriai ir pasiaukojančiai slaugys savo žmoną, taip pat pedagogę lituanistę Otiliją, apakusią nuo diabeto.

Vokiečių okupacijos metais jauna mokytoja, būsimoji rašytoja Halina Korsakienė dėstė vokiečių kalbą. Ji dažnai naują tekstą liepdavo perskaityti broliui Petriui, kaip vienam iš geriausiai besimokančių vokiečių kalbos. Petrą domino Hainės, Šilerio, Getės kūryba, jų poezija. Vėliau, įsigijęs Jono Aleksandriškio eilėraščių rinkinį, susižavi subtilia, elegiška lyrika, kuriai suprasti nereikia jokių komentarų, kuri į skaitytoją prabyla nuoširdžiai ir be mįslių. Sakydavo: „Tik įsiklausykite, kaip nuostabiai skamba jo posmai:

Laukas, kelias, pieva, kryžius,
Šilo juosta mėlyna,
Debesėlių tankus išas
Ir gaudai gaudai daina.“

Buvo įsitikinęs, kad J. Aleksandriškio poezija verta Nobelio premijos ir jeigu jis rašytų labiau paplitusia kalba, – tikrai ją gautų.

Sovietinės okupacijos metais (1950–1955) įstojęs į Vilniaus pedagoginį institutą (dab. universitetą), rusų kalbos ir literatūros fakultetą, žavisi rusų klasikų Lermontovo,

Petras Mikelinskas

Kaip aš susirgau poezija

Nuo ankstyvos vaikystės, vos pramokęs iš vyresniųjų brolių skaityti, visam gyvenimui tapau užkietėjęs knygos draugas ir bičiulis. Pradėjęs lankyti mokyklą, ypač pamilau eiliuotą žodį, poeziją. Lengvai išmokdavau ir atmintinai mokėjau daugybę vaikiškų ir nevaikiškų eilėraščių. Gal jau nuo dešimties metų pradėjau bandyti ir pats eiliuoti. Beganydamas avis ir karves, parašiau nestriuką poemėlę apie to meto žymius žmones ir įvykius. Vėliau, besimokydamas Pasvalio gimnazijoje, nepagydomai susirgau Aleksandriškiu ir Brazdžioniu (nesu nuo jų pasveikęs ir dabar, nors labai gerbiu ir myliu taip pat daugelį kitų ir kitokių poetų). Nuo to laiko pradėjau ir pats kai kuriuos savo išgyvenimus, įspūdžius, mintis eiliuoti žodžiu ir raštu. Ir atrodydavo kartais, kad jau išeina neblogai, bet vėliau,

Puškinio, Nekrasovo ir kt. poezija. Norėdamas pagilinti vokiečių kalbos žinias 1971–1975 m. Rygos universitete studijuoja vokiečių kalbą ir literatūrą. Originalo kalba skaito iškilųjų vokiečių rašytojų bei poetų kūrybą.

Per ilgus darbo metus mokytojavu Sidabravo progimnazijoje, Pasvalio gimnazijoje, Gargždų, 25-erius metus – Panevėžio J. Balčikonio, vėliau įvairiose Panevėžio vidurinėse mokyklose. Dėstė vokiečių, rusų ir lotynų kalbas.

Susižavėjęs poezija, brolis Petras pats bando rašyti. Jo sveikinimai įvairiomis progomis raštu ar žodžiu – eiliuoti. Jis ištikimas bendražmogiškoms moralinėms vertybėms: Meilei, Tiesai, Gėriui.

Nepaprastai jį jaudina neištikimybė, išdavystė, melas, dviveidiškumas. Per gana ilgus savo gyvenimo (mokslo ir darbo) metus niekada niekam nepataikavo, nenuolaidžiavo viršinininkams, visada, kiek tai buvo įmanoma, stengėsi išlikti nepriklausomas. Dažno vizitatoriaus (pamokų tikrintojo) neoficialiai buvo vertinamas kaip patyres, sąžiningas, labai geras pedagogas bei psichologas, tačiau sovietinė valdžia (vietinė ir respublikinė) jo nelepinio nei pagyrimais, nei apdovanojimais. Nemėgo jo savarankiškumo, nepatiko atviras kritiškas žodis tarybinės pedagogikos adresu.

Vaikystėje ir paauglystėje Petras man buvo pats artimiausias brolis, tikriausiai todėl, kad šeimoje buvome jauniausi vaikai. Aš visur stengiausi sekti jo pavyzdžiu. Kaip ir jis, atkakliai siekiau mokslo. Jo ir brolio Jono padedama ir konsultuojama, mokiausi savarankiškai. Eksternu išlaikiau egzaminus taip pat į 6-ąją Pasvalio gimnazijos klasę.

Žaviuos ir didžiuojuos broliu Petru, kad jis per visus negandų metus liko ištikimas Tėvų ir ankstyvoje jaunystėje pedagogų įdiegtai Dievo ir Tėvynės meilei, bendražmogiškoms moralinėms vertybėms.

lygindamas savo eiles su tikrąja poezija, jas negailėstingai pasmerkdavau myriop. Daug tokių eilių jaunystėje buvau sukūręs, nemažai jų ir sukūrenau. Tačiau jų geroką dalį, manydamas, kad šio to vertos, išlaikiau ir tik dabar, jau senatvėje, išdrįsau kai kuriuos savo eilėraščius parodyti broliui Jonui ir sesulei Paulei. Jie tos mano kūrybos nesupeikė ir įkalbinėjo kaip nors tuos eilėraščius paviešinti, gal net knygele išleisti. Deja, neturėdamas tokių galimybių, išdrįsau kai kuriuos savo jaunų dienų ir kiek vėlesnio meto eilėraštkus pasiūlyti *Šiaurietišku atsivėrimu* redakcijai.

P. S. Eilėraščius, kai pagauna ūpas, rašau ir dabar. Kaip pradėjau dar žalioj jaunystėje, taip ir nebegalėjau sustoti...

Motina prie lango

*Žydi žolynai po motinos langu.
Kaip čia spalvinga, jauku ir gražu!
Ritasi saulė per vasaros dangų.
Vakaras slenka laukais pamažu.
Motina sėdi prie atviro lango,
Mielas jos veidas šviečia lange.
Saulė pas ją atkeliavo per dangų,
Motina saulę laiko delne...*

1949

Išeinu

*Aš išeinu. Sugrižk – sugirgžda gryčios durys.
Suvirpa man ranka ir sudreba širdis.
Langeliai taip liūdnai ir priekaištingai žiūri,
Kad aš turiu kaltai nuleist akis...*

*Už kiemo vartų pasuku į tuščią kelią,
Motulei ir beržams dar kepure pamoju –
Sudie, vaikyste vargana, sena trobele...
Atbėgęs Sargis lydi, trinasi prie kojų.*

*„Neišei, neišei tu iš sodžiaus,
Nepaliki tėvelių namų...“ –
Iš tomos liūdnos dainos ataidi žodžiai
Ir šaukia atgalios, bet aš pirmyn einu...*

*Neišei, neišei – sodybos medžiai šlama,
Pasilik, pasilik – į ausį šnabžda vėjas,
Bet aš einu... sutikt gyvenimą neramų,
Širdies šauksmu ir savo laime patikėjęs...*

*Aš pažvelgiu dangun, kur debesėliai plaukia
Į tolimas šalis, į svetimas žemes.
Galbūt kažkur tenai toli jų laimė laukia,
Galbūt kažkur toli ji laukia ir mane...*

1949

Ar nedoras noras?

*Saulė raudona jūroj skandinas,
maudosi, krykščia nuogos merginos.
Spokso mėnulis net išsižiojęs,
akim nuglosto krūtis ir kojas.*

*Kokios jos dailios, lieknos ir liaunos!
O, kad toks būčiau žalias ir jaunas!
O, kad galėčiau – žalėu pavirščiau!
Pačiai dailiausiai jų pasipirščiau.*

*Gal ji galėtų pamilti žaltį,
gal net sutiktų vestuves kelti?
Mielai nešiočiau Žilvino kankę,
nors ir žinočiau, koks galas laukia...*

1954

Senas sodžius

*Snaudžia senas sodžius
sutemoj nuskendęs,
kiemuose ir soduos
taip tyku, net spengia...*

*Gal sapnuoja sodžius
tolimą jaunystę,
gal sapne jam rodos
obelys ir vyšnios,*

*žydinčios gegužų,
lyg šalna šarmotos, –
snaudžia susigūžęs
sodžius samanotas...*

Iš rūko į naktį

*Išnyra iš rūko pilki siluetai
Ir slenka į ūką pro šalį iš lėto.
Iš rūko į miglą lyg blankūs šešėliai,
Tarytum ne žmonės, o mirusių vėlės...
Taip einam vis, einam iš rūko į naktį,
Trumpai teregėję, vėl turim apakti.
Trumpai tepabuvę, vėl turim išnykti,
Net pėdsako menko nespėję palikti...*

Vasaros vakarą

*Vasaros vakarą ramų
Ėjome dviese pas mamą,
Nešėm po lauko gėlele
Gulinčiai smėlio kalnelę.*

*Vasaros vakarą vėsų
Paupiu ėjome dviese.
Saulė per vandenį tiesė
Taką į vakarus šviesų.*

*Vasaros vakarą šventą
Dviese sėdėjome ant kranto.
Tykiai sroveno po kojom
Mūsų upelė lėtoji...*

*Vasaros vakarą šiltą
Maudėmės upėj prie tilto.
Laumės undinės mums mojo,
Savo ratelin viliojo...*

*Balzganas vakaro rūkas
Plaukė virš miegančios upės.
Lūpų ištroškustios lūpos
Palietė laukiančias lūpas...*

*Vasaros vakarą vėlų
Širdys, kai skyrėmės, gėlė.
Mirkčiojo tolimos žvaigždės,
Vasaros pasaka baigė...*

Nuraminti sielai

Kazimieras Zalensas

„Deginėlės negerbiu, pijokų nemyliu, bet alutį gerą miežienį mėgstu, mat esu grynas pasvalietis, gimęs prie Mūšos, Poškonių kaime, 1924 metais, gegužės 7 dieną, prieš pat šv. Stanislovą. Ten baigiau pradinę, dvejus metus bėginėjau į Saločius, kur baigiau penktą ir šeštą skyrius. 1939 m. įstojau į Pasvalio gimnaziją, kur 1944 m. pavasarį baigiau septynias klases. Visą gimnaziją baigiau Vilniuje, jau pūsdamas birbynę Lietuvos ansamblyje. 1949 m., sugedus „kakarynei“, teko permainyti dūdas – pradėjau dirbti *Tiesos* redakcijoje, žemės ūkio skyriuje, ir įstojau į Valstybinio universiteto istorijos-filologijos fakultetą, rusų kalbos ir literatūros skyrių. Po penkerių metų perėjau į *Literatūrą ir meną*, dirbau laišku, o vėliau kultūros skyriaus vedėju. 1960 metais išvykau į Maskvą, kur po dvejų metų baigiau Aukštuosius scenaristų kursus. Dabar vadovauju, kiek išgalėdamas ir išmanydamas, televizijos teatrui. Radęs valandėlę laisvą, pagalandu plunksnelę ir pats šį bei tą parašau tai dideliems, tai mažiesiems, tai patsai sau, nuraminti sielai...“

Taip Kazimieras Zalensas *Autobiografijos apmatuose* rašė apie 1972-uosius metus.

Rašytojas mirė 1993 metais. Po žmonos Jūratės mirties (2000 m. pavasarį) jo archyvą ir dalį bibliotekos

parsivežėme į Lėvens vidurinę mokyklą, kur yra įrengtas memorialinis kampelis. Tvarkydama rankraščius, skaitydama dienoraščius bei laiškus, supratau, kad labai norėta išleisti apsakymų knygą (sovietiniais metais išėjo 3 apybraižų rinkiniai). Bene prieš 40 metų jau buvo surinkti kūriniai knygai, kuri turėjo vadintis *Ko rauda gegužė*. Dėl suprantamų priežasčių dalis tuometinių kūrinių šiandieninei spaudai netinka. Akivaizdu, kurie rašyti ne iš širdies, juose stinga meniškumo. Tačiau kiti apsakymai žavi sodria kalba, subtiliu jumoru ir gyvenimo išmintimi, kurios semtasi gimtajame kaime, bendraujant su žmonėmis. Kūriniuose daug autobiografinių detalių, Pasvalio krašto realijų. Ryžausi geriausius apsakymus surinkti ir parengti knygą, apie kurią svajojo ir pats rašytojas Kazimieras Zalensas. Į ją pateks ir paskutiniųjų gyvenimo metų kūriniai, t.y. rašyti po 1991 metų Sausio įvykių, kuriuose jis buvo sužeistas. Tuometinę rašytojo būseną liudija tų pačių metų pabaigoje rašytas laiškas bičiuliams: „...man po sausio 12-osios taip viskas atsiliepia! Auselė mano, daktarų apgydyta, ir toji visai apkursta. Ranka skauda, net rašyti nebegaliu. Mat kentėjau, vis galvojau – praeis. Kai nebeiškentęs peršvicčiau, pasirodė, kad buvo įskelta alkūnės sąnario galvutė. Dabar ir gydymas nebeįveda. O rašyti reikia. Kiek čia beliko gyventi, reikia kuo daugiau užrašyti apie savo kaimo žmones, peržiūrėti krūvas visokių savo „raštų“, o dar labai knieti parašyti romaną iš pragyventų metų ir patirtos, pergyventos visokios velniavos. Jau buvau ir rikiuoti pradėjęs. Bet sveikata taip šlubuoja, kad tenka guostis, jog dar nemirsiu ir sustiprėsiu.“

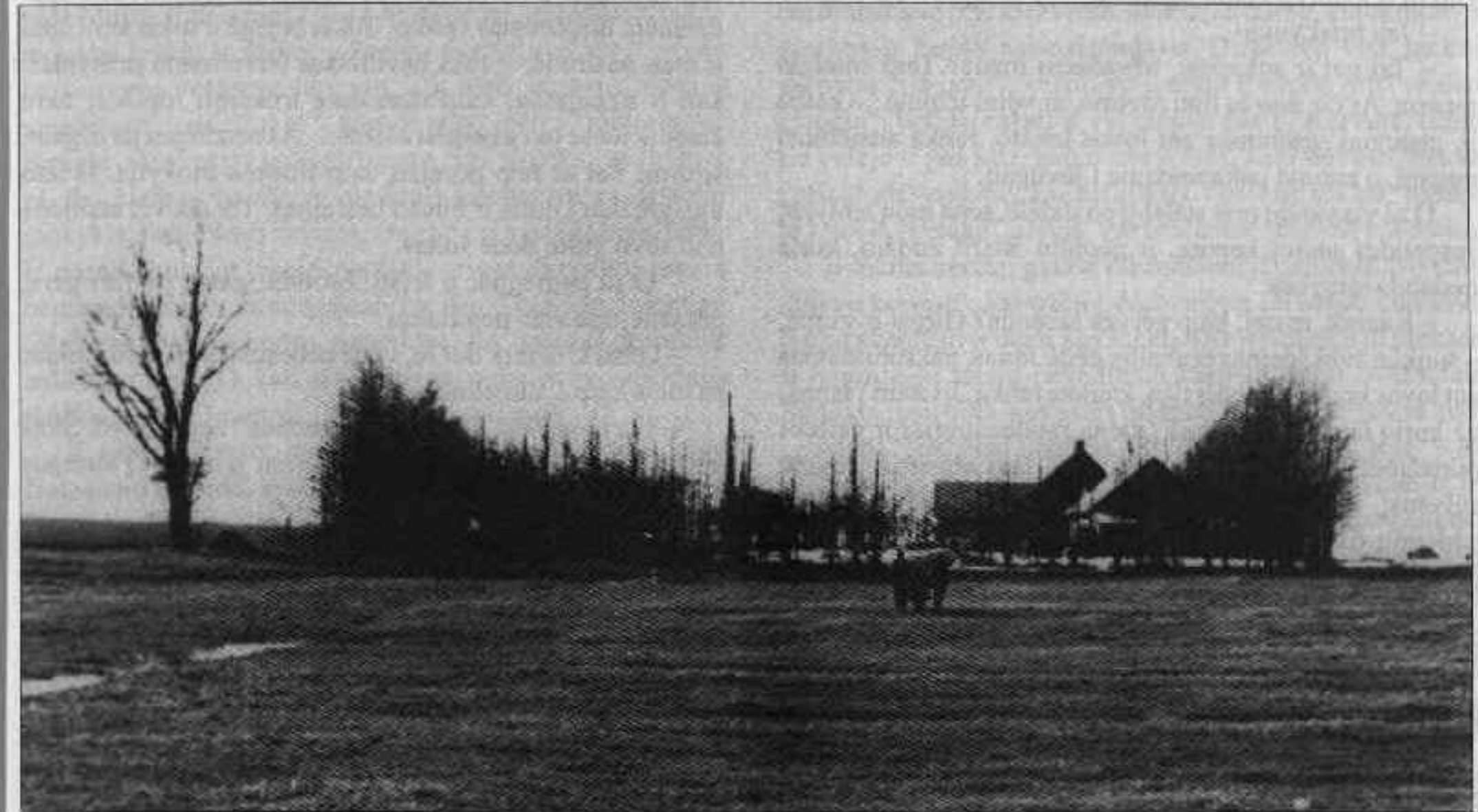
(...) O norėtusi dar sulaukti pavasario. Kaipgi čia be manęs? Gali tikt vėl stoti prieš tankus plikom rankom. O ką daryt? Teks eiti, jei pakvies. Ir stovėsim. Nors šikart gali ne tik sutraiskinti, bet ir pelenais paversti! O vis tiek eisiu. (...) Visas patirtas kančias, pažeminimus ir, jei bus lemta, žūtį priimu kaip atgailą savotišką už jaunystėje padarytas klaidas ir paklydimus beišskant tiesos ir gyvenimo tikslo, gyvenimo kelio“.

Romano apmatų neaptikau – matyt, taip ir nebuvo pradėta, nes sveikata silpo. O apsakymų knyga tikrai bus. Kiek vėliau – galbūt ir memuarinė (yra gražių pasakojimų apie gimtinę, artimuosius, giminaičius, išpūdingi laišukai, dienoraščiai, kaupiasi ir kitų žmonių užrašyti prisiminimai apie šį gerą ir gražų žmogų, mūsų kraštietį).

Kazimieras Zalensas, rašydamas savo sielos nuraminimui, paliko gražios kūrybos, raminančios ir mūsų sielas, dažnai pavargstančias modernaus pasaulio vingrybėse. Čia spausdinamas autobiografinis apsakymas *Vieną rudenį* daugelį sugrąžins į praeitį.

Vieną rudenį

Apsakymas

Kazimiero Zalenso gimtinė – Poškonių kaimas netoli Saločių

– Katras čia dabar parėjot – tėvas ar mažėlis? – paklausė motina iš gryčios, išgirdusi kabinant pastogėn dalgį.

Kilstelėjęs už rankenos, atstūmiau nusėdusias į žemę priemenės duris.

– Aš, mama, – pasakiau balsiai į atlapą gryčią ir, atsidaręs spintą, ėmiau apžiūrinėti puodynes.

– Tai ar jau nupukštenai žirnius taip greitai? Labai daug pribrėjė – teiravosi toliau motina, nepakildama iš lovos.

– Tu, vaikeli, tik viso pieno neištriūbyk ir tėvui palik kokį lašą pusdienėliams. Ar jis baigia rugius įversti? Tu jam biržyt padėjai? Pienelį tu mėgsti, – tęsė kiek luktelėjusi, – tai ir karvyčių neužmiršk: turi dar laikelio – paskink lapų glėbelį ir nuvežk joms. Visai jos užtruks ant to kriaušio bebaubdamos. Nieko jos ten nebesugraibo, raudonai numintas.

Sukrovęs lapus į vienratį, suveržiu juos virve ir dardenu į pakalnę. Tėvas drapakuoja rugių išėlį. „Nu-ū-žė! A, kad tave bala...“ – garsiai, bet nepiktai ragina jis arkliuką mataluodamas vadelėmis jo šonus ir papliaukšėdamas botagu, bet nekerta jam į šonus, o tik pagąsdina, ir todėl arkliukas į jį negrįžteli, tik ausimis pakarpo ir vėl juda kaip judėjęs. Aplinkui, pasišokinėdamas per grumstus, knapsi didelėmis galvomis kuosos, čiauška, švilpčioja ištisa kirbinė varnėnų, šmėzeliuojančių spiečiais nuo vieno lauko į kitą. Kur bepažvelgsi – ir šiapus, nuolaidumoje, ir molėtuose

kalnuose kitapus Mūšos – visur laukuose juda, linguoja artojai, apsiausti pritvinkusio padūmavusiame ore grasaus, įnirtusio kuliųjų stūgesio ir maurojimo, pertraukiamo tik spyglaus piemens balso:

*Mes esam šiaurės krašto,
Iš tolimo Krinčino...*

Sklinda jis nuo Šeškūno dvaro, iš plačių lankų, kurios, kiek akys užmato, nuo išdžiūvusios Kamatės ir Upytės, nuo stačių, slenkančių į upę Ringės ir Skaradynės kalnų iki pat tankiom eglaitėm apžėlusiu Brenčių kapų vingiuojasi palei Mūšą, užgožta iš abiejų pusių žaliais meldynais. Iš jų pakyla plerpdamos antys, kitame krante nuo Glindos kalno garsiai rėkdamas plasnoja ir lekia į Mūšą baltų žasų būrelis, o aukštai padangėje krann-krann susišaukdamas, ištįsusios ilgu rožančium, linguoja į pietus gervės, iš lėto mosuodamos sparnais.

Toli jas lydžiu akimis, prisidėdęs ant vienračio. „O kad taip ir man sparnus!“ – atsidūstu, pajutęs vėl atgyjančią nenugalimą norą traukti su gervėmis – pietų pusėn. Ten daug gražių dvarų, apaugusių šimtmetėm liepom: Geltonpamūšio, Raudonpamūšio, Žilpamūšio, Ažuolpamūšio, o dar toliau, ant Lėvens kranto, stūkso dar niekada man nematytas miestas, o jame gimnazija – balti, pasakiški rūmai...

Penki klausimai Irenai Linkevičienei

Irena Linkevičienė

1. Žiemą Jūs šventėte 65-erių metų sukaktį. Jubiliejai – tarytum slenksčiai, ant kurių žmogus stabteli, atsigręžia atgal. Kas gi Jums buvo svarbiausia anapus metų slenksčio, kas svarbiausia yra dabar ir kas bus svarbiausia ateityje?

– Anapus slenksčio? Buvo šeima, skubrus gyvenimas. Rodėsi, rytas vakarą griebia už plaukų... Bėgi, skubi, nespėji. Kūrybai vis nelieta laiko. Poezija nugrimzdo buityje... Dabar? Būna šviesių atsivėrimų. Rašau, dedu, vilnuosi... Svarbiausia ateityje... Kai gerai įsiklausau, širdy kažkas smuiku jaunystės valsą tebegroja... Tik metai nenuoramom... Norų daug, bet dyla oda Šagrenės, pranašaudama amžiną tylą...

2. Jūsų gimtinė yra Pakruojo rajone, bet turbūt galima Jus vadinti pasvaliete, nes čia gyvenate jau daug metų. Kas Jums gražiausia Pasvalyje?

– Pasvalyje esu nuo 1958-ųjų. Gražiausia yra Svalia, Lėvu, Mūša, parkas, mano akyse išaugęs naujasis daugiaaukštis Pasvalys. Gražiausi žmonės. Ypač buvę mokiniai, auklėtiniai, su kuriais dar vis pabendrauju. Gražūs ir dabartiniai mokiniai.

3. O kas Jums gražiausia pasaulyje?

– Pasaulis keičiasi, laisvėja, plačiau atsiveria sienos. Gerai, kad žmonės gali susipažinti su kitų šalių gyvenimu. Žaviuosi galimybe bendrauti internetu, keistis įvairia informacija. Svarbiausia, kad žmonės gyventų taikoje, negriautų to, kas sukurta po saule.

4. Europoje labai populiarus regionizmas. Regis, ir mes, lietuviai, pradedame suprasti, kokia svarbi yra atskiro regiono kultūra. Tos kultūros dalis – literatūra. Tai lyg vietas atmintis. Ką Jūs, literatūros mokytoja, apie tai manote? Kaip vertinate Pasvalio krašto kultūrinę situaciją?

– Lietuviai nuo seno yra kūrybinga tauta. Kiekvienas kaimas turėjo savo pasakorių, dainininkų ir dainų tekstų kūrėjų. Tik bėda, užrašyti nemokėjo. Dabar situacija kita. Gerai, kad žmonės atveria savo sielas. Štai „išsilukšteno“ papyvesiečiai, užuovėjiečiai „svalinėja“... Ar tai blogai? Nuostabu! Tegu kuria žmonės, tegu svajoja. Ne tik patys pakyla, bet ir skaitantiems šviesių akimirų padovanoja. Džiugu, kad muziejus, biblioteka – tikri kultūros židiniai. Dainuoja choristai – visi garbaus amžiaus. Liūdna, kad pasyvus jaunimas. Apmirė parkas, o juk buvo kultūrinių renginių centras vasarą.

5. Jūs kuriate eilėraščius, išleidote savo kūrybos rinkinį. Pasamprotaukite apie poeziją: dabar tiek daug rašančių eilėraščius ir galbūt manančių, kad bet koks sueiliuotas tekstas jau yra poezija. Kas, Jūsų nuomone, yra tas vertės kriterijus? Kada tekstą išties galima vadinti eilėraščiu?

– Daug rašančių rodo kūrybingos tautos dvasios būseną. Jei eilėraštis jaudina, yra skaitomas, vadinasi, tai geras eilėraštis. Pasitaiko ir taip, kad dideliu save laikančio poeto nesupranta skaitytojas... Mano nuomone, ne tik Vilniuje gyvenantys poetai yra Poetai. Nors jiems taip atrodo, kad provincijoje kuriantys nieko neverti... Visa Lietuva turėtų būti didelė Rašytojų sąjunga. Būtų gražu, kad didieji poetai ne nuo Vilniaus bokštų pasipūtėliškai dairytųsi į provinciją, o bendrautų kaip su lygiais. Nėra profesionalios kritikos, o būtų pravartu ją išgirsti. Anot vengrų poeto Šandoro Petefi, Poezija – tai pastatas kuklus/Tenai įeiti galima visiems/Kas nori jausti, melstis ir galvoti.../...į tą šventovę gali įeit vyžoti arba net basi.

Širdimi jauti, kada tekstą galima vadinti eilėraščiu... Svarbu, ne kas parašė, o kaip parašė. Kartais ir nežinomo kūrėjo siela suokia lakštingalos balsu, o garsūs vilniečiai „taškosi“ sperma, menstruacijomis, kanalizacijomis ir pan. Vadina tai poezija... Kažin?.. Geriau jau „svalinėti“: siela švaresnė, ekologiškesnė...

Klausimus pateikė Regina Grubinskienė

Irena Linkevičienė

Eilėraščiai

Žiemgaliai mes

Po Šiaurės Lietuvos,
Po mėlynu dangum
Iš molžemio ir lygumų
Dosnių suręsti ir suspirti.
Žiemgaliai mes
Ir daug ką galim
Kaip tie žiemkenčiai.
Į molį įsibridę
Nebijome sausrų,
Nebijome ir šalčių,
Pastovūs ir tvirti,
Gal truputėlį užsispyrę
Klampojame per molžemį.
Srovenimu ramiu upelių, upių
Į priekį iriamės
Po Šiaurės Lietuvos dangum
Ne visada giedru,
Ne visada maloniai glostomi...
Mes tie,
Kurių už ramų būdą ir darbštumą
Nesiskubina pagirti,
Nes kartais miežio grūdėliu,
Apynio paslaptingu spurgeliu
Apgirtę,
Bet esame tvirti –
Iš molžemio ir lygumų dosnių
Pagimę, išauginę
Daug garsių žmonių,
Po Šiaurės Lietuvos
Tuo mėlynu dangum dosniu...

Bėk, Svalužė vingruonėle,
Liaunai blindei pink kasas,
Svalužėle, suk pakrantėj
Sau žilvičio dūdelex...

Iš purienų verk karolius,
Ievom iškašyk krantus,
Pasipuošk vainikais pienu –
Lėvuo laukia nekantrus!

Tarp dviejų medžių
Didžiulis voratinklis.
Ir mano takas
Tarp dviejų medžių,
Pasukti negaliu –
Tiesiai eiti privalau,
Bet... tarp dviejų medžių
Kybo didžiulis
Voratinklis.
Dar žingsnis –
Grėsmingas voras
Grasinančiai išsipūtęs
Ropoja,
Pakelia koją –
Pirmyn nevalia!
Atgal per vėlu...
Nebegrįžtama!

Saulės saulutės
Jau prisigėrė –
Išpampo varpos...
Ištiesiu ranką,
Glostau švelniają
Javo varpą...
Tuoj ji subrandins
Sotų grūdą, –
Jaučiu, kaip juda
Mano delne
Gyvybė javo...
Gera širdy,
Kad neduria
Šurkštūs akuotai.
Einu pro lauką
Širdim ratuota...

Užbūrimas

Te kas dienele žemė Žemyna
Kelia ant rankų, rengia, maitina.

Tegu aušružė žadina rytą,
Tegu akelės vaivorykste švyti.

Tegu iš tavo mieliųjų lūpelių
Skrenda kas dieną po pilką žvirblėlių.

Po balandėle, burkuojančią tyllai,
Ir po gulbelę, baltąją, tyrą.

Tegu nekranksi iš tavo burnelės
Varnas juodasis, melagė šarkelė.

Žvelk, kaip obelis myli pavasaris,
Baltais nuometais kaip jas papuošia!
Byra skaisčiosios žiedlapių ašaros –
Vaisių megti žiedai pasiruošę.

Dieve, tavo grožybių pasauly
Obelis ir žmogus taip panašūs!
Vos tik spėjo pratešt savo giminę –
Jau plevena kaip žiedlapių lašas...

Jei žmogus, obelėle, galėtų
Kas pavasarį skaisčiai pražysti,
Subrandinti sultingąjį vaisių...
Jei pavasariais grįžtų jaunystė...

Kaštono vešlieji
Lapai
Nedrįsta pridengti
Stearininių
Žvakių...
Jas įžiebė
Pavasaris
Paslaptinai,
Pašnibždom pasakęs:
– Tik tau, mielasis,
Vien tau dega
Kaštono
Stearininės
Žvakės...

Lina Pilienė

**Nesusigulėjusios ir neužbaigtos mintys apie
Pasvalio literatų kūrybos almanachą
*Svalinėjimai***

Pradžia žemėlapyje – mažas taškelis, nuo kurio prasideda platėjančios upių linijos. Pradžia – taškas, šaltinis – laiko žemėlapyje yra įsikūrimas *Užuovėjos* klubo, iš kurio pradeda trykšti Pasvalio literatų kūrybinė upė. Iš pradžių sruvena siauras upeliukas. Toliau tekėdamas – kaip motinėle Mūša – vietomis blaškosi, ieškodamas kelio per gyvenimo kalvagūbrius, vietomis ramiai savo vandenį plukdo, vietomis labai sraunus, pilnas verdenių.

Poetinis srautas ištveno, išsiliejo *Užuovėjos* upe – 2001 metais išleistas pirmasis Pasvalio literatų kūrybos almanachas *Svalinėjimai*, į kurį savo „vandenį“ suplukdė 24 klubo nariai, o 2003 metais išsiliejo antroji *Svalinėjimų* knyga. Joje, kaip rašo įvadiniame straipsnyje klubo pirmininkė Regina Grubinskienė, „rasi 33 veidus, išgirsi 33 balsus – tu, kurie glaudžiasi *Užuovėjoje*. Šalia jų rasi dvi pasvaliečiams žinomas publicistes, buvusias *Darbo* žurnalistes – Reginal Butėnienę ir Stasę Šeštakauskaitę (...). Išgirsi ir tuos literatus, kurių nebebuvo, kai kūrėsi klubas: jau iš Anapus ataidi Kazio Naginsko ir Leonido Šimoliūno balsai“.

Svalinėjimai... „Ejimai. Nepretenzingi, negarsūs“. Tačiau jie išilies į laiko tėkmę, įaus į atmintį kaip atspindys žmogaus, gyvenusio XXI amžiaus pradžioje, sielos brūzgynų. Ir, anot Mykolo Karčiausko, „kas pasakys, kad buvo kitaip?“

Žmogus visą gyvenimą kažko ilgisi, trokšta kažkur išsiveržti, visada kažko tikisi, laukia. Mariaus Pranskūno kūryboje – ieškojimų kelio, svarstymų pradžia. Janinos Kazėnaitės, Vidos Sereikienės kūrinių herojaus ieškojimai, nerimas jau praeityje. Patirtis parodė, jog gyvenimo pilnatvė – ne turtų kaupimas, ne garbės troškimas, žmogaus paskirtis šioje žemėje – nešti žmonėms tikrą tiesą, džiaugsmą ir „tarnauti broliams“, o ne savo naudai. Jei šviesi kitiems širdies gerumu, aplink tave meilė oras virpės – toks gyvenimo dėsnis.

Iš Sandros Kildišytės posmų atsiliepia balsas, jog laimė yra gyventi ir matyti, kaip saulė žadina gležną daigą, kaip ryto žaros pabudina žemę. Aleksandro Svidenienės posmuose vis dar blaškosi nerimas, siekiama išgyvenimų pilnatvės, todėl prašoma senatvės vėjo pralėkt pro šalį. Skirmantės Tirilytės, Janinos Katauskienės, Rimos Davydkinos, Povilo Latvėno, Alberto Bieliūno eilėse santūriai, ramiai sruvena laiko tėkmė. Tyla leidžia susikaupti, išgirsti likimo garsus, kurie skelbia, kad gyvenimą reikia priimti tokį, koks jis yra: kartais spalvingą, žavų, kartais nesuprastą. Bronei Černiauskienei, Laimai Plaipienei laikas tampa likimu, prieš kurį nulenkiamos galvos ir susitaikoma su juo.

Į Antaninos Kruopienės eiles įplūsta pats išskaudėtas gyvenimas ir išvada: viskas laikina – ramybė, meilė, artumas, viltis, pastovus tik laikinumas. Likimas tvirtai mus laiko prispaudęs delnu ir spurdėk nespurdėjęs, žmogeli, iš

Svalinėjimai

Pasvalio literatų kūrybos almanachas

2003

po jo neišspruksi. „Gal suklypt ir man greta? Betgi valand ne ta...“ – teigia Aldonos Kerpauskienės eilėraščio herojus gyvenantis prisiminimais.

Ksaverijai Skujienei stebimas pasaulis padeda geriau pažinti save. Irena Linkevičienė savo posmuose parodo, jog kasdienybėje galima išvelgti grožį. Ji įprastus dalykus patrupindama juos lengva pašaipėle, pamato naują netikėtai. O iš Konstancijos Vinkelienės posmų sklinda tik gyvenimiška patirtis: nesididžiuok, žmogau, savo sukaupiamais turtais, bet nusiimk kepurę prieš tai, kas duota prigimties likimo, mokėk džiaugtis „žole žalia – dabar. Ir čia“, nes turta puikybė – laikini dalykai žemėje. Gražinos Janulevičienės eilėraščių pasaulyje šuorais plakasi gyvenimo blogybės išduota meilė, meluota šiluma. Didėja metų slenksčiai, o dar taip norisi, kad laikas sustotų ir suspėtų palytėti Žydų paukštę... Kaip ir prieš tūkstantį metų, taip ir dabar žmogus žemina nemeilę, tokia pat ir ašara, ir pavydas, ir juokas tokio pat... Buvusieji prieš mus sukaupė daug patirties, bet mes ši naujo turime aiškintis, kas yra gyvenimas, kas mes paty esame. Gal todėl, kad mes gyvename pirmą kartą. Tik vienintelį. Kiekvienam reikia ieškoti savo tiesų.

Tikriausiai ir dabar gyvenančius, ir ateinančių kartų smalsuolius sugriebs ūpas pasiknaisioti po šių dienų žmogaus dvasios užkaborius. Kūryba – tai tikras Skalių kalnas, puikiausia atodanga, kurioje kaip ant delno vidiniame nerimo, patirtų išgyvenimų, įvairiausių jausmų sluoksniuose. Gal ir ateities žmogui rūpės, kaip ši karta ieškojo gyvenimo prasmės, atradinėjo savas tiesas, kaip jas išgyveno, kokios buvo ieškojimų kelias.

ŠIAURIETIŠKI ATSIVĖRIMAI

Pasvalio krašto istorijos, kultūros žurnalas
2003/1(14)
Leidžiamas nuo 1999 m.
ISSN 1392-6810

Remia

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas
Pasvalio rajono savivaldybė
Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka
Pasvalio krašto muziejus

Leidžia

Žurnalo *Šiaurietiški atsivėrimai*
visuomeninė redakcija
Vytauto Didžiojo a. 6/1
LT-5250 Pasvalys

Redaktorius

ALBINAS KAZLAUSKAS

Rengia

ALBINAS KAZLAUSKAS
(krašto kultūros ir istorijos paveldas,
mokslas)
REGINA GRUBINSKIENĖ
(literatūra)
STASĖ ŠEŠTAKAUSKIENĖ
(kultūros raida, renginiai)

Bendradarbiauja

Danguolė Abazoriuvienė
Zita Baltrušičienė
Rima Gradinskienė
Vitalija Kazilionytė
Bronė Lapinskaitė
Margarita Lužytė
Petras Mickus
Regina Mikalauskiene
Vitutė Povilionienė
Antanas Stapulionis
Leonora Stravinskienė

Talkina

Habil. dr. Jonas Aničas
Vladas Braziūnas
Akad. Bronius Grigelionis
Mykolas Karčiauskas
Paulė Mikelinskaitė
Romualdas Ozolas
Kazimieras Pūras
Antanas Šimkūnas
Laima Vaitkevičienė

Dailininkė

Leonora Stravinskienė
Fotografas
Vidas Dulke
Tekstų rinkėja
Janina Garnienė
Maketuotojas
Vidmantas Zavadskis

Spaustuvė

„MORKŪNAS ir Ko“,
Draugystės g. 17,
LT-3031 Kaunas.
Tiražas 500 egz.
Užsakymas 3-341.

ŠIAURIETIŠKI ATŠIVĖRIMAI

Pasvalio krašto istorijos, kultūros žurnalas
ISSN 1392-6810

Vytauto Didžiojo a. 6/1
LT-5250 Pasvalys